
Delectat
et
ornat
ll. Valet Sculp.

GVLIELMI DONDINI BONONIENSIS E SOC. IESV

PANEGIRICI.

IOANNES PAVLVS OLIVA

Soc. IESV Vicarius Genaralis.

CVm panegyricos P. Gulielmi Dondini nostræ Societatis Sacerdotis aliquot eiusdem Societatis Theologi recognouerint, & in lucem edi posse probauerint, potestatem facimus, vt typis mandentur, si ijs, ad quos pertinet, ita videbitur; cuius rei gratia has literas manu nostra subscriptas, sigilloque nostro munitas damus Romæ 7. Augusti 1661.

Io. Paulus Oliua.

Imprimatur

Si videbitur Reuerendiss. P. Mag. Sac. Pal. Apost.

O. Archiepisc. Patracen. Vicesg.

Imprimatur

Fr. Raymundus Capisuccus Sacri Pal. Apost. Mag. Ord. Præd.

Romæ, Typis Angeli Bernabò 1661.
Superiorum Permissu.

EMINENTISS. ET REVERENDISS.

P R I N C I P I

F L A V I O

S. R. E.

CARD. CHISIO

GVLIELMVS DONDINVS S.

ARTEM panegyricam, Eminentissime Princeps, fuisse

mundo coæuam accepimus,cum primus rerum effector, & laudator Deus conditam à se lucem elogio bonitatis ornaret. Imitata diuinam humana facundia in eo gloriam ponit, vt veram amplitudinem in bono lumine collocet; non vt augendo rem verbis, ex parua magnam, mendacium vi-

videlicet faciat. Cuius artis peritiam cum orator Græculus venditaret, redargutus dicitur à Lacone, perinde ac sutor, qui exiguo pedi calceum amplissimum strueret. Ad hanc formam panegyricos nostros exigere studiũ fuit, eos præsertim, quos in sacellis Pontificum, augustissimo orbis ter-

ræ auditorio, quinquies in funeribus Regum, & Regis Regum Christi Seruatoris habuimus. Quod si tributum elogiorũ, & laudũ in Coll. Romano ALEXANDRI VII. P. O. M. gloriæ ab vniuersa Sodalitate dedicatum, cui nos quoque de ingenij ære contulimus, iam pridem in Tuo nomine

ap.

apparuit, hos ego pari-
ter panegyricos occa-
ſione comitiorum no-
ſtri Ordinis editos in lu-
ce tot nationum Tibi
Princeps Eminentiſs.
inſcribere debui, qui
nobis venerandus vt
vnũ quid, indiuiduũq;
cum Principe de Soda-
litate vniuerſa præclarè
merito, qui nos, vt ac-
ceptos Patruo Pontifici
filios

filios, & amas, & amaris. Accedunt publicis nominibus et priuata, quòd iam olim CHISIAE familiæ deuinctus beneficos vestri solis radios ante hauserim, quàm in medio Vaticani cœlo fulgeret. Tam grande columen vestræ gentis Christiani Orbis præsidio, atque ornamento

ſoſpitet Deus; Teque il.
li ſeruet incolumem,
quem, tum participata
cum ſanguine de excel.
lentiſſimo parente MA.
RIO Chiſia magnani-
mitas, & conſilium, tum
induſtria Tua partæ
morum grauitas & do-
ctrina digniſſimum
reddunt, qui Romanæ
aulæ conſilijs, & regi.
mini præſis populo.
rum,

rium, secundus à Prin cipe. Neque enim Tibi, qui felicitas, an calamitas, contigit quæ nonnullis, vt vix posita puerili bulla sceptra capesserent, & ignari regendi sui, regimen caperent populorum, discerentque non sine malo publico errando sapere. Sed in ipso robore ætatis, & rationis

ty.

tyrocinium purpuratæ dignitatis ponere iussus in patria per assertas iuris prudentiæ theses, meritamque lauream, apud nos in humili sacerdotis honore, ornatuque, cum pijs exercitationibus interius animi regnum constabilisses, pedetentim ad artem artium scientiam Imperatoriam accessisti

ſti; & in conſortium principalium curarum poſt biennium Pontifi. catus exactum admiſ. ſus es. Hinc illa rerum par moli prudentiæ maturitas, capax arcani pectus, plus cordis ha. bens, quàm oris facun. dia, cum ſtudio recti, & comitate, qua beneuo. lentiæ populi ac mini- ſtrorum indulges ma.

gni

gnitudinis Tuæ ſecu.
rus; cœteræque eximiæ
laudes, quibus, vt natu.
ra Patrui Pontificis in.
dolem, ſic virtutem
imitando expreſſiſti.
Vale.

TRIVMPHALE
CERTAMEN
PATIENTIS DEI.
ORATIO
HABITA DIE PARASCEVES
in Sacello Pontificum Vaticano
AD ALEXANDRVM VII.
Pont. Opt. Max.

ORATIO.

BELLVM exponam, B. P. Dei sanguine fœdum simul, ac splendidum, lugubre, lætum, asserta mortalium generi vita, & victoria, per necem immeritam Domini conditoris. Bellum infestum non minùs ab amicorum osculis, quàm hostium telis, perinde sanguinolentum intestina seditione, ac marte externo. Inchoatum quidem ante quatuor, & triginta annos à Dei filio pro lorica cilicium mortalitatis induto, sed hodie demum in Iudæa, magnis vtrinque viribus, maioribus animis, maximis hinc vitijs, hinc virtutibus decertatum. non sine sensu rerum vniuersitatis Opifici suo collaborantis. Cum tremore, terrarum, trepidatione mortuorum, collisione montium, pallore siderum. Certaminis magnitudini pares exitus. Vin-

dicatum in libertatem genus humanum, alia euersa regna, alia fundata, Synagogæ Pontificatus abrogatus, Ecclesiæ traditus, noua sacramenta, nouæ leges, noui propemodum homines. Nec expertes commotionis tantæ, prout stetere in partibus superi, aut inferi. Mors domita, peccatum extinctum, Lucifer catenatus, de manubijs Erebi Cœli triumphus. Belli oppositæ causæ: in altera parte amor, in altera odium. Christi charitas erga hominem, quem condiderat, quem assumpserat, profusa vsque ad exinanitionem sui. Iudæorum odium in veritatem ex conscientia scelerum, inuidia miraculorum, metu amittendi principatus furens vsque ad excidium Dei. Principium à domestica fraude. auaritia discipuli ad venumdandum Christi sanguinem erupit, quem sacerdotum iniquitas emit, vt funderet. Amicus particeps consilii, & mensæ, altaris, ac templi participes sacerdotes conspirarunt ad perimendum Dei filium, & peremerunt. Neque hi tamen ardentiùs cupiunt Deum perdere, quàm Deus pro his perire, Suprema cœna testis! de fi-

de-

derio desiderata, vt in mensa cruentissimum prœlium adumbraret sui corpoporis,& sanguinis veritate. Testes Gethsemani deliciæ ciuilis horrore belli funestatæ. vbi affectus animi milites tumultuantes, abnuentesq; certamen cum exercitu cruciamentorum, victoriam non incruentam cessere charitati. Quanta erit atrocitas prœlij, cui prœlijs proluditur! Cuius imago vel inter pocula, meditatio vel inter flores, sanguine redundauit. Iam verò suorum excubiis excitatis aduersus hostem graditur Imperator in stola sua venarum murice colorata formosus. Prima quasi missilibus pugna velitaris osculatione peragitur, hinc virulenta proditoris odio, hinc mellea prodi gaudentis charitate. Placebat Cæsari proditio aliena non proditor. Christus qui proditur, nec proditionem refugit nobis profuturam, & amat proditorem. Amici tessera, & nomine suscipit olim commilitonem, nunc transfugam, bellum ordientem à signo pacis, & per arma beneuolentiæ odiis militantem. Amantis Christi iaculum per os Iudæ ad vitalia cordis descenderat, & ò bea-

beatum! si vulnus excipere maluisset. Infelix! vinci non meruit. Aduersus amoris tela contumax terribili vocis fulmine cum sociis militibus arietatur in terram. Bene habet, confectum est bellum. Stante inermi victore, resupinati iacent hostes armati. Sed triumphum canimus ante victoriam, dum victorem Christum dicimus ante mortem. Mundo salutem, triumphos Filio cæde venales proposuit Pater. Mutatur igitur forma bellandi. pro aureis Diuinitatis armis, in fragili hominis natura congreditur; laxata tenebris potestate, vt quidquid malorum odia Demonum, hominumq; congerent, ex amore patiatur Deus. Tunc Petrus iubetur, iracundo posito ferro, induere mansuetudinem, & charitatem arma Pontificum. Quis nunc horrendi certaminis laborem vocibus æquabit aut lacrimis! Quo sacerdotum rabies, & ministrorum, furor plebis, militumque, Iudæorum iræ, ac Romanorum, populi, gentes, Præsides, Reges conuenientes in vnum Christum Domini pugnant? Quem sui quidem aut produnt, aut deserunt, aut nosse abne-

negant, aut è longinquo lamentis muliebribus prosequuntur. Quis explicet ludibriorum veluti sagittarum procellas offusas? quis colaphos depalmationes & sputa, perpetua iaculatione coniecta? Quis inflictam corpori acerbitatem innumerabilium plagarum? aut crudelibus dumorum aculeis transfixum caput, pedes, manusque ferro crudeliori transuerberatas? aut intimis quoque sensibus per amaros liquores illata bella, & in extincti latus lancea sæuitum? Ipso (quis credat) cœlesti Patre debita hominum sceleribus tela in filium, quia factum in similitudinem hominis, detorquente. Dum propugnator hic ad saluandum obstantia omnia solus insui amoris furore conculcat. Carnis infirmitate mortalis, tamquam maxilla iumenti tartareos conficit Philistæos: Stygium gigantem baculo crucis, & quinque plagis pro lapidibus adortus, impacta in frontem salutis petra prosternit: nec octingentos impete vno, sed vniuersos hostes Dauide fortior profligat, eodemque mitior, ferendo ferientes, parcendo non parcentes vlciscitur,

inij;

inijcientibus catenas auditum, latus transfigentibus visum, conuiciatoribus veniam, crucifixoribus gratiam, latroni ingerit gloriam. *D*onec post tertiam aciem tormentorum superatam, cum brachia sua velut arcum æreum extendisset in cruce, iam lacera, dissipataque lorica mortalitatis, cruentus membris omnibus Dei filius consummatum bellum vociferans, & reformatum per Dei patientiam hominem, quem formauerat per potentiam, ad se vltimam aduocat mortem, quam suo occidat occasu. Et inclinato capite aduersus Tartara scilicet, Orbe iam victo, eò spiritum emisit triumphatorem. Monstrato nobis exemplo Christianæ sub crucis vexillo militiæ: in qua ferendo certatur, ignoscendo vincitur, moriendo triumphatur.

IN DEI MORTE

RERVM FVTVRARVM ADVMBRATIO

ORATIO

HABITA DIE PARASCEVES
in Sacello Pontificum Vaticano

AD VRBANVM VIII. P. M.

ORATIO

VNIGENITI Filij Dei mors B. P. Opus Domini fuit in medio annorum, præteritorum temporum figuras explicans, futurorum euentus adumbrans, compendiosa nota, & verbum vere abbreuiatum, in vulnerum hieroglyphicis continens vtriusque Testamenti, & omnium seculorum historiam. Tanti erat Deum pati, ac mori: vt diuinos labores tam ætas, quæ præcesserat, quàm consecutura sentiret; & ex Dauidico oraculo, in Christi manibus à cruce extensis, descriptas sortes suas legeret mundus. Sed quoniam Synagogæ secreta omnia, velo templi discisso in Christi morte patuerunt: liceat nobis in sanctiora Ecclesiæ arcana per lacerum velamen diuinæ carnis intrare, vt eius vitam, laboresque ad oc-

casum vsque mundi descriptos in Dei patientis laboribus, ac morte contemplemur.

Suprema Christi Cœna, prima fuit rerum futurarum adumbratio; desiderio desiderata, vt in ea typicum Agnum ipse comederet, imaginem mortis suæ: suum nobis Corpus,Sanguinemque epulandum traderet, pignus immortalitatis nostræ. Bonus Imperator certamen initurus extremum, se, suosque pane fortium, se ipso, refecit; & in ipsis epulis quadam sæuissimi belli pictura firmauit. Recognoscere licet in hac Cœna primitiuas Christianorum in fractione panis perseuerantium mensas, in conspectu eorum à Domino paratas, aduersùs ingruentem sæuitiem tyrannorum. Recognoscimus quoque Cœnam magnam Regis cœlestis: in qua nouum vinum, quod in hac promiserat, ipse ministrans, exhilarat triumphatricis Ecclesiæ agapas beatiores. A Cœna itur in hortum: sed vtrobique clades imminentes adumbrat sanguis; in Cœna efficacitate vocis transfusus in poculum, in horto doloris vi profusus in terram.

Hor-

Horrenda, & ipſa morte ſæuior mortis imago. Quis enim vidit vmquam ſola meditatione belli editam ſtragem? de vulneribus animi ſanguinem ſequi? & cum toti corpori præſens ſit animus, totum corpus animi gladijs, hoc eſt affectibus cruentari? Tœdio, triſtitia, pauore conficitur, rerum vigor, beatorum gaudium, martyrum fortitudo. Ita nè verò rebellium affectionum incurſu proſtratus in faciem ſuam vacationem rogat à morte Deus, qui Homo naſci voluit, vt mori poſſet? Sacrificij reformidat horam victima, quæ oblata eſt, quia ipſa voluit? Optante Paulo (exclamat Auguſtinus) optantibus Martyribus mortem, vnus Imperator perhorreſcit agonem, in quo miles exultat? An potius, erudiendis nobis, declarandiſque Eccleſiæ Sacramentis hæc tota ſcena ſeruiuit? Nempe qui mortalitatem noſtram ſuſceperat in aluo Virginis, in horto vocem quoq; noſtræ imbecillitatis accepit. Eccleſiæ itaq; metus, & Martyrum angores loquebatur vt ſuos, membrorumque potius fuit illa vox cenſenda, quàm capitis. Minus fortiter facere videri voluit, vt

amātius faceret; quamquam & amanter fecit, & fortiter, dum ex amore, timorem suscepit spontè, quem vinceret. Iam enim alacer surgens, se immittit in amplexus, atque osculum Iudæ, nunc hostis, & proditoris, paulò antè conuiuæ. O sacrosanctum amicitiæ nomen & iura! Parumne fuit delicatissimā, socialis vitæ pupillam, amicitiam violari, nisi etiam suis à telis pati vulnera cogeretur? Dum enim osculi amabilitas ori diuino blandiebatur, fodiebat interea cor perspecta paricidij, quod parabatur, atrocitas. Sed excusationem habet, si necessariò beneuolentiæ armis abusum est odium: putauit nec falsò, aliter quam sub amoris specie Deum capi non posse. Vtinā solus esses ò Iuda, tuumque osculum singularis facinoris exemplum potius, quàm exemplar fuisset scelerum futurorum. Quoties Ecclesiæ Principes obsequij prætextu circumuenti, quoties insidioso pacis osculo capti sunt? Neque tamen in vincula coniectus Deus, obligatas ad benefaciendum vel hostibus manus habet. Aurem dexteram Malcho restituit, quo significet,

çet, Iudeorum populo modò incircumcisis auribus tam ſurdaſtro, aurem fidei ſub mundi finem reddendam.

Hinc rapitur ad tribunalia iniquitatis, iudicanda iuſtitia. Quorum, vt ab vno diſcamus omnia, primum iudicium incipit ab iniuria. Dei Filio, quia rogatus teſtimonium perhibuit veritati, os ſacroſanctum verberatur manu, quam ipſe formauerat. At ore Diuino contuſo, non fuit retuſa libertas; quin & increpito percuſſore, conuictòque, ita vt obmuteſceret, dicta confirmaret: & tamen illati dedecoris gloria frueretur. Expreſſiſti hoc facto patientiſſime Martyrum Imperator milites tuos: qui loquentes in conſpectu Regum teſtimonia tua, quamuis alapis cœſi, non confundebantur: qui vinculis conſtricti, liberas retinebant voces, ſuoſque iudices damnati damnabant.

Ab Anna ducitur ad Caipham, à Caipha ſiſtitur Pilato, à quo mittitur ad Herodem, ab Herode reducitur ad Pilatum. Inter tot Iudices vnus Romanus inſontem miſereri viſus eſt, immiti miſericordia. Dum enim non iuſtitiæ ob-

ſequi, ſed per media conſilia, & iuſtum liberare, & impijs gratificari contendit: ignominiam, cum tormentis geminauit inſonti, ſed cruciatuum pretijs, crucem non redemit. Quàm multos Pilatus imitatores habuit, qui ne non fauere Cæſari viderentur, Chriſtianos laudauerunt vt iuſtos, torſerunt vt reos? Cum eſſet conſuetudo per diem feſtum vnum ex vinctis dimitti populis Chriſtum proponit, ac Barrabam: quo loco cum Dei filio miſerrimum ſit in comparationem venire cum latrone, quid erit vinci? Cum malè primus clementiæ actus ceſſiſſet Præſidi, flagellis atrociùs ſæuit, vt parcat. Deducitur in prætorium Chriſtus, vbi coram militibus denudatus, primam plagam accipit à pudore. Circumfuſi ſatellites, virginales carnes, virgis cruentant & diripiunt, tum catenis iam non membra, ſed excarnificatos artus, nudaſq; coſtas flagellant. Immune fuerat caput, quod vt dolore, ac ignominia transfigerent, ludibrium crudele ſpinoſi diadematis excogitarunt. Additur purpura, ſceptrum, genuflectentium obſequia, quæ in ſe Chriſtus per iocum admiſit, vt ſuc-

ſucceſſores ſui feriò regnarent. Iam nil querimur nimis cruentas Eccleſiæ tuæ ſortes ò ſanguinum Sponſe, quando illas, tui Corporis & Capitis ſupplicijs adumbraſti. Nil querimur, ſi primo eius exortu (nam caſtigatio Eccleſiæ in matutinis flagrantiſſima fuit) ab omni terrarum parte congregata ſunt ſuper vnicam tuam ſæuiſſima flagella. Quod mare Martyrum non decolorauere cædes? Quæ caruit ora cruore chriſtiano? Nec poſtea vmquam à flagellis ceſſatum: quin ex Dauidico vaticinio tota huius ſæculi die in aliqua Mundi parte Eccleſia flagelletur. Nil querimur, ſi poſt flagella corporis, Eccleſiæ caput, tot ſchiſmatis, tot rebellium populorum ac Principum cõtumacia compunctum eſt; quandoquidem ſpinas Capiti figendo coronam ſtabiliere, ſpinoſam quidem tam grauibus humani generis curis, ſed cæleſtis ſanguinis aſperſione venerandam.

Cum inualeſcerent voces eorum, Pilatus priuſquam reum ſupplicio damnet extremo, omni abſoluit à crimine: Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius.

In hac ſchola didicerunt digni Pilato Magiſtro diſcipuli, inſontes miſerari ſimul, & occidere, obſequium Dei arbitrari, ſi Deum violarent in ſanctis ſuis, flagitiorum abominari nomina, flagitia ipſa facere.

Ille autem baiulans ſibi crucem, quam in ſceptrum conuerteret poteſtatis, quam fixurus erat in frontibus Regum, exiuit in Caluariam, vbi ligno affixus in conſpectu populorum, vt illos trahat ad ſe ipſum, attollitur, ſummos dolores ignominia ſumma exæquante. Parum enim fuerat cum iniquis reputari iuſtitiæ Solem, niſi medius latronum ſtatueretur, quaſi vir nouiſſimus virorum, iniquitatis tantùm gereret principatum. Veſtimenta milites quadripartito diuiſerunt, nec ſine ſacramento, ſi credimus Auguſtino, quia Chriſti fides quatuor terrarum orbis partibus diſpertienda erat: tunicam inconſutilem non diuiſerunt, vt oſtenderetur eiuſdem fidei in omnibus mundi partibus vnitas, veſtis Catholicæ Eccleſiæ ſingularis, ab Ario alijſque hæreticis lacerata ſæpius, ſed ſemper integra.

Qui

Qui ſequitur Chriſti vitæ actus extre-mus, mundi ſupremum notat occaſum: deſcriptam gerente Deo, in morte ſua prodigijſque, futuram diuinæ mortis vl-tionem. Decuit enim Chriſtum non ſo-lum iudicij ſui mentionem crebrò inge-rere cum iudicabatur: verum etiam ma-gnæ illius diei imaginem in ipſa ſua cæde exhibere, vt in tanto generis hu-mani crimine, tanta criminis pœna le-geretur. Et quidem ſi magnarum vrbium excidio, exercituum cædes, atque impe-riorum occaſus parentauere, quanto magis, interempto ab hominibus Deo, non Hieroſolymorum modò ruinis, Iu-deorumque ſtragibus, ſed mundi, om-niumque populorum interitu, iuſtè iu-ſta perſoluenda ſunt. Iam verò vt oſten-dat ſol Auctorem ſuum pati, conuerſa in noctem meridie nunc obſcuratur: tunc obſcurabitur, vt oſtendat Mundi machi-nam diſſoluendam. Colliſione petra-rum, ſciſſione montium, terrarum motibus, nunc Deo morienti natura fu-nus celebrat: celebratura tunc ſibi. In-ter ſuos, & vniuerſitatis angores Chri-ſtus, cum pro Beatorum gaudio, ſentiat

quod vltimum eſt in ſupplicijs, exclamat dolenter ad Patrem: exclamabit in afflictione dierum illorum Eccleſia: Deus Deus meus quare dereliquiſti me; in tantum ſe extollente homine peccati, vt in errorem inducantur ſi fieri poteſt etiam electi: nunc rogans pro tranſgreſſoribus cum clamore, & lachrymis Chriſtus exauditus eſt, cum reuerterentur percutientes pectora ſua: exaudientur tunc lachrymæ, ac gemitus in extremo agone luctantis Eccleſiæ, quoniam Iſrael reliquiæ ſaluæ fient. Apertis nunc monumentis, corpora ſanctorum, qui dormierant, ſurgunt, vt in Caluariæ colle, damnatum videant de peccatis hominum Filium Dei: tunc apertis monumentis mortui reſurgent, vt in Caluariæ proxima valle Ioſaphat, vocem audiant Filij Dei hominum delicta damnantis. Parebit ſignum hominis in cœlo, & videbunt in quem transfixerunt, plangentes omnes tribus terræ: vt Longinus modò transfixo latere vidit, & cum cæteris confeſſus eſt Deum. Angeli pacis amarè nunc flentes, tunc vltionem acerbè minantes, pugnabunt cum orbe terra.

rarum contra inſenſatos. Quæ ſtabat iuxta Crucem Filij iudicati Mater: ſedebit iuxta ſolium iudicaturi. In geminis latronibus deſignati, ſtabunt reproborum populus à ſiniſtris, electorum à dextris; quorum illo ſua in damnatione reiecto, audiet hic beatam vocem; Hodie mecum eris in paradiſo. Tum demum perfecta generis humani redemptione copioſa, triumphatis plenè terrarum Principatibus, & Poteſtatibus tenebrarum, oraculis omnibus de Chriſti morte, de Mundi occaſu completis, audietur iterum atque vltimò; Conſummatum eſt. Dixi.

ORA-

IVBILAEVS PRIMVS
ET MAXIMVS
A CHRISTO PONTIFICE
CELEBRATVS

ORATIO

HABITA DIE PARASCEVES
ANNI IVBILÆI MDCL.
in Sacello Pontificum Vaticano

AD INNOCENTIVM X. P. M.

ORATIO

QVinquagesimus annus supra millesimum sexcentesimum agitur B.P. ex quo futurorum bonorum Pontifex Christus supremum iniit humanæ carnis Sacerdotium, vt per ostium templi corporis sui tormentorum malleis effractum, ac reseratum, in sancta æterna redemptione inuenta, & intraret ipse, & per ipsum genus humanum; effusisque ex aperta laterali porta, cum aqua & sanguine diuinæ indulgentiæ thesauris, Iubilæum primum, & maximum celebraret. Et quoniam de hac plenitudine omnes accepimus, anniuersaria recurrente die, recolere libet exordia tantæ celebritatis, cuius imaginem prior ætas tulit, fructum omnis æternitas feret.

Appropinquantem salutis horam, diem placabilem redemptionis nostræ, benignitatis suæ, per sacros vates cælestis Curiæ præcones primùm indixerat, tum ipse

ipse Pontifex Christus in Apostolorum Senatu promulgauerat euangelica illa constitutione, quæ incipit; Ecce ascendimus Hierosolymam: sed apertiùs pridie quam pateretur, super mensam festum illud sabbati vere magni inter dapes & vina designauit? O cœnam sumptuosam,& plane Pontificalem! Cui non terra, sed cœlum suggessit epulum mortalibus peregrinum, beatorum conuiuijs familiarissimum,Deum.Vbi margaritum cælesti rore in virginali mari concretum eliquatur in sanguinem, & amantibus propinatur.

A cœna in hortum contendit, vt in loco delicti veteris, Pontifex oret pro peccatis: vbi vt infirmis sciat compati, discit pati, circumdatus infirmitate; cumque misericordia in Deo sine experimento miseriæ, manca, & mutila videretur, vt fieret exaggeratè misericors, euasit ipse miserrimus, probatus per omnia vir dolorum. Factus in agonia, iam non preces solum pro delictis nostris, sed & sacrificium offert corporis sui, cruentos venarum latices, rubicundos vitæ succos, sanguinem cordis amore carnifice

cru-

crucifixi. ſic vſque ad mortem triſtis, ac dolens apparet Chriſtus, in veſte Pontificia, verè funebri ſibi, purpuratus. Iam verò vt Pontificem cum pompa deducant ſacerdotum, & militum turbæ circumſiſtunt. Sed in conſpectu Pontificiæ maieſtatis, proſternuntur in terram, ſæpius adorabundi, vel inuiti. Tunc pro magiſtro ruentem in ferrum Petrum, retinet Chriſtus, admonetque gladium citò deponere, non niſi ex neceſſitate breui tempore tractare arma, nec eccleſiam Dei regendam more caſtrorum. Siſtitur inde ſacerdotum concilio: vbi de doctrina interrogatus, reſpondere abnuit; nam prima ſedes à nemine iudicatur; & ſummus Pontifex ſoli cælo rationem doctrinæ debet, ac vitæ. Adiuratus tamen per Deum viuum, ſe Chriſtum eius, & verum Pontificem profitetur: quam reſponſionem dum criminari contendit ſummi Sacerdotis inuidia, confirmauit. Dilaceratis quippe contra fas legis veſtibus, Synagogæ Pontificatum abrogauit, ante nouo Eccleſiæ Pontifice iam deſignato. Et quoniam non ſine aliqua ignominiæ nota olim tam profana, quam ſacra poteſtas

testas inaugurabatur; nam, & in electos Reges, & triumphatores probra ingerebantur, Christus inter alapas sputa, irrisiones, Rex, & Pontifex salutatur. Deinde ad Pilatum adducitur, & Herodem. Quorum ab altero Rex appellatus agnoscit tituli veritatem, ex materno Dauidico genere, tot Regum successor, ex paterno Deus. Ab altero veste candida, hoc est Pontificia decoratur. O candoris disparem sortem! Quàm dissimilis huius vestis conditio fuit, ab illa gloriosa Taboris? Quamquã in illa Diuine Pontifex huic proludebas, de excessu loquens hanc cogitabas, in die bonorum, memor malorum. Quod si Reges coronandi inungi solent nõ in capite vt Pontifices, sed in brachio, aut humeris, ad fortitudinem designandam: nudatus vestibus, flagellis excarnificatus, cruore suo perungitur in Regem, fortissimus Nazarenus. Immo & Pontifex consecratur. Nam quamuis non ita pridem à muliere ecclesiæ typo, fracto alabastro vnguenti, vnctus in capite fuisset Sanctus Sanctorum: tamen vt impleret legis iustitiam, exemplo Aaronis Pontificis à Moise

oleo

oleo & ſanguine conſecrati, cruore rurſus initiandus fuit, qui oleum effuſum gerit in nomine. Quin & ritu Romanorum. Apud Romanos enim non niſi ſanguine victimarum toto corpore adſperſi Pontifices conſecrabantur; hoc diſcrimine, quod illi taurum, aut vitulum immolabant, Chriſtus diuinam victimam litauit, illi alieno ſanguine culpas eluere falsò putabantur ſuas, ſuo Chriſtus verè expiauit alienas. Poſt vnctionem coronam accipit inſigne regium ac Pontificium: quæ ſpinis acutiſſimis infigitur capiti detrahenda nunquam, vt legi pareat de ſummo Sacerdote præcipienti caput ſuum non diſcooperiet. Nam, & profani flamines, nunquam ornamentum verticis exuebant. Verùm omnibus ita ordinatis Pontificia pompa procedit, cui parem ſecula non viderunt. Præcinentibus tubis, armatorum cateruis ad cuſtodiam Pontificis circumfuſis, deducente Sacerdotum & Principum comitatu, medius frequentiæ populorum ſummus Sacerdos Chriſtus, Pontificium ſceptrum baiulans crucem, ac ſuper humeros principatum, Caluariæ montem, ſuum Vatica-

ticanum aſcendit. Hic iteratis mallei percuſſionibus,in templo Diuini corporis oſtia ſalutis aperiuntur, æraria gratiarum, portæ æternitatis, erumpunt vnà cum ſanguine diuinæ indulgentiæ theſauri, aquæ redemptionis, ex fontibus Saluatoris, annus oritur ſacer,& ſanctus, magnus Iubilæus procedere incipit, ordo ſeculorum inſtauratur, ligno crucis arietante ianua cælorum vim patitur, eleuantur portæ æternales, & introibit Rex Gloriæ. Quid commemorem plauſus vndique datos Pontifici negotium ſeculorum peragenti? Dicam multitudinis clamores, vociferationes ſacerdotum, militum fremitus, pœnitentium plangores pectorum, piorum luminum lacrymas? Dicam ſolutis doloribus inferni captiuos è carcere liberatos? an veniam crucifixoribus, & latroni Paradiſum erogatum? Dicam extinctos ad vitam corporis reuocatos? an animos à morte criminum reuiuiſcentes? lucem oculorum recipientem militem? an lumen fidei aſpicientes incredulos? terræ motum,colliſioneſque ſaxorum bombardarum ſonitum imitantes? an pro

vna

vna ſolis face, in diurno cælo, mille ſyderum feſtos ignes accenſos die Iubilæi planè feſtiuo, & lætitiæ cordis ſui, quandoquidem eſt magna Deo feſtiuitas mundi ſalus? In tanto motu cæleſtium, terreſtrium, & inferorum, nos quoque illi Beatiſſimæ Maieſtati gaudium addamus, & coronam, feſtinantes ingredi in ſancta poſt Pontificem noſtrum, qui dum Iubilæum per lateralem ſanctiſſimam portam effudit in terras, per eamdem genus humanum ſibi commiſſum inducit in Cœlum. Dixi.

v[illegible] fice, [illegible] vano cælo[illegible]le fy-
d[illegible] dotem [illegible] [illegible] i
g[illegible] re [illegible]
[illegible] num
d[illegible] ter-
r[illegible] illi
Beatissimæ Mariæ patrium adeamus,
& [illegible], [illegible] singuli [illegible]
pro Pontifice [illegible], quidem jubi-
lantis per latera [illegible] stissimam por-
tam [illegible] in [illegible], precando [illegible] quas
[illegible] commissam [illegible] in
Cœlum. Dixi.

ORATIO
IN FVNERE
FERDINANDI III.
IMPERATORIS
AD
ALEXANDRVM VII.
PONT. OPT. MAX.

Habita in ſacello Pontificum Quirinali.

ORATIO.

VNIVERSO mortalium generi flebiles magni Principes occidunt B. P. quorum spiritus anima eſt, & vita regnorum: ſed ij ſunt cæteris flebiliores, quorum interitum populi non lacrymis proſequuntur, ſed ſanguine, nec tam concuſſa ſingultibus pectora, corda laxata ſuſpirijs, quam nutantia terroribus regna, quaſſatæ tumultibus vrbes excipiunt. Cum itaque Ferdinandum III. Imperatorem inter inſignes pietate ac fortitudine Cæſares memorandum, Orbi nuper Chriſtiano Cœlum inuiderit, non ſolum in eius obitu, tamquam in occaſu ſyderum Principis, omnia Europæ regna, quæ Auguſtus Auſtriaci ſanguinis fulgor illuminat, pullo amictu ſordidata inumbrantur, & ſqualent; verùm etiam Romani ſalus Imperij, quæ ſacro illo ore

 pen-

pendebat, pax gentium, si vnquàm aliàs incerta, & fluctuans, spes nostræ compressæ metu, gaudia dolore fœdata, per exequialia iusta, per funebres laudes, euersam Ecclesiæ columnam, Propugnatorem extinctum requirunt. Sed quoniam in tanta decorum copia singula persequi per temporis angustias non licet, ad formam, ideamque Principis reuocabo vniuersa, non illam à Græco Historico fabulosè depictam in Rege Persarum, sed quam Diuinus orator sacris expressit in litteris, elogio sanctioris Cyri, Dauidis: *Dauid sciens psallere cythara, cum leonibus lusit, quasi cum agnis.*

Hæ geminæ Regalis animi dotes vulgo Principum eximunt Ferdinandum Cæsarem, qui, & lyram disciplinarum, virtutumque chordis intentam sapienter pulsare didicit, & leones, hoc est, obluctantis fortunæ aspera, per ludum & iocum inuadere. qui Palladi sapientiæ Deæ litauit, sed armatæ, qui facturus argumenta scriptoribus, animi prudens, manu fortis Vlyssem miscuit, & Achillem. aut si spirare fas est altiùs,

cum

cum Salomone Samſonem.

Vt à fidium grauiſſima ordiamur, Religio hereditaria Auſtriadum virtus, quatuordecim huc vſque Cæſarum laureis, & Orientis, Occidentiſque Solis diadematis remunerata de Cælo, Ferdinandi pueritiam aluit, adoleſcentiam coluit ſub Auguſto Genitore Ferdinando II., robuſta virilitatis comes, vergente in ſenium ætate, iuuenilibus incrementis effloruit. Non cõmemoro orandi ſtudium, quo mane arbitro regnorũ Deo rationem Imperij reddebat non minùs accuratè, quam ipſe ab miniſtris exigeret. Omitto bina quotidie ſacra, quibus in tanta negotiorum mole, dum per valetudinem licebat, intererat. Indulſerat ea videlicet, diuiſeratque ex æquo inter geminas Auguſtas, quæ Cęſarei conſortia thori interuentu mortis abruperant. Non dicam, quanta pietate ter, ac ſæpius in ſingulos menſes, ad cœleſte conuiuium accederet, aulicis, ac familiaribus addito per exẽpla inuitamento ne, an neceſſitate? Sed alia omittere magis fructuoſa non debeo, quæ vulgi expoſita oculis ad imita-

tationem populos accendebant. Quoties ſupplicatio ſolemnis haberetur, maximam pompæ partem ſe adiunxiſſe Cæſarem, brachio precatorijs Virginis globulis coronato magis, quàm auguſto paludamento, ac diademate glorian-tem. Quoties excitandæ fidelium pietati nouum ſodalitium inſtitueretur, Cæſarem primum dediſſe nomen, Principis factum, Regibus filijs, aula, proceribus, populo imitaturis. Quoties inſignius feſtum celebraretur, præſertim ſanctioris hebdomadæ diebus, Ferdinandum peditem templa religioſiſſimè obijſſe, Cæſareæ maieſtatis oblitũ, dum labores Diuinæ recolebat. Quin exornando Chriſti ſepulcro non ſemel imperatorias commodaſſe manus, ſeptemque horas adſtitiſſe apparitoris in morem, cum diuinorum cruciatuum elogia, quæ ipſe met compoſuerat, delicatiſſimis modulis concinerentur. Feriâ verò quintâ Seruatoris exẽplo duodenis ad menſam pauperibus miniſtraſſe, vt oſtenderet Cæſaris eſſe, quanto ſupra homines altiùs dignitate, tanto Deo propiùs imitatione ſe attollere. Archi-

chiduces pueros, inter quos Ferdinandum postea Romanorum Regem, & Mariam Hispaniarum Reginam, iussos, ad aras operati sacerdotis vestibus imperatoria oscula porrigere, vt iam tum assuescerent, regia diademata apici sacerdotali submittere. At illud non ne centeno ore est prædicandum, quòd Pragam in curru cum Leopoldo filio Hungariæ Rege cum veheretur, obuiũque habuisset sacerdotem diuinissimũ Christi corpus gestantem, ambo è curru in lutulentum solum exilientes, auitæ pietatis documenta renouarunt? Quid? An minus memoranda erga augustissimam Dei parentem obsequia? Cuius immaculatæ conceptioni Viennensi, & Pragensi in foro columnam erexit per inscripta solemnia verba, in clientêlam Virgini regnis omnibus cõmendatis. censumque liberaliter attribuit, vt octauo quoque die, laudes Virginales musicis cantionibus celebrarentur.

Post religionis cantum, si celeri orationis excursu aliarum virtutum fides tentare libeat, quid illæ putatis resona-

 bunt?

bunt? Prudentiæ tranquillam, & in occasiones erectam maturitatem, per quam succumbentibus fortunæ cæteris, non succumbens, facilem explicatum rebus difficillimis inueniebat. Ita vt approbationem, plausumque non ciuium modò, sed hostium quoque mereretur. In facta, mores ministrorum intentus, negotiosas epistolas ipse perlegens, neque calumniantibus alios, neque sibi blandientibus obnoxius; cum indecorum censeret Principi, seruire seruientibus. Resonabunt honestatis, & conscientiæ curam, ad quam deliberationum primas dirigebat, famæ securus. Haud ignarus bonæ conscientiæ comitem accedere bonam famã, Principum cynosuram. Quam si obscurare conaretur inuidia, lapides clamaturos: non minùs quàm ex aduerso, conuiciãtium hirundinum indicio, Bessus occulti parricidij reus peractus dicitur. Resonabunt prouidentiam, qua tam certas inposterum cogitationes immittebat, vt diuinare videretur. Hâc Leopoldum Archiducem nõ minùs animo, & virtute, quàm sanguine germanum

fra-

fratrem, biennio ante quàm è viuis excederet, reuocauit è Belgio, fulcimentum futurum teneritudini, atque orbitati Imperatoriæ ſtirpis; occaſione verò Suedicæ in Poloniam irruptionis, ingentes conflauit copias firmandæ Reipublicæ, ne poſt Auguſti Rectoris exceſſum in tranſitu rerum concuteretur. Reſonabunt inſtituendæ puerilis Archiducum ætatis diligentiam, quorum rudimentis lectiſſimos magiſtros cum admouiſſet, Leopoldo Hungariæ Regi altiſſimi ſpiritus adoleſcenti, vt regnandi artem vſu, & Cæſare magiſtro condiſceret, Sileſiam gubernandam tradidit. Cumque in homicidam nobilem ſententiâ capitis prolatâ, aduerſus procerum, ipſius demum parentis deprecationes immotum, iuſtitiæque tenacem experiretur, maturæ filij Regis virtuti, & felicitati populorum præ gaudio illacrimauit. At non tacebunt benignitatem, & manſuetudinem, qua tyrãnicum illud execratus, oderint dum metuant: Aliud ſubſtituit paternum: ne metuant dum diligant. in diſſimulandis offenſis callidus, an veriùs condonandis? Vt

cum

cum literas proditorum, quas hoſtis legendas obtulerat, inſpicere recuſauit. Pompeij videlicet Magni factum in Hiſpanijs imitatus, maluit ſuos ciues, ex infidis fideles facere, cum fideles putaret, quàm vlciſci. Nimiamque facilitatem arguentibus reſpondebat: Hę ſunt Auſtriacæ artes: de malè merentibus bene mereri. Non omittent ſtudiũ ſalutis animarum; per quod in inſtauratione religionis Auſtriaca, & Bohemica Sacerdotibus palmam præripuit Imperator. Cum magnificẽtiùs gloriari poſſet quàm ille Neoceſareæ Antiſtes, Bohemiæ Regnum, quod hęreticũ magnam partem acceperat, ſucceſſori ſe totum catholicum relinquere. Quamquam prudentis Imperatoris quoque functus eſt munere, cum ſupremi Numinis cultum ſacerdotali ſtudio procuraret. Dum enim populorum obſequia conciliauit Deo, firmauit ſibi. Facile quippe eſt imperium in bonos: neque Regiam Maieſtatem vereri ſolent Diuinæ contemptores. Illaudatam non præteribunt liberalitatem, & magnificentiam planè Cæſaream, qua validas

in

in Hungaria, Bohemia,Morauia arces, munimenta belli, ſumptuoſa religioſis ordinibus templa, propugnacula religionis, atque ornamenta pacis, excitauit. Et quemadmodum martiales viros in caſtris, ita litteratos in Vrbibus, extra Germaniam quoque Romam vſque, ſtipendijs, donis, honoribus eſt proſequutus. Vſque ad Cælum attollent litteraturam in Principe bellis diſtricto, qualem in otioſo miraremur. Cum naturalium rerum,ac diuinarum, tum iuris vtriuſque peritiſſimus, aſtrorum, linguarum, antiquitatis cognitionem teneret, ethicen, politicen,mathematicas, muſicen præſertim, cuius dulcedine cum Homerico Achille, amara præliorum condiebat: vocare ſolitus artem muſicam conſortem militaris. Quod vtrique perturbatio, & confuſio inimiciſſimæ ſint,parque neceſſitas cuſtodiendi ordinis, ac diſciplinæ. Vna & eadem voce commendabunt incredibilem vim & capacitatem mentis Auguſtæ; qua ita litteras tractauit quaſi numquam arma, ſic arma, quaſi numquam litteras didiciſſet.

Ne.

Neque enim existimare quemquam volo:Ferdinandi Cęsaris mentē huiusce Dauidicæ lyræ concentu plus iusto emollitam, ebriamque suauitate contēplatricis harmoniæ, sapientiæ otia bellonæ mutare negotio, & cum leonibus congredi renuisse. Quin, vt olim solemne Spartiatis fuit, atque Cretensibus, ad certamina tibias, & cytharas adhibere, vt ea præcentione partim bellicum sonante,atque horridum,partim tranquillum, ac venerabile, & irritarent militum animos, & temperarēt, quò generosè quidem, nec tamen immodicè ferocirent:ita ego hunc sapientiæ cantum ad leones inuadendos, hoc est periculorum aspera, & dura bellorum Ferdinādo Cęsari stimulos admouisse cum ratione quidem, modoque crediderim. Si videlicet causa Religionis ageretur,pro qua cum gloriosæ sint clades, quid erunt triumphi?

En aliud ex alio subnascitur.trophęa stragibus supereriguntur. Dignum Cœlo,terrisque spectaculum,Ferdinandus cum fortuna luctator, & victor. Quæ licet in vita mortalium vtramque

paginam facere soleat, læta tristibus intermiscens, nunquam tamen Ferdinandum III. indulgentiùs habere visa est, sed perpetuam materiem certaminum præbens illud egit, vt fortunæ nihil, vniuersa virtuti deberet. Adolescentiâ vix egressum sapientissimo Genitore orbauit, bellis grauissimis implicatum; in quibus nescio, an pluries cum hostium acie, quam cum aliquorum infidelitate commiserit; vigilijs hausit, laboribus torsit, periculis fatigauit, coniugum Augustarum, Archiducum infantium, iuuenisque Cæsaris multiplicatis funeribus afflixit; neque vitæ parcens extremæ, in morti iam proximum debacchata est, suscitato Cęsareæ domus nocturno incendio, quod vt properè vitarent cum Augusta regnante parui Archiduces, morientis Patris cubiculum fugæ tumultu compleuerunt. Cum tot quidem tentamentis nil aliud sors profecerit, quàm vt exercitatione diuturna transiret in naturam labor, callum obduceret inuicta patientia, & ad palmam festinaret inueterata consuetudo vincendi.

Poſt cruentum Sueciæ Regis exitũ, aliamque Vallenſtenij tragœdiam, impoſitus militaribus copijs Ferdinãdus, initia rerum gerendarum à Ratiſponæ expugnatione fecerat, qua ipſa die Saxonum, Suecorũque in Bohemia exercitus Pragæ mœnibus repellebantur: cum ecce tibi noui hoſtes, nouæ legiones, Ducibus Vimario, & Horno, ſpirantibus Guſtaui reliquijs; & ambo Ferdinandi Germanicus, & Hiſpanicus, flores Principum, dum iunctis exercitibus Nordlingam obſident, obſidentur. Sed vbi obſidionem ferro diſſoluerant, repoſita Suecis clade Tillianæ non impari, recuperatis vrbibus, ac prouincijs, pace firmata cum Saxone, Ferdinandus Rex Romanorum eligitur. Tunc erepto rebus humanis Genitore, Bannerius è Suecia incendiũ belli Germanici reparat, Electorem Saxoniæ atrocior hoſtis, quòd antea amicus inuadit, ac Torga vrbe ſubita vi oppreſſa, Lipſiam oppugnat. Verùm aduolantibus in ſubſidium cum Electore Cęſareis Ducibus, & legionibus, è Lipſia Torgam retrocedere cogitur, è Torga in Mar-

chiam

chiam Brandeburgicam, hinc in Pomeraniam, in extremum denique Balthici maris angulum, tribusque arcibus reliquias potentiæ Suedicæ in Germania sustentare. Huc aduectis pecuniȩ, frumenti, militum supplementis, veluti serpens renouata iuuentute ferox erumpit; tum Cȩsareas copias inopiâ stipendij, & annonæ laborantes, ad transfugia crebra, dein fugam in Bohemiam vsque compellit. Dum per idem tempus in Vvestphalia Palatini fratres, Meppena vrbe in sedem belli delecta, terrorem latè spargunt, auro Britannico, Hollandico milite potentes. Quorum altero exercitu, & castris, altero etiam libertate per Hazfeldium exuto, & Vimariensibus ad Renfeldam fusis, Romanum respirabat Imperium: nisi Cȩsariani Duces victoriæ securitatem, occasionem cladis habuissent. Inopinantes oppressi, captique, dein Brisacum oppugnatum, & expugnatum. Quibus rebus vt occurreret Cȩsar, exquisitis delectibus per hereditarias prouincias imperatis, Leopoldum Archiducem fortissimum fratrem legionibus præficit.

Qui

Qui per Octauium Piccolomineum Schlangio cum flore equitatus Suedici circumuento, deditionemque facere coacto, Bannerium è Boemia expulsū, in fugam pręcipitauit, & mortem. Sed cum succeſſor Dorſtenſonius fortunam partium reparaſſet, in Daniam conuerſa repente Suecorum arma ſpatium dedere Auſtriacis, vt aliquot Morauiæ, ac Sileſiæ oppidis receptis, Olomucium obſiderent. Tunc Tranſiluaniæ Princeps cum ſeptuaginta millibus bellatorum in Hungariam vltor inſurrexit. Quem dum armis otium, & fœdus repetere cogit Imperator, è Dania redux improuisò Dorſthenſonius, Cęſareorū Ducum alios cædit, alios fugat, Olomucium liberat, Brunam oppugnat. In cuius arcis obſidione diuturna, & irrita, cum plus militū, quàm in iuſto prœlio perdidiſſet, quaſi reflantem ſortem timens, militiæ prefecturam abdicauit. Cum interim omni fortuna maior Ferdinandus, refectis copijs, ducibuſque, bellum vrgeret. Poſt varias tandem vices alternatas: poſt Lindauium ab Vrãgelio tentatum, & omiſſum: poſt inducias

cias Bauaricas cum Suecis compositas, & dissolutas: Pragensis vrbis parte vna dolo intercepta, duabus alijs virtute Innocentij de Comitibus defensis: inclinauit ad quietiora consilia Cæsareus animus, vt Ferdinando filio Hungariæ ac Bohemiæ Regi diadema Romanorum securus traderet. Voto potitus: Iuuenem, & Cæsarem excelsissimum, in illo flore annorum, & rerum paucorũ dierum morbo consumptum extulit. Heu spes fragiles, & irrita vota regnãtium! Tot fluminibus sanguinis, tot pecuniarum aceruis, tantis bellorum, & pacis impendijs quæsitum filio Imperium momento cum vita eripitur. At quo animo pertulit Pater tantam Austriæ cladem omnibus exercituum stragibus Germaniæ grauiorem? Recusantes aulicos edere tristissimum nunciũ, ipse præsaga mali mente instigat, sollicitat, animos facit, exceptoq; tandem ab ore Confessarij fulmine, ad quod Europa cohorruit, nihil mutata serenitate frontis, paululùm penetrale Augustæ mentis ingressus emisit hęc verba: Diuinę Maiestati explorata sunt sua

consilia. Quid filio meo fieri,& quare placuerit. Quod ad Ferdinandum Cæsarem attinet genuerat moriturum. O constantiam inuictam! O'pectus adamante loricatum,sed cælesti! Vnde enim Philosophia tam alta descendit? Hoc est virtutum omnium chordas tãgere,& imitatione Dauidica cum leonibus ludere. Quamqua in vno,Dauide maior Ferdinandus. Quod ille amisit,& fleuit filium parricidam:Ferdinandus amisit innocentem,nec fleuit.

Fuerunt igitur fortunæ damna tanti; quibus, nisi conflictatus fuisset Ferdinandus, doctus, prudens, pius, hoc est animi lyræ tractandæ peritus extitisset; sed leonum inuasorem, experientem laborum,belli malis inuictum metuentem neminem, metuendum omnibus non haberemus. At quid imprudens habere nos dixi,quem amissũ hodie lugemus? Defensorem Germaniæ, terrorem Hæreticorum,Catholicorum amorem, belli fulmen, ornamentum pacis, religionis, constantiæ, prudentiæ, liberalitatis exemplum, huius Apostolicæ Sedis,cui semper ob

se-

ſequentiſſimum filium ſe geſſit, propugnaculum. Quamquam, & amiſimus, & habemus, meliore ſui parte regnantem inter Cœlites maiores ſuos; dũ in terris fama ſuperſtes, & gloria viuit, viuetque in LEOPOLDO tam virtutum, quàm regnorum hërede filio FERDINANDVS III. Auſtriacus Cæſar, ſciens pſallere virtutum cythara, & cum leonum, hoc eſt bellorum, fortiſq: aſperitatibus ludere. Dixi.

Laudatio Funebris

VLADISLAI IV.

POLONIAE

A C

SVECIAE

REGIS

Habita in Sacello Pontificium Quirinali

AD S. D. N.

INNOCENTIVM

X.

LAVDATIO

SI qua sunt funera, quæ cum lacrymas irritent magis, minus lacrymis prosequi deceat B.P. has esse censeo clarorum Principum mortes, qui propugnata Religione, ac Republica in terris, abeuntes in Cœlum, secum amores humani generis abstulerunt. Quorsum enim lætissimam illorum sortem nostro mœrore, lacrymisque minuimus, quorum meliorem partem animum sua immortalitas excipit, altera deteriore corporis viuendo iam fessa Mausoleis in longissimam quietem tradita, amborum vices obitura fama consurgit, eò viuacior, quòd neque inuidiæ morsum timet post fata tandem quiescentis, & desiderio animatur populorum, qui monumentis, imaginibus, laudationibus, bonos Principes insatiabiliter requirunt. Quamobrem cum Vladislaum Poloniæ, ac Sueciæ Regem clarissimis nostræ Religionis Impera-

peratoribus, & Regibus coæquandum nuper Christianus orbis amiserit, errat longissimè si quis illi sepulchrales pompas adornat, & luctus, non etiam gratulationes, & plausus, aut funus, ac lessum potius, quam pæanas concinit, & triumphos.

In quo Principe cùm duo notanda sint tempora, alterum Regni, alterum quo priuatus priuato maiorem egit sub Sigismundi Patris auspicijs: vtroque tempore Vladislaum tàm dissimiles partes, tàm egregiè sustinuisse confirmo, vt & appetendus purpuræ videretur, priusquam regnaret, neque meliorem votis optari posse iudicarent, vbi imperauit, ingentem aduersariam expectationem populorum, quam æquare arduum est, superante virtute.

Magna commendatio esse solet heroibus ad sceptra destinatis nasci de Regibus. Quamuis enim virtus moderetur regna non sanguis, in regio tamen sanguine virtus, & pulchrior sobolescit, & fortior. Sed quis Vladislao Rege splendore natalium clarior, cuius paterna, & auita decora si requiras, numerosum

ordi-

ordinem Ducum recenset, ac Regum, & præsertim sacrum Polonis Iagellonùm sanguinem ab auia Catharina Sigismundi Primi filia deductum: si Maternam Austriaci generis claritatem desideres, Archiducum, & Cæsarum Senatum adiungit: sin cœlestem virtutis progeniem censere malis, affert in Henricis,& Brigittis in Heduigis, & Casimiris,& Rodulphis inuocatam templis, & altaribus sanctitatem. Vt sileam par Augustissimum Coniugum, Patrem Sigismundum, & Annam Austriacam Matrem: Illum tam religiosum fidei cultorem, vt sacerdotem agere inter Reges videretur, propugnatorem tam assiduum, vt quinque supra quadraginta regni annis nunquam exuta lorica Moschicum schisma, Mehemeticam superstitionem, prauitatem Hæreticam, victoriarum numero, & multitudine obruerit: Hanc Ferdinandi Secundi sororem, in quo nomine virtus triumphat, modò in pauperes tam indulgenter effusam, vt sæpè duodenis ad mensam Seruatoris exemplo regalia manciparet obsequia: modò sexum egressam magistralibus curis, cum puel-

larum

larum gregi fidei elementa tradens ad concinendas Dei laudes voce præiret, & crucis figuram in telis manu tenera pollice ductore formaret.

Sed iniuria fuerit Vladislai virtutum, parentum, vel auorum gloriam in eius laudatione commemorare, qui transfusos in se vnà cum sanguine omnes Gothorum Regum spiritus, & Iagellonios, & Austriacos repræsentaret, maioribus suis maiorem quam acceperat lucem refundens; quam luculenter illius flammæ prodigium adumbrasse videatur, quæ velut olim Magni Macedonis ortum incendio Ephesini templi, ita Poloni Principis natalem noctem regij conflagratione palatij in Vrbe Cracouia Regni Principe illuminauit. Nec defuere pro syderibus cœlestes arbitri genituræ. Nam Primi, & Feliciani fortissimorum Christi militum memoriæ postera lux consecrata Vladislaum primum inter sæculi sui Reges virtute ac felicitate futurum augurabatur. Grande indolis regnaturæ, documentum fuerit, quòd adolescens in Principem externæ, inimicæque nationi placuerit, Moschis legatione so-

lemni Vladislaum Magnum Moſchouiæ Ducem renunciantibus. Semper eſt magnum eligi in Principem, maius ab hoſtibus. Nam ſi exaggeratæ virtutis eum eſſe oportet, quem ciues ſuis imponere ceruicibus velint; quem hoſtes dominum non recuſant, Deo virtute accedere neceſſe eſt. Et ſanè Moſchua Regia Vrbe Polonis tradita, vniuerſa Regni nobilitate in Vladislai verba iurante, facilè Moſchouia in vnum Imperium cum Polonia coaluiſſet, ſi coagmentatio iſta Regnorum ſeriò Polonæ Reipublicæ placeret. Sed timuit prudentiſſimus Senatus magnitudinem ſuam, ne quemadmodum in animante, creſcente in immenſum corpore, vita decreſcit, ita è tot diuerſis, tamque diſcordibus fide, more, genioque nationibus conflatum vnum Reipublicæ corpus, malè vna legum anima regeretur. An edoctus fortunæ nimis obſecundanti non credere exemplo Romanæ Reipublicæ, cui ſublata æmula Vrbe, pro calamitate fuit ſumma fœlicitas, voluit ſupereſſe Poloniæ, Carthaginem, quam timeret? An ſui Regis filios optari, Principes ab exteris gen-

tibus gloriosum quidem Poloni putauerunt; sed conducibilius, sibi sua firmamenta Regni, & ornamenta retinere? An Vladislao ipsi consultum Superi voluere, ne feris gentibus, sed hominibus imperaret? cum præsertim tantum bellicæ gloriæ, sub illius auspicijs, Poloniæ destinarent.

Osmanem Turcarum Tyrannum, indole, ac iuuenta praeferocem instigauerat in Poloniam Bethlemus Gabor Transyluaniæ Princeps iratus Sigismundo Regi, quòd Austriacis secum bellantibus, arma, & militem commodasset: quibus ab iniqua Hungarici Regni possessione detractus est, in quam se cupidissimè immiserat, implicato Bohemicis turbis Ferdinando. Exacto inter apparatus, & meditamenta belli sexennio, cum delectum omnibus vastissimi Imperij Prouincijs imperauisset, cum Asia, atque Europa commeatum, & militem, peregrinas Africa belluas ad magnificentiam, terroremque submitterent, septingentorum millium militum molem in Poloniam Turca superbissimus trahebat, magno Scytharum Chamo Dziamber

Ge-

Gereo, Othomano Imperatori ex ſedere militiam, & caſtra ſociante. Itaque inundatis peditatu, Equitatuque Moldauiæ, & Valachiæ campis, gementeque ſub bellico tormentorum apparatu Danubio, renouatæ de Xerſe, ac Perſis, de Tamburlane, ac Scythis fabuloſæ hiſtoriæ credebantur. Par magnis conatibus merces, occupare Poloniam, ad mare Balticum proferre imperium, & Germaniâ vndique circumclusâ, reliqua Europæ prona victoribus. Tanto motu concuſſus Chriſtianus orbis trepidabat, neque enim obſcurum erat, quid poſt tale bellum, & victoriam ſupereſſet; ſed fatali ſtupore torpens ſomniantis in morem, ad commune reſtinguendum incendium non accurrebat. Quin æmuli Principes, quaſi de Polonia eſſet actum, ad prædam feſtinabant: rapiebat Liuoniam Suecus, SmolensKum repetebat Moſchus, Tartarus Podoliam populabatur, Brandeburgicus armatus ad fines inſidiari tempori videbatur, Tranſiluanus tantæ procellæ concitator exultabat. O cæleſtem in ſummis malis Sigiſmundi fiduciam! O fortitudinem incre-

dibilem Vladislai! Ab omnibus Principibus deserti, à maximis impugnati se non destituunt; quin Sigismundus Pater, dum centum septuaginta Equitum millia in medio Regno cogens, cum omnibus hostibus terrore iam pugnat, Vladislaus filius cum à Pontificio legato vexillum consecratum accepisset, in quo aureis inscriptum litteris lemma; pro gloria crucis, pignus triumphorum legebatur, præcurrit ad fines, atque in extrema Moldauia Orienti Poloniam opponit. Quid hic sperem exæquare dicendo, quæ delibare narrando vix licet? Vladislaum ceruicibus suis interclusam barbariam sustinuisse, singulos penè Polonos in quinqnagenos Turcas, aut Scythas dimicasse; ruisse in ferrum Othomanæ militiæ florem prætorianos milites, prætores, duces, in oculis Imperatoris Osmani, lacrymis luentis infelicitatem suam, luituri mox sanguine, & regia in vrbe peracturi regali cæde tragœdiam. Sic exercituum, regum, imperiorumque funeribus constat lacessita Polonia, Vladislao tantùm Duce, nondum Principe. Quis enim rerum huma-
narum

narum æstimator mediocris, dum illud bellum, & quæ consecuta sunt ponderat, non intelligit Vladislaum longè grauiores clades Othomanis intulisse quàm vulgò videretur, cum ad Tiram diurnis, nocturnisque certaminibus Turcarum copias trucidaret? Neque enim solùm primus ferè Christianorum Regum, potentissimum Tyrannum vinci posse docuit, non prælijs modo, sed bello: verùm etiam Osmane per ignominiosissimum fædus in contemptum suorum adducto, occasionem præbuit illis turbis, & exitiabili Prætorianorum militum defectioni, qua insanabile vulnus Imperio Orientis impressum est. Grande quippe patuit arcanum hactenus illis gentibus, & militiæ, quæ obedientia magistra steterat, ignotum, posse Othomanum Imperatorem in vrbe Regia suis à militibus Imperio, vitaque spoliari. Quamobrem cum immania facinora imitatorem faciliùs quàm auctorem habeant, quin & imminuentibus paulatim horrorem exemplis, ipsa imitatione crescant in maius, ad hoc opus trucidandi Constantinopolitani Principis, vti sperare licet

crebro iam decurrent ij barbari, vt nos recentia formidabilis quondam Imperij mala Vladislao accepta referamus, & futura quoque cum extremo excidio aliquando posteri sint debituri.

Iam verò si Africæ, Europæ, atque Asiæ viribus fultum Osmanem Vladislaus longe minori exercitu superauerat, profectò eumdem totius Poloniæ armis succinctum Regem parem Orbi Terrarum fore augurabantur. Nec falsò. Nam qui priuatus quantælibet fortunæ capacem animum approbauerat, mox etiam regali fastigio sublimiorem repræsentauit. A morte Sigismundi Regis per comitia vacante solio, Moschus, Turca, Suecus, velut è condicto in Poloniam consurrexerant. Admotus gubernaculis Vladislaus consilium ponit inter Duces, ecquis è tribus hostibus patriæ perniciosior? Moschus est visus, qui centum supra septuaginta bellatorum millibus, è quibus millia triginta è bellicosissimis Europæ nationibus erant conducta, SmolensKum extremum Polonici Imperij ad Orientem propugnaculum obsidebat, & Belgicarum obsidionum in morem

rem foſſis, aggeribus, & caſtellis circumuallatum, octoginta portentoſæ magnitudinis tormentis verberabat. Nec mora. Vladiſlaus reliqua Ducibus, Moſchouiam deſtinat ſibi. Quid in expeditione nobiliſſima potiſſimùm mirer, incertus pendeo; certant enim Vladiſlai laudes inter ſe, non minus quàm ille cum Moſchis, de Principatu. An fortitudinem, qua triplo minoribus copijs, prius pro ſoluenda SmolensKi obſidione, mox pro victoria dimicauit? An ſcientiam rei militaris, qua occupato per belli furtā Alaudarum monte, & excitatis opportunè propugnaculis, obſtructiſque vijs ad prohibendos commeatus, hoſtes obſeſſores obſedit? An patientiam inuictam, qua plures menſes in regione, hyemeque perfrigida ita vt potanda flumina ſecuribus cæderentur, inque hoſtium oculis lacrymæ congelarent, Moſchos obſidere perſeuerauit? An patientiæ fructum, inauditæ victoriæ felicitatem, qua fame, ferroque domitos cedere compulit arma, impedimenta, omnia præter animas, & prouincias tres ingentes Polonico Imperio adiudicauit? An

magnanimitatem, qua vexilla deuictæ gentis ſubſterni voluit regalibus pedibus conculcanda? Ipſas verò hoſtiles legiones ante ſuum, & Sereniſſimi Principis Caſimiri conſpectum Polonico circum exercitu in ſignis armiſque fulgente traduci iuſſit ſilentibus tubis, & complicatis vexillis; tum inclinatis capitibus, elataque voce confiteri, miſericordiæ Regis debere ſe ſpiritum, vitamque, quam iure belli perdidiſſent? An denique benignitatem in ſuos? quando, vel deficientibus in bello faſcijs ad obliganda vulnera, ſudaria, & induſia regia diſtribuit, vel fortiſſimos Duces, qui re bene geſta vulnerati referebantur, in conſpectu ſuorum, & hoſtium eſt oſculatus: clementiam rurſus in hoſtes, dum arma, quæ vniuerſi ex fœdere amiſerant, reſumi à Ducibus voluit remittens bellatoribus ignominiam morte grauiorem? Quamuis in hac laude regnatrix prudentia ſuam vindicet partem. Triumphatis quippe per vim corporibus hoſtium maluit animos humanitate ſubigere, haud ignarus inter victores ſuperbos, & victos contumelijs irritatos, nunquam

fidam

fidam pacem coalescere.

At si præclarum fuit Vladislao tanta victoria Moschouiæ frænos iniecisse, quid erit sola victoriæ fama duo non minora bella Turcicum, & Suecicum profligasse? Nonne perfidus Turcarum Imperator Amurathes, qui paternæ cladis, & ignominiæ inustæ Othomano nomini reponendæ auidus, cum Moschis arma sociauerat, & præmisso cum centum amplius millibus bellatorum ad inuadendam Podoliam Abassio Veziro, ipse Hadrianopolim se contulerat, vt Orientem iterum in Europam commoueret, audito ingentissimæ victoriæ strepitu, & Moschicæ pacis nuntio, mutauit ex timore consilium? quasi solus, atque desertus à ceteris orbis terræ Principibus Constantinopolitanus Cesar cum Vladislao Rege cõgredi reformidaret. Quamobrem pacis redintegrandæ studio, cum strangulari iussisset tamquam fœderis ruptorem infelicem Abassium vnum è pur puratis carissimum sibi, vt impensa sumptuosi funeris declarauit, visus est placandæ Poloni Regis iræ victimam nobilissimam immolare. Post Amurathem

ter-

terrore perdomitum ; cum victorem exercitum, & polonas aquilas à Boristene, ac Tira in Borussiam circumageret contra Suecos si minus amplitudine imperij, peritia certè gloriaque armorum Turca præstantiores, nonne Sueciæ Regina quæ id temporis Germanicis bellis distracta tenebatur, tantam armorum procellam, cui Moschus succubuerat, Turcus effugerat, omni arte declinandam existimauit ? an memor è Regnatrice Sueciæ domo clarissimos Poloniæ Reges imperitare, intra familiæ decus hæsuram putauit eam gloriam: si ereptas Prussiæ vrbes, annuum sexcentorum millium aureorum reditum cum Baltici maris imperio Poloniæ restitueret, vt Rex Vladislaus bellorum pretijs pace, potiretur ? Ecquid igitur mirum si triennio inter grauissima bella bellorumque minis consumpto, per tredecim reliquos annos Vladislai Regni, vitæque spatium, alta pax domi, forisque, vt non minori miraculo in Polona, quàm in Romana olim Republica clausum Iani templum videretur? Quam pacem vnica, sed maxima victoria partam dum reputo, qua-
dra-

draginta Sigiſmundi Patris victorijs, quibus magnus ille Rex Imperij annos æquaſſe dicitur, anteferre non dubito. Nam vbi hoſtis ex reuerentia prouocare non audet, plus eſt non dimicare, quàm vincere. Niſi fortè Romanæ Reipublicæ triumphos anteponas Auguſti paci, quando Romanus terror ſilentium bellis omnibus imponebat. Quòd ſi glorioſum bellum vix ingloriæ paci præfertur, tanta eſt in bello calamitas; profectò glorioſa pax, qualis Vladislao regnante Poloniæ contigit, omnibus melior eſt bellis, atque victorijs. Ecquis enim alius tandem triumphorum eſt vſus, quam vt honeſta pace perfruamur? Atque vtinam ſuſcitata poſt tanti Regis obitum bella non oſtenderent, quantum pax, & felicitas Gentium à venerabili Vladislai ore penderet! en audiuimus regalibus exequijs funebres ludos celebrari, dum prodigæ ſanguinis gentes Polonicum iugum ſecuribus frangere moliuntur, & indomitæ feræ mortuo Leone tripudiant.

Sed neſcio an grauioris operis Vladislao fuerit, pacem cum externo hoſte

fir-

firmatam, retinere inter ſuos. Nam bellicoſis ſæpe nationibus formidoloſior bello pax eſt, quando vbi hoſtis deſit externus, in viſceribus quæritur.

Hinc Romanis olim vnum ex Imperij arcanis, vt bella de bellis ſererent, ne ciuium ſanguinem per diſcordias perderent domi, quo foris prouinciarum, & regnorum quæſtum facerent. Miſerabilis neceſſitas, vſuſque regnandi. Perpetua laniena generis humani damnare Rempublicam, haud dubia in præſens, futurumque pernicie. Nam vel conſociatis externarum Gentium viribus obterenda eſt inuidioſa potentia nata excidio Orbis terrarum, ſi fortuna triumphos defatigata deſtituat: vel vbi omnia domuerit, vt Romana Reſpublica, in ſe parricidalia tela conuertet. Interim ſemper in ferro, ſemper in cædibus, nulla vacua metus hora, bellorum pretijs haud quaquam periculorum magnitudini reſpondentibus. Nam prouincias obtinent hominibus vacuas, & pro magnis regnis magnas ſolitudines. Atque hæc, quaſi dum aliena ſic comparant, ſua non amitterent, nec deſolarent ci-

uibus

uibus oppida, cultoribus campos, rarâ senectâ, rariori iuuentute, victorijs absumentibus ipsos victores: dum familiæ cumulatis funeribus tristes, afflictique vectigalibus populi, triumphos celebrant lacrymantes. Quæ cum verissima esse veterum memoria temporum, & recentium exempla testentur, quis Vladislaum non æquè admirabilem in conseruanda pace, quàm profligandis bellis fateatur, disciplinamque in eo non commendet magis, regendi ciuis, quàm vincendi hostis, Reipublicæ salubriorem. Atque in eo Regno, vbi quotidiana incentiua turbarum suppeditare solet natura Principatus Rempublicam, regnumque miscentis, dum alij pro libertate, alij pro dominatione nituntur: tum religionis, sectarumque dissidia, quibus coactus non semel cum RoKosianis confligere, fudit ciuilem sanguinem Sigismundus, in componendis per victoriam, quàm euitandis, ciuilibus turbis felicior. Sed Vladislaus in eo Patrem sapientissimum superauit, qnod ciuiles discordias sententijs, & decretis, non ferro sanauit. Quamuis enim catholicam religionem

ferret
nem in corde, ferret in oculis, vti eum decebat Principem, qui plures Diuorum imagines in maioribus suis, quam pleræque religiosæ familiæ, numeraret, qui adolescens inuitatus ab hæreticis in Sueciam, auitum sceptrum, quàm fidem deserere maluisset, vt sanè Vladislai Regis, & Serenissimorum Principum Fratrum fidei trophæum appellanda sit non regnata Suecia: qui contra Turcas, Scythas, & Moschos toties vigilias, labores, & pericula castissimæ religioni repræsentarit; nihilo tamen minùs fortitudine in bello, in pace sapientiæ, ac iustitiæ artibus rem catholicam tuendam, amplificandamque esse censebat. Quamobrem vnius sententiæ rescripto plus cladis hæresi obtulisse fertur in Polonia, quàm alibi aliorum Regum arma cruentissima intulissent.

In Vrbe Vilnensi (hæc Lithuaniæ metropolis est) hæretici supplicationi catholicorum insultauerant. Cum enim è Franciscana familia patres in sacra pompa incederent, vnus è Caluini secta grassator, prægrandem lapidem demisit è tecto, in eum, qui salutare Domini pen-

den-

dentis è cruce vexillum ferebat. Nec fefellit ictus destinantem manum. Nam & augusta Seruatoris imago comminuta est, & mystes vulneratus. Per eosdem dies, alij ex eodem grege, ab editissima domus specula, sagittis collineantes per ludum supra tectum templi monialium, cælestis militiæ Principis Michaelis effigiem, sacrilego iactu temerauerant. Defertur vtrumque crimen ad Regem, per
„ vnum ex principibus: Venisse tempus,
„ quo Vladislaus pietatem superis, iu-
„ stitiam populis approbaret, & qua
„ fortitudine Patriam olim, nunc Cæ-
„ lum defenderet. Hæresim dum tole-
„ ratur, intolerandam euasisse, aut
„ conculcandam penitus, aut ceruici-
„ bus sustinendam. Ecquid grauius au-
„ dere potuisse, si haberet fautorem
„ Regem, Primates, Regnum, quàm
„ violare Diuûm effigies, Seruatoris ima-
„ ginem frangere, mactare sacerdotes?
„ Nec temere id factum, sed in experi-
„ mentum patientiæ, vt si impunè pro-
„ cederet, quod semel vnus, & alter,
„ id palam omnes auderent. An igno-
„ rari Caluini disciplinam? quæ arro-

gan-

„ gantiam, & insolentiam doceat, non
„ minus quàm catholica fides mansue-
„ tudinem, & patientiam? Quin obse-
„ quia exuat legum, & Principum, tàm
„ falso, quam specioso prætextu liber-
„ tatis, dum conscientiam suam audire
„ tantùm, & ad se omnia referre iubet,
„ quot capita, tot Tyrannos. Quare
„ humanitate nil profici, sed vt feras
„ natura, & assuetudine inhumanas, ad
„ officium catenis, & supplicijs com-
„ pellendos.

Nec hæretici sibi deerant, qui non ignari quantum peccauissent, vltrò querelas præuertere, & incusare catholicos, quasi rependisse iniurias, non intulisse
„ viderentur. Se despicatui esse, ac de-
„ ridiculo omnibus querebantur, &
„ veluti è Iudæa fece, vulgò iam pomis,
„ & lapidibus appeti. Sed silentio tot
„ mala inuoluere, desperatione reme-
„ dij ob conniuentiam catholicorum
„ magistratuum, & quia quotidianæ mi-
„ seriæ obducto callo sensum ademis-
„ sent. Iam verò illud ferre non posse:
„ quòd si toties lacessiti aliquid contra
„ reponerent, statim, tragœdiæ, auctis

„ in

„ in maius criminibus, & vnius inuidia
„ in omnes deriuata. At se singulos gra-
„ uiora in dies perpeti ab vniuersis, quæ
„ nemini aduersariorum imputarentur.
„ Scire vnde tantum animorum, quod
„ haberent catholici Regem in parti-
„ bus, & adiutorem sperarent. Sed falli.
„ Regem Vladislaum esse, non sacerdo-
„ tem. Qualemcumque religionem su-
„ peris, æqualitatem populis debere.
„ Se Polonos esse, non Turcas. Eadem
„ patria, lege, moribus, per omnia si-
„ miles, si fidem demas, quæ cum in
„ animis abdita sit, illius rationem Deo,
„ non hominibus reddendam. Orare
„ ad vltimum, vt si minus suis miserijs
„ subuentum vellet, saltem ne augeret,
„ inimicorum calumnijs præbendo au-
„ res. Sed reputaret, miseros non au-
„ dere, illorum esse iniurias inferre, qui
„ plus possent.

Vladislaus cum vtrique parti aures æquas tribuisset, ita verborum, & vultus significationibus temperatis, vt quibus gratificaturus erat, paulò seuerior vi-deretur, protracta in tempus comitio-rum sententia, die Senatus orationem

habuit prudentissima moderatione:
„ Se cognouisse de criminibus, & in al-
„ tera parte ludicra, in altera atrocia
„ reperire, etiam si ex æquo probaren-
„ tur, illa puerili verbere, ista suppli-
„ cijs vindicanda. Sed neque probari
„ Catholicorum dicta, cum Hæretico-
„ rum facta dies, populus, cædis mo-
„ numenta conuincerent. Agite (inquit)
„ quotquot estis Caluini asseclæ, si quod
„ admitti non oportuit, negando dilui
„ potest, fauentem Regẽ habetis. Sin lu-
„ ce clariora flagitia ipsi diffiteri erube-
„ scitis æqui, boniq; consulite sententiã
„ æquitati, non partibus datam. Regem
„ me fateor, non sacerdotem. Sed vide-
„ te qui vos error decipiat. Sacerdos,
„ minus de Religione laborarem, quæ
„ permultum interest Regis, & regni,
„ & quoniam pars regni estis, & Poloni,
„ non Turcæ, vestrum quoque. Nam
„ duo sunt, quæ imperia labefactant
„ hæresis, & tyrannis. Hæc ciues abalie-
„ nat à Principe, illa mutua odia inter
„ ciues, serit, & inter Principem. Atquî
„ à tyrannide nescio, an regnum lon-
„ giùs absit vllum, quàm Polonicum,
vbi

„ vbi tantum libertatis, & Reges paren-
„ tum, Nobiles instar liberûm agunt.
„ Ne noceat hæresis per factiones, &
„ dissidia, prouidendum est. Neque id
„ eo dico, quasi sacramenti pœniteat ini-
„ tio regni suscepti pro libertate animo-
„ rum. Vos enim testes habeo nullius
„ conscientiæ vim illatam, nonnullos è
„ sectarijs honoribus auctos, vt non mo-
„ dò iustitiam in Rege, sed neque libe-
„ ralitatem desideraretis. Quam cum
„ alienæ religionis hominibus exhibue-
„ rim, neque Regis, neque viri boni of-
„ ficio fungerer, si æquitate cunctis de-
„ bita catholicos fraudarem meos. Cum
„ igitur multorum testimonijs, & sua ip-
„ sorum confessione Caluinistæ coar-
„ guantur, in Vrbe hac atrocia deliquis-
„ se, in pœnam admissi, & ne in poste-
„ rum nouæ causæ collidant, illorum
„ conuentum extra vrbem ablego, in
„ sinagogam ligno temporario fabrican-
„ dam. Cadauera honore publicæ sepul-
„ turæ carento, auctores flagitij pœna
„ capitis, & publicatione bonorum, con-
„ scios exilio condemno. Cæterùm &
„ Catholicis, si qui sunt ad iniurias pro-

„ ni, habeo quod ſuccenſeam. *Vos reli-*
„ gioni caſtiſſimæ magiſtræ manſuetu-
„ dinis,& officij crimen infertis. An ob-
„ ſcurum eſt Chriſtianam fidem non in-
„ ferendo iniurias, ſed ferendo propa-
„ gatam? Cur veras principatus rationes
„ inuertitis? Cur optimam cauſam, dum
„ malis artibus propugnatis, affligitis?
„ Equidem (ſi quid Regis exemplum
„ valet) fidem fortitudine in bello, in
„ pace, iuſtitia, manſuetudineq;defendo.
„ Quænã æmulatio peruerſa in mutuas
„ contumelias tranſuerſum agit?in vtriſ-
„ que damnanda,plus in nobis, qui ſa-
„ niora ſentimus. Fratres eſtis:habitum
„ ora,ſanguinem ciuium amate,ab animis
„ tantùm lue infectis eſt abhorrendum,
„ ſed eatenus,vt ſalus non deſperetur.

Quanta per hanc ſententiam in religionem catholicam commoda, & ornamenta, quanta clades, & luctus in Caluiniſmum, quanta in Regem fama, gloriaque redundarit, quis valeat oratione complecti? Reſpirauit Vrbs præclariſſima, fece hominum tam ſordida eliminata, & locus extra Vrbem teter, ac luridus Caluiniſmo deſtinatus geminauit

hor-

horrorem. Cum exules, damnatoſque odium generis humani ſequeretur: nec minus illi de religionis triumphantis gaudio, quam ſuis de opprobrijs, ſupplicijſque mœrerent. Ademptis, quod triſtiſſimum erat, tantæ cladi ſolatijs querelarum. Quid enim? Iuſtitiam Regis incuſarent? Qui non ſecus ac mutæ leges, & inanimæ, ſine dolore, ſine ira malefacta grauiſſima vindicauerat. An catholicis iraſcerentur? Sed illi, vt virtuti ſuæ, ac Regiæ voluntati obſequerentur, victoria modeſtiſſimè vtebantur. An fortunæ maledicerent? At illa ſe excuſaret, & diceret, ſemper inſtabilem, nunquam ſceleri ſempiternam impunitatem promiſiſſe. Reliquum eſſet, vt ſe vnos ad tribunal mentis vocarent reos; ſed ſuperbia, & obfirmatus in prauo animus non ſinebat, nam innocentiæ pars fuiſſet culpam confiteri.

Quod ſi Caluiniſmum ex vrbe principe, Arianos proſcripſit è regno. Nec occaſiones palam ſtruens, ſed prudenter accipiens oblatas, caſumque vertens in conſilium, vt non ex pietate fauere fidei noſtræ, ſed alienæ perfidiæ iraſci, ex iu-

ſtitia videretur. Quamobrem extra inuidiam, vel ipſorum hoſtium erat, non extra ſuorum gloriam, qui altiori intellectu facta non modum, & exitum rerum potius, quàm occaſiones, & initia perpendebant.

Ediderat neſcio quis libellum in Chriſti Domini diuinitatem, atque vt authoritatis pondus adderet, viro nobiliſſimo inſcripſerat. Rex admonitus venit in Senatum, docet qualis fuerit nefarij ſcriptoris audacia. Se cum regno inaugu„raretur pacem, libertatemque animo„rum ſacramento hæreticis confirmaſſe „qui videlicet Chriſtiano nomine con„tinerentur. Arianos indignos eo vide„ri, qui Chriſto diuinitatem detrahe„rent. Se igitur Arianam ſuperſtitio„nem perinde ac Mahemeticam è Polo„nia exterminare, infamem ſcriptorem „furcæ addicere, bonis euertere, librum „carnifici, & flammis tradere. Sic vnius regalis ſententiæ fulmine Arianæ reliquiæ in Polonia conflagrarunt: quas nemo Superiorum Regum auſus fuerat attentare. Tantum animorum Vladislao virtutum nobiliſſimarum triumuiratus

da-

dabat, iustitia, vt honestissima vellet, fortitudo præstabat, vt posset, sapientia momenta temporum, & occasiones aptabat. Quo factum, vt Regijs decretis nemo vel obloqui sciret, vel repugnare auderet, vel obtrectandum existimaret.

Quod si poetarum more heroum virtutes causis cælestibus imputantium, tantum in Vladislao catholicæ rei studium in auctores pares referendum statuamus, equidem post religiosissimam Parentum institutionem, acceptum refero peregrinationi nobilissimæ, quando vigesimo quinto huius sæculi lustrali criminum anno, inuitante Vrbano Octauo Pontifice, Romam accessit. Quo sanè peregrinationis tempore, quamuis priuati habitu, cultuque tantum Principem dissimulare conaretur, maiestate tamen, quam Diuinitas in Regum frontibus imprimere solet, & vulgatis Regij oris imaginibus, famaque prodentibus, vbique nobilis inter acclamationes, & plausus ingrediebatur: cum effusi in occursum populi cupidissimè oculis quærerent, digitoque monstrarent Poloniæ Principem victorem Orientis, pro quo paucis ante

annis, se anxios animis agitasse meminerant, cum in Valachia, duobus mensibus belli fortuna penderet, & propter apparatum Turcarum ingentem, ac modicas Poloniæ copias, Christiano nomini aduersa timeretur. Quamobrem tantùm aberat ab ea ignoti persona quam susceperat, vt per ora Europæ Principum, & populorum, non peregrinando traduci videretur, sed triumphando.

Sed nusquam gentium maiores illi honores oblatos fuisse crediderim quàm in hac Principe sacrorum vrbe ac sede triumphorum, vti nullam decebat vrbem Vladislao patrocinium religionis, & fidei magis debere, quam Romam. Quæ cum id temporis hospitalem sinum generi humano laxauisset, quot à remotissimis terris sui veneratores exciuerat, tot Vladislauianæ virtutis admiratores conferebat. Qui tunc populorum plausus? quæ Purpuratorum Patrum gratulationes? quanta Principum studia, quanta Cælitum? Cum triumphalibus Apostolorum liminibus affusus, magnus exercituum imperator procumberet, cum priuato habitu inuisens Diuorum

cine.

cineres, qui pro Christo generosum sanguinem fuderant, quasi consortibus gloriosi laboris de suis victorijs gratias ageret, & acciperet, cum ad Regale Piscatoris sepulchrum suspendens bellicam laurum, ad noua bella, nouos triumphos, recentes spiritus, & vigorem hauriret, cum ad Summi Pontificis, secundæ à Deo Maiestatis amplexum, atque osculum pedis admissus, duo inter se augustissima sacrorum, & bellorum coirent capita, quidquid erat in terris sanctitatis, & armorum gloria, cum denique in Canonicorum vaticanæ basilicæ senatum adscriptus, linea veste ac dalmatica indutus, Seruatoris effigiem Diuæ Veronicæ velo impressam tum veneraretur ipse, tum venerandam exhiberet plaudentibus populis, & Poloniæ Principi Sacerdotem agenti faustè ac feliciter acclamantibus; cum vel sacra ipsa bellicosis illis manibus contrectari gauderent, quas fusus toties impiorum sanguis fecerat sanctiores. Quo loco reticere non debeo honorificentissimum Vrbani VIII P.M. de Vladislai virtute iudicium. Cum enim de Poloniæ Principe in Canonico-

rum

rum ordinem adoptando, vt augustissimam Christi imaginem propiùs intueri fas esset, exemplo Caroli V.Cæsaris ageretur, nonnulli verò in dubium vocarent, vtrùm Poloniæ Regis filius cum tanto Principe huius honoris dignatione conferendus videretur, interrogatum
„ Vaticani oraculum nodum soluit: Vla-
„ dislaum Poloniæ Principem maximis
„ Regibus, & Imperatoribus ea præro-
„ gatiua honoris coæquandum videri,
„ qui triginta prælijs Turcarum Tyran-
„ num potentissimum concidisset. Quo Pontificis sapientissimi elogio non solùm honorem adeptus est honori Magni Macedonis parem, quando à Corinthijs ciuitate donatus dignitatis communione rarissimæ cum Hercule componi gaudebat, verum etiam omni principali fastigio sublimior discedere visus est à Regina gentium vrbe Cæsaribus æquiparatus Vladislaus ore Romani Pontificis, cuius auctoritas Occidenti Cesares dedit. Post tam grande Romanæ aulæ testimonium, superuacaneum ducerem ceteras referre significationes honoris amplissimas, a clarissimis Principibus, & Regibus Vladislao

dislao impertitas, nisi cum singulæ singularem aliquam in hoc Principe laudem exornarint, plus nescio quid, quàm vulgaris per se honor facere solet, significarent. Quid enim aliud egit marchio Ambrosius Spinula? cum in Belgio castra Hispana quæ Bredam circumsidebant inuisenti, inter cetera obsequia illud detulit, vt quemadmodum histriones Roscio spectante gestum facere non audebant, ita Spinula coram tanto militiæ magistro exuta Ducis persona, in Vladislaum regimen obsidentium copiarum transferret, atque in lustrando castrorum vallo illo celeberrimo, cum forte Rex locum opportunum propugnaculo designasset, eo statim Marchio fabris, operisque imperatis, postero die nouum excitatum castellum ad nutum summi Imperatoris ostentaret? Quid aliud egit Turcarum Imperator Osmanes? cum fædere icto discedens prior, à dolore suo impetrauit Barbarus iracundus, vt victorem Vladislaum salutatum mitteret, donatumque maximi elephantis munere; quid aliud inquam contendit, nisi vt Principem flore ætatis æqualem, potentia

tia æmulum, claritudine generis non imparem, superiorem maiestate virtutis fateretur? Cum verò sublato è viuis Sigismundo, nullus Christianorum Principum Polonicum sceptrum ambire ausus est, ita vt rarissimum decus, Vladislaus tantæ spei candidatus competitorem non haberet, nonne Vladislai nomini, & virtuti tantum venerationis Europæ Principes tribuerunt? Cum denique magnus Scytharum Chamus Vladislaum in Moschouiam contendentem, legatione nobilissima est veneratus, qua, & victoriam augurabatur, & victoriæ se administrum cum octoginta bellatorum millibus offerebat, quæ res alia ferocissimi barbari animum tanta obsequij dulcedine mitigauit, nisi eximia Vladislai benignitas, qua initio Principatus captiuos omnes Scythas, atque in ijs Principem Chami fratrem sine vllo pretio dimiserat, vt inaugurationis suæ lætitia ad inimicas etiam, & remotissimas gentes perueniret? Quid acclamationes populorum in vrbibus? quid amor, studia, fides militum in castris? quid in gymnasijs prædicationes litteratorum? quid ora-

oratorum panegyrici, carmina poetarum, hiſtoricorum annales? quid ſtatuæ, & ad memoriæ æternitatem erectæ ſumptuoſiſſimæ moles? quid aliud niſi cætera illius animi clariſſima lumina teſtantur? illam benignitatem, qua neminem à ſe triſtem abſcedere patiebatur, munificentiam, quæ Poloniæ alueo ampliſſimo non contenta in externos beneficijs redundabat, illam ſapientiam doctrina, & peregrinationibus imbutam, quinque principibus linguis ad miraculum exercitatam facundiam, humanioris litteraturæ peritiam, & hiſtoriarum plenum pectus, cum Liuianas decadas nouies euoluiſſe dicatur, prudentiam incredibilem in continendis in officio ducibus, militibuſque, quæ ars Annibalem, non minus admirabilem, quàm Trebiæ, Cannæque fecerunt: fortunam denique, quam ſeu virtutis comitem ſequare, ſeu numinis donum, penè in poteſtate habuiſſe videtur Vladislaus, quàm Alexander, aut Cæſar. Cum præſertim dignitas oris animi magnitudini conſentiret: frons lata, & exporrecta, qualis Platoni nomen indidit, magnæ mentis,

& ma-

& magni pectoris indicium : grandes oculorum orbes, sed concinni, quales Deabus suis familiari epitheto affingit Homerus: labrum inferius prominens, Austriaca nobilitas: nasi filum decenter oblongum, aquilæ in morem, vt generosos decet, qualem in Regibus suis laudabant Persæ, ac propterea Cyro fabulosa Xenophontis historia, nostri annales citra fabulam Georgio Scanderbecho tribuerunt: color candidus in malis rubore suffusis, vt miraculo esset in Vladislao, non minus quàm olim in Alexandro pulchritudinem cum tanta fortitudine conuenire: flauum capillamentum ad humeros vsque promissum in morem leoninæ iubæ, quod ferociam militarem pariter, & facundiam indicaret: tota denique corporis moles, & figura ita compacta, vt bellatorem, vt heroa, vt Regem Poloniæ potentissimum deceret. Sed propero ad postremum vitæ actum, quando in communem hostem Turcam Venetæ pacis perturbatorem, cum ingentem exercitum conduxisset, coactum iubente Polona Republica dissoluit. Quo facto duo in omnem posteritatem prædican

dicanda summæ virtutis documenta Rex augustissime reliquisti: alterum quod paratus eras in communi fidei causa extremum spiritum fundere, alterum quod prohibitus Turcas vincere, te ipse vicisti. Arduum semper fuit Regibus etiam inermibus aliena iussa facessere, & alios potiùs audire, quàm se. Vladislaus Rex, Reipublicæ paruit armatus. Passus est audiri voces ingrata iubentium, inter tubarum, ac tympanorum strepitus, quadraginta millibus bellatorum pro Vladislao Rege mori paratis. Quanta hæc moderatio in summa potentia? cogi voluit, cùm cogi vix posset. Dedit hoc Reipublicæ charitati, dedit legibus patriæ, & quoniam leges mortalium ab vna sempiterna lege deriuantur, dedit hoc Deo.

Post immortale facinus, ne quid humanum cælestis animus agitaret, fortissimum Regem Superi asseruerunt inter Vladislaos suos, Casimiros, & Sigismundos. Quorum imperium virtutem felicitatem assecutus cum viueret, religionem, & pietatis studium potissimum expressit in morte. Quanta enim in ex-

pian-

piando ſepius confeſſionibus animo diligentia? Qui ſenſus, & lacrymæ in delibando ferculo immortalitatis? Quam fortis in extremis ſecuritas, & ea pugna corporis animam dimittere reluctantis, quàm plena pacis? Deceſſit à rebus humanis Vladislaus eo animo, quo ad bella pro fide contendit, relicta ſuperſtitum ſolatio ſuarum virtutum imagine, ea longè perenniore, quam Sigiſmundo Patri in vrbe Varſauia, ex ære ſolido, ſuper marmorea columna magnificentiſſimam dedicauit. Hanc figuram mentis æternam, formamque meliorem, ſempiterna memoria celebrare potius, quàm ignauis lacrymis libeat, celebrandumque poſteris tradere Vladislaum Poloniæ, ac Sueciæ Regem, ante regnum regni capacem, in regno maiorem, Moſchi, Sueci, Tartari, Turcæ triumphatorem, veneratum Principibus, amatum Populis, hoſtibus formidatum, nemini inuiſum, inſignem profuſione opum, auaritia gloriæ, religionis tenacem, prodigum ſanguinis: ingenio viuidum, valentem manu, victoriarum artificem, cuſtodem pacis: fortiſſimum inter ſapientes

Re-

Reges, inter fortes sapientissimum, solertia Annibali, virtute Scipioni, felicitate Augusto parem: Regum, Cæsarum, Pontificum testimonijs, & prædicatione gloriosum, flagellum schismatis, Caluinismi funus, Arrianorum excidium, huius Romanæ Sedis, B. Pater, quam præsens magnus adorator inuisit, ad Septemtrionem propugnaculum, victorem olim Orientis, ad vltimum sui. Dixi.

ORATIO

VETVS illa sapientissimorum virorum opinio, viuenti virtuti rarò sua gloriæ pretia persolui, famamq; heroum in morte nascentem feretrum sort:ri pro cunis: multò verior in christianæ religionis Heroibus cōprobatur, qui virtutum lectissimarum auro, cælestem sanctimoniæ gemmā indiderunt. Cum enim illi nihil expetendum putent in rebus humanis, non solum opulentum gloriæ thesaurum ab hostibus diripi æquo animo patiuntur; verum etiam propriæ virtutis obscurando fulgori, eorum sanctitas cum inuidorum malignitate coniurat. Post mortem verò aduersarijs vtrinque cessantibus, nam & inuidia ipsa, extincta virtute expirat, illorum gloria è cineribus emicat, & quemadmodum Sol, spectatorem tandem habet cum deficit, ita cœlestis summorum hominum virtus spectatores, admiratoresque inuenit post occasum.

Quamobrem mirandum non eſt, ſi Franciſci Cardinalis Boncompagni Neapolitani Antiſtitis eximia virtus magna ſui parte inumbrata cum viueret, poſt mortem tanto ſe præbuerit fulgore conſpicuam, quantus ex breui rerum commemoratione geſtarum à fide dignis deducta teſtibus eluceſcet.

Quas enim in Eccleſiæ Principe, Paſtoreque populorum, heroicas animi dotes deſideramus, ſapientiam ſummam, ſanctimoniam ſingularem, capacem omnis hominum generis charitatem, has omnes & inter ſe connexas, & reliquo virtutum minorum adſociatas choro, in Cardinalis Boncompagni pectore reperiemus. Et de doctrina quidem, quæ Princeps in Eccleſiæ Principe laus eſt, quia in Boncompagno non obſcura cum viueret, & ſermone hominum celebrata fuit; pauca dicam in præſentia, maiorumque fiducia, quæ ſuperſunt, hæc magna, ſed nota inculcare ſuperſedeo. Nego igitur vllum fuiſſe doctrinæ tam reconditum, & abſtruſum genus, quod Boncompagnus acie ingenij perſpicaciſſima, non modò non attigerit, ſed penitus

nitus

nitùs non introſpexerit. Præclaræ videlicet indoli, ita ſe indulgentia cœli totam infudit, vt benignorum conſpiratione ſiderum ſortitus videretur ingenium erectum & ſublime, memoriam facilem ac tenacem, acre, promptumque iudicium, magna inſtrumenta parandæ, retinendæque ſapientiæ. Quibus inuitamentis naturæ cùm accederet auitæ virtutis, gloriæque ſemper animo præſens recordatio, in tam inſatiabilem omnis doctrinæ cupiditatem, iam inde ab adoleſcentia prouectus eſt, vt ſi quam horam à ſapientiæ complexu diuideretur, diſtrahi videretur à vita. Tunc illa cœpta viuendi ratio, & inſtituta caſtiſſima, quæ creſcente ætate, conſuetudine ſunt aucta, & in naturam virtutes abiere. Quapropter mirari minus debeamus, ſi Cardinalis Boncompagnus parandæ ſapientiæ natura tam factus, arte tam exercitus, eruditiſſima Eccleſiæ lumina doctrinæ ſplendoribus adæquare viſus ſit; quippe qui omni apparatu litterarum humaniorum ſpecioſus, ſecreta naturalium rerum, ſacramenta diuinarum, humani diuinique iuris arcana comprehenderat,

 tum

tum quidquid ethice moribus, quidquid ciuitatibus regnisque frugiferum politice suggerit, in sacrosanctas litteras ita se penetrauerat, vt arduos in ijs nodos explicaret ipse per se, triumque principum linguarum peritissimus, omnem historiam tenebat: vt sileam de Mathematicis, Musicis, siderum scientia, eruditissima omnis antiquitatis cognitione, ad quam eruendam, industriam liberalitatemque suam conferens, conquisita veterum Nummismatum exquisitissima supellectile, de omni litteratorum republica egregiè meritus est. Verùm præclarè meruisse de litteris Boncompagni remissionum laus fuerit, nam seria, & grauia curarum, in maius quiddam & excelsius, in æternitatem non litterarum, sed animorum intendebat, adlaborans, vt sapientiam cum vitæ sanctitate sociaret. Et sanè populorum Antistes quantalibet doctrina inclarescat, nisi heroicæ probitatis decus adiunxerit, doctrinam perdidit. An non miseratione, quàm admiratione sit dignior, cum virtutes laudet ac fugiat, vitia oderit & sequatur, cum veritatis face præluceat alijs non sibi, se-

mitam-

mitamque ſalutis oſtendat, ipſe ruiturus in præceps? Contra ecquod auri gemmarumque tam pretioſum eſt fœdus, quod æquet ſapientiæ ac probitatis in terris cœleſte conſortium? Quantum illud in Cardinali Boncompagno dignitatis habuit! quantâ in Deum gloriâ, in populos vtilitate redundauit! Cum viderent Antiſtitem ſuum vnum ex priſcis illis noſtræ Religionis Heroibus, ſublimitatem doctrinæ adæquantem factis, non tantum loquentem fortiter, ſed & viuentem, lucentem ſapientia, caritate flagrantem. Quam verò Boncompagnus virtutis dotem in Fanenſis primò, dein Neapolitanæ Eccleſiæ coniugium non attulit, allatamque non amplificauit? An pietatem in Deum? cuius adeo congreſſu iucundiſſimo tenebatur, vt non ſolùm horarum ſpatia orando conſumeret, verum etiam labore ſuo cœleſtiſque gratiæ dono eò peruenerit, vt in media negotiorum frequentia, ſecreto diuinæ contemplationis frueretur, eique inexhauſtæ bonitati, quam Numine ac beneficio ſibi ſemper adeſſe intelligebat, viciſſim ſe ſiſteret gratiſſimis cogitationibus

bus præsentem & supplicantem. An innocentiam in illo desideremus? qui antequam purpuram insulamque susciperet adolescens & Princeps, pudore purpuratus suo, consecratus innocentia, ad æmulationem Ambrosij vt Episcopus viuebat. Non æqualium ludis, conuiuijs, alijsque id genus adolescentiæ oblectamentis delectabatur, adeoque ab inconcessis aberat, vt quæ omnibus licent, illi non licerent, itaque irritamenta peccandi, quæ circumfluere solent iuuenem & Principem, conuerteret in materiem virtutis, quò rariorem faceret, eòque nobiliorem ea ætate, fortunaque victoriam sui. In hoc virtutum curriculo versabatur vigesimum quintum annum ætatis agens; prudentiæ quoque, iustitiæque in gubernatione Firmi specimen dederat; cum Gregorius Quintus decimus, qui eius Aui virtutem nomenque adamauerat, vt heroicum sanguinem foueret indolemque magnam transfusam in Nepotem, Franciscum euocauit ad purpuram. Nec multum temporis intercessit, cum è viuis erepto Gregorio, ab Vrbano VIII. Regnante Pontifice, qui Bononiæ olim

à la-

à latere Legatus prima Boncompagni ſapientiæ rudimenta fouiſſet; à Fanenſis Eccleſiæ ad Neapolitanæ regimen eſt euocatus, addito eo inſigni præconio: præreptum ſibi à ſuperiore Pontifice tantam virtutem purpura cohoneſtandi decus. Auctus honoribus Boncompagnus virtutes auxit, caſtimoniæ præſertim curam, quam ille propriam ſacerdotum gemmam eſſe dicebat. Et quamuis educatoris teſtimonio & eorum, qui confeſſiones accepere Card. Boncompagnus Virginalem pudicitiæ florem ſemper ſeruaſſe exiſtimetur intactum, anxiè tamen attentèque in illius cuſtodiam vigilabat, auribus, oculiſque aduersùs illecebras peccandi ſemper occluſis. Hinc illa tam pertinax à fœminarum alloquutionibus & conſpectu fuga: quas ex paſtorali munere cum audire cogeretur aliquando, nonniſi in templo coram altaribus, Diuiſque, aut in cubiculo reductis velis, in oculis aulæ populique excipiebat. Hinc ille delicatiſſimus pudor, quo corpus ſuum, ne à famulorum quidem oculis contingi patiebatur, cum ij principem adire prohiberentur, niſi poſtquam cubuiſ-

buisset, aut manè surrexisset è lectulo.

Haud sum nescius, diligentiam tam morosam superuacaneam aliquibus visum iri, humano more,modoque Heroas metientibus, & vt prouerbio circumfertur, palmo gigantes. Sed fuerit ea diligentia nimia (si vlla esse nimia potest innocentiæ cura); quam laudabile est in tanta generis humani labe, negligentiaque salutis, innocentiæ non seruare modum, & in eo peccare, ne pecces? Verùm hac via factum suum defendi recusat Boncompagnus. Negat ille diligentiam vllam esse nimiam in custodiam virginitatis, quæ cum parem in terris mercedem non inueniret, in pretium sui auocauit è Cœlo Deum, quæ delicatissima æquè ac speciosissima, afflatu solo violatur, tamque fragilis, quàm pretiosa (quippe Vas fictile thesaurum gerens) semel fracta redintegrari non potest, & resurgente in beatitatem corpore non reuiuiscit illa, nec à cœlesti figulo refringitur æternitatis in rota. Certè tam rarum in Cardinali Boncompagno pudicitiæ specimen admiratores habuit ex principibus viris, ex quibus Antonius

Car-

Cardinalis Caietanus purpura, doctrinaque clarissimus, Franciscum Boncompagnum Collegam suum Cardinalem Diaconum lepida exaggeratione Stephanum Leuitam castissimum appellabat. At lustrato magni Antistitis pectore AA. antequam prodeamus in publicum, placet ne domum inuisere? Quam sanè longè æquiùs, quàm veterum nonnulli Regum, Cæsarumque aulis cœlestis appellationem detulere, Cœlum appellasses. Nihil in ea, nisi castum & pium, dominoque suo congruens: statæ & frequentes preces, quibus ne vllus auderet se subducere, Dominus iubebat exemplo. Quidpiam munusculi ab externis accipere, piaculum: intemperantiæ grauius admissum, exilium erat. Adeoque cœterum mitissimus princeps, nec solitus irasci nisi sibi, in huiusmodi crimen cuiusdam familiaris excanduit, vt exempli sui seuerè admonitum, quemadmodum olim à Scipione Masinissam ferunt, tamquam prophanum hominem à septis religiosissimis amandarit. Hinc prouerbio increbuerat notæ esse, probatæque virtutis, & Sacerdotum vitam viuere, quos

quos Boncompagnus diutiùs in ſua aula retineret.

Apoſtoli videlicet dictum reputabat aſſiduè, imparem eſſe Eccleſiæ Dei regendæ, qui domum ſuam coërcere neſciret. Etſi aliqua fuere caſtra, vt illa Chriſtianorum Heroum in Palæſtina, quæ tam ſanctè regerentur, vt non caſtra, ſed templa viderentur; quantò magis id exigi Antiſtitis in domo, vita ſua populis viuendi leges, & iura præſcribentis? Parum videlicet intereſſe ad publica detrimenta exiſtimabat, Antiſteſne, an familiares peccarent, ſi ab eadem domo prodiret flagitium, vnde petenda eſſent exempla virtutum, iiſdem ſub tectis cum Arca Dei Dagon habitaret.

Iam verò quemadmodum Nilus ex montibus cœlo proximis ortus, magnorumque fluminum acceſſionibus amplificatus, poſt ſatiatam aluei ſui capacitatem in Aegipti campos feliciter exundat: ita Boncompagni virtus, imbuta priùs magnis exemplis domo, in ſubiectos populos, cœleſti beneficiorum eluuione redundauit. Quòd ſi ea cognoſcere libet, quæ magis probantur in-

vul-

vulgus, munificentiam inquam,hæreditariam Boncompagnæ Familiæ laudem, ecquis Neapoli,totaque ditione pauperum grex, aut Religiosorum Ordinum cœtus, aut domus egens nobilium, aut templum instaurandum,fabricandumue, opem Boncompagnæ liberalitatis non sensit? At quid Neapoli, eiusque finibus circumscripsi orationem meam? si Boncompagni charitas se nullis regionum terminis circumscripsit? Dicam duodecim pauperes in Antistitis domo quotidie ali solitos ipso sæpius ministrante, simulque egenos illos epulis, populos diuinæ caritatis, exemplo nutriente? At per idem tempus pios viros ab eodem opportunis rebus ornatos, in longinqua terrarum Armeniam & Persidem missos, ad Christi fidem propagandam accepimus. Dicam insignes veteri claritudine familias, quæ ob inopiam, in obscuro iacebant in Regno Neapolitano subleuatas? at plerosque ab externis Regionibus sanguine & titulis claros, impetrasse à Boncompagno subsidia domesticæ necessitati, testatus est post eius mortem conscius minister iurati silentij religione libe-

liberatus. Dicam inopes Virgines in Gyneceum traductas, & mille quingentis aureis annuo stipendio sustentatas? At Episcopi ex Illyricanis Græcisque regionibus Neapolim cum appellerent, in Boncompagni sinu, egestatibus suis munificentiæ portum inuenerunt.

Sat his delibatis, ad aliud præstantius munificentiæ genus faciamus gradum, ad Pastorales curas, sollicitudines, laboresque, quibus Draco ille vigilantissimus populorum necessitatibus excubabat. Quæ sanè liberalitas in animos, & non auri, argentique, sed laborum, sudorumque pretiosa prodigentia, quàm excellentior illa alia liberalitate sit laus, præsertim in Ecclesiæ Principe, nemo non videt. Nam primi illi generis humani Pastores Apostoli, nulla in populos dona, curas, labores, sanguinem contulere. Facilius verò reperias ex principibus viris, qui aurum, quod ijs suppetere solet, alienis vsibus eroget, quam qui curam, & laborem impertiat. At Cardinalis Boncompagnus omnes curas in hanc vnam curam intendere, diœcesim frequentissimè lustrare, dum initiandi sacris

Ordi-

Ordinibus examinabantur, adesse semper, opimis sacerdotijs non sanguine aut commendationibus, sed doctrina & pietate conspicuos viros ornare, habere Synodalium testium aures, oculosque in populi mores intentos quamplurimos, quando nuntiaretur aliquod insigne flagitium, ad remedia statim, consilia manusque omnium prouocare, splendidum quemque per religiosos viros, per se ipsum, interdum per Regni Proregem a praua consuetudine abducere, viliora capita, per aspera minarum, carceres vincula coërcere, interea tamquam ipse reus illorum criminum esset, precibus, lacrymis, sanguine à se pœnas, à Deo veniam alienis sceleribus postulare; nihil denique prætermittere, quo Vrbem illam Vrbibus populisque refertam, priuatæ domus diligentiâ contineret.

Sed quoniam naturâ imbecillitatis humanæ frequentiora sunt peccata virtutibus, præstantissimus Antistes, qui neque illa radicitus exscindere, neque has pro arbitratu inserere posset, cum etiam ægri plerumque corporis vires, impetum animi dies noctesque intenti, as-

ſequi non valerent; eò adductus eſt vt enixis precibus à Deo rogauerit, aut paſtoralis muneris vacationem, aut vitæ: cum ſe inutilem ſeruum ac nihil agere dictitaret. Expoſtulare tecum hic libet Neapolitanæ Vrbis Regnique nomine Franciſce, tuamque hanc vocem, vt veritati iniurioſam redarguere. Tu ne, nihil agebas, quo Neapolitanam Eccleſiam regente, ditata paupertas, fortunata miſeria, ſeruata pudicitia, & cuſtodita eſt? qui cogitationes, curas, opes, in publicas vtilitates inſumebas, vt pluſquam ducenta aureorum millia, quæ de reditibus tuis in tabulas accepti relata ſunt, in pauperum, & Eccleſiæ commodum numerentur expenſa. Tu ne nihil agebas? At vide, ne dum modeſtiæ ſtudio obſcuritati faues tuæ, gloriæ obtrectes alienæ, tot videlicet Antiſtitum, quos ſanctiſſimè vixiſſe, quos magna feciſſe prædicamus, quamuis medium tuarum laudum curriculum non attigerint; neque totos reditus in Eccleſiam, pauperesque profuderint, neque ære ſe prægrauarint alieno, vt egenos ſubleuarent, ad æmulationem Caroli Borromei, cuius

ſan-

ſanctitatem altaribus cœteri, tu etiam exemplis coluiſti; nec denique tantam conſtantiam fortitudinemque in Eccleſiæ immunitate, purpuræque maieſtate tuenda repræſentarint.

Reuocate vobis in mentem A.A. magnanimum Cardinalis Boncompagni reſponſum, cum ſuadenti cuipiam, vt regio genere Principi quædam exhiberet officia aulicæ ſeruitutis: negauit fas eſſe purpurato Eccleſiæ Principi, aulicum agere alterius maieſtatis, quā diuinæ. Recordamini, quando petenti Proregi, vt ſemel ſupplicationis pompæ piam ſaltationem (quam ille rebus in ſacris vetuerat) admiſceri pateretur, conſtantiſſimè renuit, & ſeueriſſimi Antiſtitis auctoritas, cum obſequio pij Principis, modeſtiaque certauit. At fuit aliquando tempus, fateor, quo Boncompagnus nihil ageret, cum tamen nihil agendo aliorum operoſa negotia ſuperaret: quando rogatus, vt cataphractorum equitum centuriam, quam eius frater Dux Soræ ductauerat fratris filio poſtularet à Rege facilè impetraturus, recuſauit. Cum ab eodem Rege addictos in Hiſpania ſibi reditus

 per

per viginti annos triginta quinque millium aureorum summam exigere noluit. Cum Alcalensi Duci operam suam pollicenti, vt Cardinalis Boncompagni nomen inter eos purpuratos referretur, qui à Rege ad supremum honorem postularentur; non solùm repugnauit, sed eum principem, ne posthac hisce de rebus auderet, admonuit. Verùm vt omnia prætermittam, veniamque ad pulcherrimam eius facinorum coronam, nihilne egisti Boncompagne, cum Vesuuio infernis ignibus in populorum perniciem conflagrante, tu Cœli ardoribus in salutem armatus, funestissimas montis flammas, tuæ charitatis incendio superasti. Lucebit æternitatis annalibus consignatus is dies, non sole suo, sed Boncompagni gloria clarus, quo Vesuuius offusa supra Neapolim circumiectasque regiones, nocturnis tenebris nigriori caligine, insonanteque quasi classico horribilis tonitrui, mugitusque exitiabilis, iam ingruentem tempestatem crebro subsultu tremoreque, Ciuitate, tectisque trepidantibus, mons ille delicijs olim, nunc excidio nobilis, in horrendas re-
rum

rum formas, omniumque malorum instrumenta conuersus, ad ruinam pulcherrimæ Vrbis, cinere, aquis, flammis, sulphuris riuis, saxisque crepitantibus veniebat. Prodijsti pro grege tuo, Pastor, contra illas naturæ an inferorum minas? nudisque pedibus ante supplicantes populos gradiens, D. Ianuarij sanguinem, quem manu gestabas, in oppositum montis extulisti, signoque crucis ter execratam feralem illam procellam repressisti primò, dein reiecisti, mox inclinatam, profligatamque in mare proximum præcipitasti. Nonne tunc Ianuarius è Cœlo, Tu in terris, tu dolens, ille beatus, ille fortitudine sua, inuictus, tu innocentia securus, ille Martyr, tu Virgo, vterque ardentissimis apud Deum precibus, & caritate, Neapolitanam Vrbem ab extremo occasu liberastis. Ille ille tibi aduocatus à cœlestibus sedibus adfuit, consortique gloriosi laboris, opes, viresque sociauit. Cur enim à te, & plusquam septuaginta viris (vt fama fuit) pro tuis ædibus est visus? cur te adorante? nonne exempla Magni Gregorij sub pestilentiæ finem Angelum aspicientis, qui

 gla-

gladium in vaginam reconderet, renouasti? Non potuit illa nubes funerea eius clarissimi sanguinis purpuram ferre, tuæ lilium pudicitiæ non potuit, timuit cinis feralis in comparationem venire aut illius fortitudinis, aut pœnitentiæ tuæ, flammas peccatorum vindices, cruor ille beatus, & tuæ populorumque lacrymæ restinxere.

Sed quoniam ea luctuosa tempestas licet Regni Neapolitani capiti pepercerit, membra tamen lacerauit, grandem Boncompagno benefaciendi materiam præbuit iniurijs suis. Statim enim lectissimos viros cum ingenti pecuniæ summa in diuersa summisit, vt omne genus hominum in tanta calamitate adiuuarent, pauperes alerent, ægros Neapolim in Xenodochia, virgines in Parthenones adducerent, templa diruta, arasque reficerent, & si quos mortales (qui sane fuere non pauci) illa vis calamitosa ruinarum & cinerum obrutos ipsa sepultura extinxisset, ingratis illis tumulis erutos, & sepulchris non suis, in christiana busta reconderent. An ne igitur tunc Boncompagne nihil in priuatum, nihil

in

in publicum commodum contulisti? Otiosa fuit charitas tua? moliebaris nihil? nihil agebas? O Vesuuij cineres & reliquiæ lacrymabiles ruinarum! O Neapolitanæ Vrbis fora, ò tecta, ò viæ illius ardentissimæ charitatis testes! in squalentibus verò campis vos aræ, vos sacella, vos templa inuoco, quæ Boncompagni liberalitate restituta pulchriùs nunc statis, & beatiùs, quàm olim miserè deformata concidistis, hanc vocem redarguite. Vos cadauera mortuorum, quos ille cum seruare non potuisset viuos, occupante remedia improuiso malo, extinctis impendit christiani tumuli lacrymosa solatia; vos saxa, quæ nudo calcauit pede, altaria, quæ lacrymis, pauimenta, quæ respersit sanguine, astra, quæ precibus fatigauit, hanc vocem redarguite. Sed quid ego muta, & inanima compello? Huc Orphanorum greges, huc pauperum cœtus, huc religiosorum ordinum agmina, huc puellarum chori, quicquid est Neapoli calamitatum, circumsistite vestrum Pastorem, Educatorem, & Patrem redarguentes hanc vocem, abire molientem retinete, vos vnos

mortalium habet ille chariſſimos: veſtra mala, veſtra damna oſtendite, abijciet citius beatitatem ſuam, quam miſeriam deſtituat alienam. Verùm, heu miſerum me, nec ille videtur à propoſito diſceſſurus, & ſemel emiſſæ irreuocabiles preces perniciſſimo volatu aſtra tranſgreſſæ, iam fortaſſe quod popoſcerant extorſerunt. Extorſerunt ſanè; cum enim Cardinalem Boncompagnum diuina in ſe beneficia demiſsè prædicantem dicere meminerim, nihil à Deo ſe precibus ardentiùs oraſſe, quin exorarit: non impetrata paſtoralis muneris abdicatione, ſupereſt vt impetrauerit mortem. Ita illud Africanæ Eccleſiæ lumen Auguſtinus, cum Hippone à Vandalis obſeſſa, chriſtianiſque vexatis; aut finem malorum petijſſet, aut vitæ, conſimili dono, morte potitus eſt. Et verò ægro Boncompagni corpori, imbecilliſque delicati Principis viribus, omnia ſubtracta vitæ ſolatia, congeſtæ ſollicitudines & curæ, tum contemplatio aſſidua rerum cœleſtium & mortis, mortem accelerauere. Quam vbi aduentare ſenſit, imminentem pugnam meditatus miles, totam virtutum

ſua-

ſuarum aciem ſub charitatis ordinatam vexillo, in occurſum venientis, erexit. Cnm enim illi ſemper animus præſens & erectus fuit, tum præſertim biennio ante mortem, quo morbo diuturno æquè ac graui conflictatus eſt; conſcientia adpropinquantis exitus, multò excitatior extitit atque alacrior: haud ſecus quam in arena gladiatores vbi plurimis ſtillantem vulneribus ſanguinem vident, proximumque pugnæ occaſum ac vitæ, in vltimos ictus quod reliquum eſt ſanguinis animæque generosè conſumunt.

Hinc illa excidebant dicta, emotum ſibi eradicatumque iam dentem, ſine vllo dolore caſurum. Et ſanè cur doleret, vitæ præſentis tœdia relinquens, qui ſuos amores in æternam transfuderat? Siccis oculis funus fratris filij Soræ Ducis optimi adoleſcentis adſpexerat, illud vnum teſtatus, gaudere ſe quod viuens iuxtà ac moriens, præclara documenta probitatis edidiſſet. Cumque muſicis delectaretur, aleretque more Principum eius facultatis nonnullos, poſt Veſuuianum incendium hoc etiam voluptatis innocentiſſimæ genus repudiauit, impen-

ſas

ſas in vſus pauperum collaturus: neque tantum externarum rerum, ſed quod magis eſt arduum (quis enim carnem ſuam odio habuit) proprij corporis amorem exuit: cum enim adfixus lectulo ingentis mali mole premeretur, non ſine decremento virium, incrementoque doloris, penè vſque ad extremum diem quotidianum ſacrarum horarum penſum à ſe exigere perſeuerauit: infracta ſummis morbi cruciatibus patientia, ſuper fabuloſam Heroum fortitudinem inuictus, quorum Principem indomitum gigantibus & monſtris Herculem à morbi violentia ſuperatum legimus apud Tragicos per montem Oetam miſerabiliter eiulantem. His alijſq; virtutum præſidijs ſuccinctus, mortis impetum irruentis excepit: verum illa non tam fuit concertantis ſpecies, quàm triumphantis. Tam plena vitæ imitantis mors erat, tam pulcher languentis oris pallor, tam lætus in moriente dolor, eaque pugna corporis ab anima diſcedere reluctantis, tam plena pacis. O voces illas beatiſſimas, quibus nihil à Dæmone nihil à conſcientia ſibi exprobrari teſtatus, hymniſ-
que

que cœlestibus personans iam partem futuræ felicitatis implebat. Vbi verò vox defecisset, defixis in Christi morientis effigiem oculis, per illos suos animi affectus, fidem, spes, amoresque loquebatur, donec ipsa exitus hora, sublatis paulisper oculis, quæsitoque quasi cœlo, iterumque in Christi imaginem reclinatis, composito in mortem vultu, placidissimè conquieuit.

At peracto extinctæ virtuti plausu, tributum alterum persoluendæ sunt lacrymæ. In quo ordiendum sanè à luctu propinquorum esset, nisi Cardinalis Boncompagnus suæ beneuolentiæ significationibus nostrum Ordinem propinquis æquando, nobis dolendi acriùs, quam suis, dulce simul & amarum priuilegium concessisset. Miserum me, qui sponte euntia in lacrymas corda irritare coner! Occidit Franciscus Cardinalis Boncompagnus, Patres, Greg. XIII. Nepos, sapientiæ, innocentiæ, caritatis, virtutis omnis, clarissimum lumen, cuius obitus luctuosus nobilissimæ Ciuitati Regnoque, cum eo nomine nobis vbertim lugendus est, quo insignis extincta virtus defle-

fletur ab omnibus bonis: tum peculiares alias insuper causas dolendi insatiabiliter habemus. Ita enim reputate Patres: si Cardinalis Boncompagnus moriens adfirmaret (quod apud nos Sacramenti fidem haberet) adfirmaret, inquam, ea vestrum Ordinem charitate complector, vt si hæres mihi extra domum, extra sanguinem quærendus esset, vos potissimum legerem, nonne tam honorifico iudicio nos omnibus anteponenti præterquam suis, plurimum nos debere gloriaremur. Nunc verò cum non tantum alienis Societatem prætulerit, sed etiam æquauerit suis, itaque sibi caram esse voluerit hæredem instituens, vt illos quos sanguinis, ac virtutum merito semper habuit carissimos: seu quia ei constitutum erat, Ecclesiæ Principem hæredem in domo Dei quærere, non tantum in sua, vel vt hæreditarium Gregorij Tertij decimi animum hac legata hæreditate testaretur, vel quia sic Societatem amauit; quis autem causas vnquam satis reddidit amoris sui? cum inquam tam grande propensissimæ in nos voluntatis argumentum ediderit: quo amore à

no-

nobis redamari par eſt, quibus lacrymis eius deſiderium exulcerare quo gratiſſimorum animorum ſenſu memoriam eius, qui prior dilexit nos, prædicatione, litteris, monumentiſque propagare debemus?

Nota ſunt peruagata ſunt, toto terrarum Orbe diſperſa ſunt Gregorij Tertij decimi in noſtrum Ordinem beneficia, hæ moles, Collegia, reditus, priuilegia, quæ omnia Franciſcus Card. Nepos non amplitudine munerum & fortunæ, ſed animo certè adæquauit. Nam Gregorius nobis magna contulit de immenſis, Franciſcus dum nihil ſibi ac ſuis reliquum fecit, vniuerſa donauit; ille viuens, hic moriens, quando amoris ſenſus tenerrimus eſt, cum diſſimulatio nulla velat beneuolentiam, quin tota ſe prodat, quando cariſſima menti occurrere ſolent, recordatus eſt noſtri, Societatem amplexus eſt, ſcripſit hæredem.

At ne conſumpta in priuatum dolorem voce, deficiam ad luctus explicandos proximorum, ad te conuerto orationem meam, Excellentiſſima Boncompagnorum gens, Franciſci virtute, famaque

que, quam gloriosa, tam mœrens. Haud enim statuere ausim, vtrum gloriosius fuerit, tantum peperisse lumen, an calamitosius amisisse. Cur enim dissimulem ne dolorem vobis augeam, maximorum Virorum & Principum de Cardinali Boncompagno iudicia? Quos honores tantis augurarentur meritis, si auitæ famæ, propriæ virtuti, commendatio accessisset ætatis. Sed quamquam vestra familia ob suorum exaggeratissimam probitatem principum, immortalis esse meretur, & erit; illorum tamen fragiles annos, & nimis breues generis humani amores meritò lamentamur. Nam post serum illum auiti fulgoris occasum, nullum Ecclesiæ sidus vobis eluxit diu, purpura nulla consenuit. An quia vt honores veris lilia, rosæque citissimè extinguuntur, ita speciosissima quæque virtutum decora vix ostensa terris, statim repetenti cœlo redduntur? Et quamuis Gregorij Tertij decimi vita satis prolixa, haud satis tamen prolixus fuit (vt nec vllus longus videri solet) optimi Principis Principatus. Quin immaturos obitus aliorum etiam Principum deploratis. En

pau-

paulo ante Francifci Cardinalis excef-
ſum;eius fratris filium Soræ Ducem,maturæ prudentiæ, ac virtutis adoleſcentem amiſiſtis. Erit igitur Boncompagna domus, perpetuum theatrum, in acerbis funeribus,exultantis mortis? At Neapolitana Ciuitas non ornamentum, & decus, vt familia, non præſidium, amoreſque ſuos, vt noſter Ordo,ſed hæc omniaque alia ſimul, ornamenta, præſidia, fortunas, ſpes, amores, decora erepta, erepto Cardinali Boncompagno lamentatur. Quorum omnium vt abſtergam fletus, & altè adacta vulnera aliquo delinimento conſoler: erit Neapolitanæ Vrbis ingenti ſolatio exiſtimare, illum prope ſupremum rerum Principem fore ſibi felicitatis curatorem in Cœlo, quem experta eſt tam fidelem propugnatorem in terris. Erit familiæ leuamentum doloris, poſt Gregorium XIII. Franciſcus Cardinalis in ærario domeſticæ gloriæ repoſitus; quamuis enim ex illius hæreditate ad ſuos lacrymæ ſolæ peruenerint, in poſſeſſionem tamen magni decoris, per huiuſce Principis virtutes auitis additas, Boncompagna domus intrabit; perua-

det

det enim gentes omnes ea opinio; idem esse de Boncompagna stirpe nasci, ac fore salutare sidus Orbi terrarum. Noster denique Ordo desiderium mœroremq; suum, tanti iudicij, amorisque suauissima recordatione mitigabit: maior enim quàm fortasse vulgus hominum putat ex Francisci Cardinalis testamento ad nos peruenit hæreditas; palam quippe factum est: Gregorium Tertium decimum & Franciscum Cardinalem Boncompagnum pijssimos, sapientissimosque Ecclesiæ Principes, qui sibi commendatissimam generis humani salutem esse voluerunt, de Societate sensisse perhonorificè, & in amoribus habuisse. Dixi.

IN

IN
PARENTALIBVS
QVÆ
OPTIME DE SE MERITIS
ANNO CENTESIMO
grata Societas celebrauit
IN FARNESIANO TEMPLO

ORATIO

PERACTIS Regi ſeculorum Deo gratijs; gratias à nobis expoſcit genus humanum. Neque enim ſi humani generis Parens, per homines in nos beneficia deriuauit; propterea non eſt habendus honos fluminibus, cum Oceanum adoramus. Solem minorum luminum genitorem veneremur licet; eſt tamen, & ſua gratia ſideribus, quæ mutuata de ſole luce, noctis tenebras conſolantur. Præclariſſimus vniuerſitatis auctor, ſocietatem in lucem edidit, mortale genus excepit, ille patrem, hoc nutricium ſe geſſit, & per diuerſa terrarum excitatis domibus, & collegijs, vbique ad fouendum noſtrum ordinem, inſpiranti cœlo, conſpirantes terræ, liberum iunxere ſuffragium. Quamobrem, ſi gratiarum actionem ſummo Numini, dedicato octo dierum ſpatio, æternitatis ſuæ ſymbolo incluſimus; nunc etiam tres dies pro

trium charitum numero, ad gratias peragendas benefico hominum generi definiuimus: angustum quidem præ vno liberalitatis seculo terminum, sed honorem, qui amplissimus haberi potuit exhibemus, dum in hac significatione gratiarum, ordine proximos à rerum omnium Imperatore Deo collocatos, simili quoq; veneratione coniunximus. Atque vtinam quemadmodum tunc, in summa templi parte, numen ipsum candida fruge velatum collocauimus, vt nostra gratorum animorum obsequia diuini corporis præsentia exciperet, & consecraret: ita modò, tot gratissimæ memoriæ Pontifices, Cæsares, Reges, Respublicas, Ciuitates, virosque nobilissimos, quorum singularia in nostrum Ordinem promerita extiterunt, in hoc theatrum potuissemus inducere; non hanc cænotaphij molem, non Adæ, atque Euæ mortale genus adumbrantes imagines, non illas mortes humanæ necessitatis indices suspensa trophæa de profligata mundi maiestate gestantes, non reliqua ad solatium mortalitatis erecta virtutum immortalium simulacra

ſtatuiſſemus. Sed quoniam à ſeruitute corporis manumiſſos animos,eodem reuocare, nec licet, nec dulcedinem libertatis expertis iucundum accideret, ſi liceret: præſtabilius duximus, bipartitò noſtram gratiarum actionem diuidere, & altera parte redemptionis pretia ſalutares per hoſtias tranſmittente, beneficis animis ita gratias agere, vt etiam referamus: altera parte præconiorum,ac laudum, in profundum obliuionis ruentem beneficiorum famam reprehendere, reſarcireque mortalitatis iniurias; vt beneficentiſſimæ animæ vtrobiq;per nos ampliſſima præmia conſequātur,in cœlo beatitatem, in terris gloriam. Cum verò ſacras ad aras per hoſce tres dies Societas operata,alterum vti ſperare licet,eſſecerit: alterum,qui ante me dixerunt Patres magna ex parte ſint conſecuti, ſupereſt, vt poſtremus ego & ingenio, & arte dicendi, illuminatæ iam gloriæ laudationis meæ tædam accendam. Age verò, vt inſtitutæ orationis iter, quam breuiſſimè, & per compendia conficiam: nec ad noſtrum debitum ſubleuandum, nec ad veſtram laudem augendam,expe-

ditiorem inuenio viam, animæ beneficentissimæ: quam si gentes omnes, nationesque vestrorum in nos meritorum ad participationem vocem, ostendamq; liberalissimæ vestræ charitatis vberibus, totum vos admouisse orbem terrarum, dum nostri ordinis homines, institutione domesticæ disciplinæ, omnium gentium vtilitati mancipatos, publicos vniuersitatis seruos, & administros salutis animarum, vestris beneficijs cumulastis. Licet enim quantum volumus nobis blandiamur, haud certè vobis vt finis, sed vt instrumenta placuimus, eaque voluntatem in nos vestram ratione tempe rastis, vt quemadmodum catulorum greges ali solent in spem venationis ferarum, ita Societatis alumnis, annonam decerneretis, ac tectum, non quibus oscitanter, otiosèque sibi viuerent, sed vnde ad alienam salutem strenuè procurandam erumpentes, vitam pariter ac mortem publicis vtilitatibus deuouerent. Ac propterea, quamuis munificentiæ vestræ vbique gentium tot eluceant impressa vestigia, quot in quatuor terrarum orbis partibus nostri ordinis Collegia, domus-

que

que visuntur; nimis tamen parcè, angustèque de vestræ laudis maiestate sentirem, nisi liberalitatem, quæ eumdem cum rerum natura terminum habuit, vestrorum animorum amplitudine facerem arctiorem. Terrena Societati donastis, sed cœlesti consilio; opulentos diuitiarum thesauros aperuistis, sed opulentiora charitatis æraria ad genus humanum locupletandum laxastis. Liberalitatis olim gloriam, magnus Alexander, potentissimus Xerses, generosus Cæsar ambiuit; sed hic vt patriam, ille vt Græciam subigeret, prior vt inanem nominis gloriam venaretur. Vos liberalitatis vestræ pretijs, non speciosum gloriæ decus, non dulcem priuatæ vtilitatis illecebram, sed commune, publicumque vniuersitatis bonum redemistis, vt amplitudine munerum Cæsarum, Regumque magnificentiæ non impares, ita longè præstantiores consilij excelsitate planè diuina. Illud interest inter summi Numinis, hominumque beneficentiam discrimen; quod homines in priuata sæpius, Deus in publica commoda semper collineat. Quod si Cœlum splen-

dido siderum ornamento conuestiuit; non id ea gratia fecit, vt sibi tantummodo placens, ea pompa in gyrum, quasi chlamydatus superior mundus incederet; sed regionum immortalium decora, esse voluit beneficia mortalium; quantumque illis confert ad ornatum, species floridissimæ lucis: tantundem nobis ad salutem, secretò confusas luci prodesse virtutes; vt intelligat Orbis terrarum, se non tam cœlestium orbium ambitu, quam diuinis muneribus coronari. Vos vos etiam generosissimæ animæ, mirum quantum vestrarum cogitationum sublimitatem ad æmulationem numinis erexistis, pulcherrimamque diuinitatis notam vestris muneribus affinxistis, dum ijs nostrum ordinem decorantes, motum indulsistis, ac vires, vt alios omnes ad salutem commoueret; splendorem, ac lucem, qua commodis præluceret alienis, commodastis. Quamobrem, si quid vel ad illustrandum numinis cultum, vel ad depellendam superstitionis, errorumque caliginem, vel ad excitandas faces doctrinarum, Societas profuit Orbi terrarum: non tam id nostræ adscribendum

in-

induſtriæ, à qua, iſthæc in ſe collata profitetur, quam in veſtræ beneficentiæ cenſum referendum, vnde nos habuimus, vt ea conferre poſſemus. Quotus enim quiſque perſoluit cœlo grates, ob arcanam illam vim, quam terrarum animantibus largè, ſeminibuſque diſpenſat? quis ſoli, de luce, qua fruimur; terræ, cuius muneribus veſcimur; aëri quem reſpiramus? Quin potius hæc ipſa tanquam riuulos, non tanquam bonorum ſcaturigines, venerantes, in inſtrumentis felicitatis humanæ numen adoramus mortales: eiuſque fulgentiſſima bonitas perſtringit animos, dum oculis fulgor Solis irradiat; illius dulcedinem delibamus, dum terræ frugibus paſcimur; dum aëris ſpiritum ore ducimus, diuinæ reciprocamus auram liberalitatis. An tanto animorum prouentu lætaretur Europa, oborta melioris lucis aurora reſpiraret oriens, gauderet occidens antiquæ ſuperſtitionis occaſu, ad ſeptentrionem emolleſcentem errorum glaciem, ad meridiem charitatis æſtum ſolis ardoribus terrentiorem miraremur? per immenſos aquarum tractus nauigantem Chriſti fidem,

dem, cæruleum in gremium, tota veste aduocasset Oceanus, & infinitis illis insulis è fundo emergens comprehendisset: nisi vbique terrarum, ac marium societatem laborantem priuilegia Pontificum munijssent, fouissent patrocinia Regum, ac populorum, liberalissimorum Principum, & ciuitatum stipendia, opes, reditusque amplissimi sustentassent? Quamobrem si ad exemplum Romanorum funerum quamdam triumphi speciem præseferentium, possem vobis apparatum pro meritis quam magnificentissimum struere, quale Deus immortalis, spectaculum in hoc theatrum, quam inuidiosam omnibus Imperatorum triumphis pompam inducerem? Veniret ex varijs gentibus, nationibusque collectus populus beatorum, quos per omnes huiusce seculi annos, Societatis labor peperit Cœlo. Emineret Martyrum chorus sui purpura sanguinis efflorescens, qui laureas virtute partas, tamquam acceptas vobis referens, huic sumptuosissimæ moli attexeret in coronam. Sequeretur vterque Indus, alter aurum, charitatis argumentum, offerens,

rens, alter innocentiæ ſymbolum, margaritas. Candidos animorum vultus, orique diſſimiles in adamante exhiberent æthiopes; illuminatas doctrinis mentes Sinarum, atque Europæ populi in chryſolitis, piropiſque ſuſpenderent; & ne longior ſim euagando per ſingulos, clauderet agmen ſodalitas quæ Cœlo recepta iam degit, eo cœteris omnibus vobis obſtrictior, quo cœteros omnes, & ſeipſam debet: & lilia, palmaſque ſuas promiſcuè congeſtas, gratiſſima animorum pignora, iſtum dedicaret ad tumulum; vt quantum virtutis ad honeſtandas terrarum orbis partes abundè ſuffecit, tantum laudis, ac decorum hac vna in mole coaleſcens, vobis auctoribus præfulgeret. Neque ſolum Orbem terrarum veſtris beneficijs debere contendo, quicquid noſtri ordinis laboribus, ſudore, ſanguine eſt aſſecutus: verum etiam (cur enim recuſem humanam imbecillitatem fateri?) verum etiam, ſi quid in tanto operum conatu defecimus, ſi nondum extrema penetrauimus ſcythæ, nondum tota Africæ deſerta luſtrauimus, nec adhuc Auſtralis oræ littora,

no-

nostris purpurauere cruoribus; nec gelidissimo Septentrioni subiectum glaciale mare, imperuium nauibus, calcauimus pede; hæc inquam quæ nos negligentiæ arguere possent, vestram laudem non minuunt, tam enim vobis debet Orbis terrarum, quod Societas præstitit, quam quæcumque per vos adiuta vel præstare potuit illa, vel debuit. An si defectus & maculas in sideribus aliquando notauimus, statim tanquam mutilam, & decurtatam beneficentissimi Numinis bonitatem culpamus? & non potius intelligentes defectibus non obnoxiam effectricem illam mentem, in cuius conspectu illustrissima mundi decora munda non sunt; ita sua peccata imputamus astris, vt sua laus illibata constet auctori?

Quanta mihi ad orationis occasum iam delato, in arctum compellenda, vestræ laudis enascitur seges? Dum præterita, dum præsētia euoluo, mens futura iam præcipit, & perceptis edocta fructibus discit, quantum sibi possit in posterum polliceri. Iuuat, iuuat in venturas ætates cogitationes immittere, & eruptura in feracitatem anticipare iam animo, &

nun-

nunquam defecturum de vestra liberalitate vtilitatis Autumnum Orbi terrarum augurari. Nempe vt frugiferæ arboris secus decursus aquarum plantatæ, probata semel indole, responsuram sæpius fidem, licet suis cultoribus imputare: ita nunc non solum exacti, verùm etiam ordiendi seculi prouentus omnes, atque adeo spes ipsas futuræ fœcunditatis vobis debemus. Occidentibus alijs, alijs subnascentibus seculis, nũquam desinent vobis gratiarum actiones persolui, quia nunquam omnibus seculis, materies gratiarum vestræ beneficentiæ fructus sunt desituri. Quin sub occasum Orbis terrarum consummata mortalitate, non tam vestrorum beneficiorum emolumenta cessabunt, cessante iam mundo: quàm nouus illorum fructus germinabit corporũ immortalitas; qua simul omnes conuestiti quotquot vestræ liberalitatis ope, cælum tenebimus, in illa beatitatis Regia seculum auspicabimur æternitatis: nouumq; præcinemus coram panegyricum gratiarum, facti vobis (vt in simili argumento aiebat Apostolus) gaudium pariter, & corona. Dixi.

IN

LAVRETANA DOMVS

AVLA COELESTIS

ORATIO

AD EMINENTISSIMOS

S. R. E. CARDINALES

HABITA IN TEMPLO

SALVTATÆ VIRGINI SACRO

sint, neque tam crebrò qualecumq: hoc beneficentiæ genus vsurpant, ne regalis potentia & ærarium exhauriatur; vnde decedere necesse est quidquid in plures principes cõgeruntvt propterea in longo vitæ curriculo paucos à Regibus ad principale fastigium elatos sit numerare. Verùm ex altera parte Pontifex Romanus terrarum potens, ac cœli, sæpe vna die, atque hora, multa purpuratorum paria edit in lucem, Principes ab omni dignitate florentes, terris iuxta, & syderibus venerandos, nulla potentiæ distractione, thesauri dispendio nullo, annuos reditus, ad sustentandam Eminentissimæ dignitatis fortunam Ecclesiæ ærario suppeditante, quod immortale est, quia hominum morte suppletur, neque interire potest, nisi æternum viuat genus humanum. Ita Vaticani Rector imperij, dum tam nullo negotio Principes creat, se vicarium probat illius cælestis Pontificis, per quem Reges regnant, qui suscitat de puluere egenum, vt sedeat cum Principibus in solio gloriæ. Quod si Pontificiam aulam perpetua Principium prole felicem tanti iure merito

ſos parare gradus conſcenſuris, vt præcipitent altiùs, laureas nectere triumphales in cupreſſum migraturas, redonare ſalutem vtiliùs languentibus, vt capita febri optandæ ſubducta laqueo reſeruentur, aut ferro. Procul à Lauretanæ Virginis aula hæc liberalitas, aut decurtata nimis, aut donis funeſta mortiferis: in exitium ſupplicum illa non exoratur, quæ gaudet potiùs vel inuitos conſeruare amanter difficilis, quam pernicioſa largiendo, temere cupidos inimica facilitate peruertere. Primus occurrit è Lauretanæ Virglnis aula miſſus in imperium magnum Petrus Card. Barbus Eugenij Quarti ex ſorore nepos, qui rerum potitus Pauli II. nomen accepit. Extincto Pontifice Pio, cum ſummo honori maturior, quam plerique Purpuratorum capacitate mentis, experientia, virtute Barbus haberetur, ſpei verò tantum quantum cæteri haberet, Romam, & comitia cogitabat, cum lue repente afflatus, quæ Anconæ multos mortales corripuerat, ſeriò cepit pro rebus ſummis nouiſſima expectare. Sed æſtus grauior cogitationum, quàm febris vrgebat

inter

inter ancipitia fluctuantem. Nam quid ageret? Subsisteret curandæ valetudini intentus? Interea loci comitia præteruolabant, quibus ipse si abesset, adhuc salutis incertus, spei cladem certissimam præuidebat. Iret morbo reluctante? sed iactationem exitiabilem canebant medici, metuendumque ne ad perniciem festinanti, spei & curarum terminus fieret pro Vaticano sepulcrum, vt non semel contingit. In hoc rerum articulo deprehensus Petrus, cui tardè conualescere instar mortis videretur, ad altiorem opem, ad medentes alios confugiendum existimauit. Lauretum quindecim millia passuum ab Ancona iter cum se deportari iussisset, eiectis arbitris in Deiparæ cellam inducitur. Hic humi fusus in preces mouente (vt assolet) in ea regia pietatis cor Virgine, rerum humanarum amore se exoluit, omnemque in Deum,& patronam amantissimam transfudit, cum ægri corporis, atque animi angores, curas, spes, metus, vota, omnia in Virginis manu reponeret. O indulgentissimæ parentis bonitatem clientium suorum voluntatibus, vsque ad de-

licias

icias seruientem consultissima liberalitate! Quamdiu Petri animus ambitionis lue leuissimè affectus tenebatur, minùs idoneus videbatur, quam vt virginalis beneuolentiæ donis frueretur; vbi verò mens corporis languore conualuit, dignus est visus, quem summus honor incuriosum, & verecundantem ambiret. Quemadmodum Salomoni omnia bona cum sapientia obuenerunt, ita clienti suo cœli Regina cum bona mente, additamenta duo pretiosa contulit vitam, & principatum. Ferunt quippe precibus insistentem somno correptum, visam in somnis Deiparam, incredibili decore, ac pulchritudine, in illo fulgore gēmarum, ac luminum radiantem: quæ Cardinalem ægrum aspectu suauissimo, plus voce recrearet: bono esse animo iubens, sanitate in præsentia, propediem regali sacerdotio potiturum: alterum alterius vadem, & pignus fore, ideo conualescere, vt regnaret. Sub hæc verba, cum somnus visum, morbus Petrum deseruisset, quæ admiratio, quale gaudium, quam profusus in grates animus occupauit? quanta populi admurmuratio?

quæ aulicorum lætitia, cum Principem sospitem & valentem reciperent, quem pene funeratum Virgini obtulerant, cum lacrymas,quas dolor præparauerat, gaudium daret? Quid iam prædicem celeritatem mirabilem, qua Romam & conclaue Vaticanum ingressus in primis comitijs, in suffragatione prima Petrus Cardinalis Barbus Summus Pontifex renunciatur? Vt agnosceres suffragatricem occultam, sed gratiosissimam, illi beneuolentiam Orbis terræ Senatorum, & studia conciliasse. Certè tantam festinatæ electionis præcipitantiam admiratus Card. Bessarion Collegij Princeps, de Purpuratorum Patrum consensu ordine vnumquemq; interrogandum existimauit, num ea electio probaretur. Cum omnes ad vnum affirmassent, conuersus ad Petrum: Patres (inquit) te ad supremum orbis terræ solium vocant, & illorum ego nomine rursus Pontificem dico. Neque extra gloriam tuam fuerit ista Christianæ reipublicæ causa, per me repetita suffragatio, ne vllo vnquam tempore suspicio incideret, electionem tuam plus habuisse impetus, quam consilij.

filij. Nunc salubris hæc mora effecit, vt liqueret etiam illum impetum fuisse de cœlo. Hæc Bessarion tanquam Principem faceret, at ille se iam pridem designatum Pontificem in aula Virginali meminerat. Nam vnde tam prona Senatorum inclinatio in meritum quidem Principem, sed plerisque ætate iuniorem, octo supra quadraginta annos non amplius natum? quàm rarò auditum, vt in primis comitijs omnia iusta suffragia in electionem legitimam consentirent? vt refrigescente impetu adhuc Patrum consensio duraret, nec vnquam electi Principis cœlo suasore pœniteret? vt denique Paulus ipse Pontifex verbis iuxta factisque magnificus tantum Deiparæ munus prædicatione gratissima testaretur? tum in operosa templi Lauretani fabrica, tum in litteris honorificentissimis, quibus fauore Lauretanæ Virginis erga omne genus humanum declarato, de supremo capite reticendum non putauit, ijs verbis; Et nos in persona nostra experti sumus.

Liceret hic Paulo II. Cardinalem Ceruinum, Marcellum postea Secundum

adiungere; Eo ſacris in æde Lauretana operante, columbam eximij candoris cunctis admirantibus viſam, modò caput Principis circumuolantem, modo in ara, aut ſacrificantis manibus quieſcentem, denique non niſi diuina re peracta cum populo, tamquam è grege fidelium vna videri vellet, abeuntem: poſt nunciatam verò Iulij Tertij mortem, rurſus ibidem litanti Ceruino, Dei matrem cœlitum circumfuſam globo apparuiſſe, futurum Summum Pontificem indicaſſe; eam rem Marcellum occultam non habuiſſe exoratum à ſuis, qui commotionem in vultu notauerant, quin publicis tabulis, quæ adhuc extant, vota conſignaſſe ſuſcepta pro amplificanda Lauretani templi & vrbis gloria, niſi propera mors deſtinata præclariſſima peruertiſſet: verùm hæc libaſſe contenti, nam & Marcellus ipſe principatum delibauit, reſtitutam potius ante Marcelli & Pauli tempora Pio Secundo in Lauretana æde valetudinem narrandam ſuſcepimus, vt appareat non ſolum è virginali aula Pontifices deſignatos Romam accedere coronandos, ſed ipſos ex vrbe Romana

Pon-

Pontifices Lauretum profectos,vt vitam, gloriam, dignitatemque conseruarent. Pius II. religione sapientia reipublicæ cura, inter clarissimos Pontifices numerandus, contra Turcarum tyrannum capta Constantinopoli tumentem, in Mantuano concilio totam ferè Europam conciuerat eloquentia illa mirabili, qua cum de ijsdem sæpius rebus, & peruulgatis diceret, tam splendida sententiarum supellectile orationem ornabat, vt semper rosas fundere, & aurum, argentumque cudere videretur. Icto fœdere inter Pium, Venetam Rempublicam, & Burgundiæ Ducem, reliquo Christiano Orbe Pontificijs litteris ad societatem armorum euocato, iam magna vis militum cruce insignium Anconam confluxerant, ibique Romanum Pontificem, & Venetiarum Ducem cum classibus, ingentes commilitones expectabant. Sed Pio cum longè importuniore aduersario fuit decertandum, priusquàm legitimum hostem nancisceretur, cum febri videlicet, quæ tussi molestissimæ fœderata, corpus senio, & laboribus fractum ita quassauerat, vt ne ad iter quidem,

dem, nedum ad bellum aſpirare pateretur. Quid igitur Pius? damnata ſpe à medentibus, ad virginalem Laureti aulam ſupplicem libellum non tam pro ſalute, quam pro belli copia mittendum cenſuit, fiducia tam mirabili, vt aureum calicem ſignis aſperum, ac gemmis adornaret, votiuamque inſcriptionem elegantiſſimam ipſe dictaret, ante quàm voti reus, vota perſoluens. Quantus Romani populi ſtupor, quando vi morbi remittente poſt votum, in purpuratorum Patrum concilio Pontifex ſexagenarius militiæ ſuæ arcanum grande vulgauit? quanta beneuolentia, famaque ſui animos audientium impleuit, cum bellicæ profectionis rationes oratione magnifica expoſuiſſet? Iturum ſe, vt pudorem incuteret Chriſtianis Regibus, minueretque nimiam vitæ, ac deliciarum dulcedinem, cum aſpicerent ſenis Pontificis maieſtatem Chriſtiana pro republica itinerum, & præliorum aſpera non detrectare. Scire, incertos caſus peregrinationis, & belli Romam intercluſuros fortaſſe reditum, ad cœlum aditum non negaturos. Quot annos ætati ſuæ ad

tu-

tumulum iam vrgenti adijci posse? Hos deuouere reipublicæ quam gloriosum? Si ad imitationem se accingant Principes, operæpretium futuram salutem Christiani orbis, & communis hostis exitium. Sin minus, hæsurum in republica magnum exemplum, & si non suo, alteri sæculo profuturum. Interesse omnis æui, vt mandetur annalibus, Pium Pastorem generis humani suscepto pro ouibus bello immori voluisse. Vniuersam posteritatem magis vnius Pontificis lethum, quàm multorum vitas approbaturam. Exoratam à se Virginem, vt salutem pro Filij nomine pugnaturo redonaret. Se cœlo bellum pro fide, mortem ignauæ vitæ præponere. Deliberarent interim purpurati patres, vtrum consortes periculi, & gloriæ, an aliorum Principum desidiæ, ac dedecoris haberi mallent. Se illis non aliam necessitatem, quam exempli sui, & ruborem relicti Principis imponere. Et imposuit sane. Quis enim in ipsis Pij II. commentarijs, quæ de rebus sui temporis exarata posteritati mandauit, velut in speculo non contemplatur, illos generosi spiritus

Principes concentu pari magnanimitati Pontificis respondentes. O Senatum Heroum ne dicam, an cœlitum! Qui flens flentem inter dicendum Pontificem cum excepisset, exclamauit vniuersus: Te sequemur Pater, neque deseremus, quò nos cumque duxeris, quando cœlesti passu ad immortalitatem vadis. At qui Pium huc vsque sustentauerat Lauretanæ Virginis fauor, tam grandia documenta humano generi præbentem, num iter ingressum cum Romanorum procerum, & Purpuratorum comitatu, spatio in medio dereliquit? An potiùs quo Laureto, eo saluti quotidiè reddidit propiorem? quo vberiùs auram vitalem sibi è Lauretano cœlo respirantem, eo longiùs reliquias febris importunissimæ abigentem? donec in aulam Virginalem morbo liber ingressus, votiuis muneribus sospitam Diuam, in conspectu Ducum, & Principum, Principum pater, & summus ducum Imperator adoraret. Ita Pius II. in aula Lauretana, vitam recepit, vt exemplum relinqueret Pontificiæ charitatis, contra fidei hostes pro Christianis populis animam ponentis, Iu-

lius II. ab eadem aula impetrauit, vt mortis depelleret pericula, victorias, & triumphos reportaret. Reuocate vobis in mentem pontificiæ ditionis illis temporibus imaginem; quam confusa ciuilibus discordijs esset, quam externis quassata bellis, quam distracta & lacera per tyrannos; vbi verò Iulius arma capiens cum Principatu, in augustissima æde vota pro victoria nuncupauit, vt non solùm suas Ecclesiæ vrbes, vrbibus pacem restituerit, verùm etiam ambigua belli, & certa vitæ discrimina propulsarit. Nisi fortè casu, non diuino consilio factum putatis, vt cum expugnationem Mirandulanam, quæ à Ducibus trahebatur præsentia sua vrgeret, bombardæ ictus prætorium, in quo Pontifex Senatum Purpuratorum habebat in castris, ingenti fragore deturbaret, eoque statim Lauretanam Virginem inclamante, globus immanis innoxio lapsu Pontificis prouolueretur ad pedes, quasi ad proximum Deo caput adorandum viam tanto terrore, ac ruina quæsijsset, vt profligandorum vbique à Iulio hostium, & subiugandi Pontificio Imperio totius Or-

 bis,

bis, omen grande figuraret. Quamobrem ferream illam rubigine obsitam pilam ante aram Lauretanæ Virginis pendentem pro trophæo, in illuminanda Deiparæ gloria concedere nihil crediderim tot aureis, gemmesque donarijs, & præsertim argenteæ immanis ponderis cruci, quam gratissimus Ponrifex pro victoria cum triumphali carmine dedicauit.

At si Principes Sacerdotum ab aula Lauretana victricibus decorati palmis inclaruere, num indonatos abijsse putabimus magnos classium & exercituum Imperatores? An obliti sumus Naupactæam victoriam Actiacæ non imparem Lauretanæ Virgini fuisse attributam? tum à Pio V. Summo Pontifice, qui hora imminente fatali, qua Christiani orbis salus naualis aleæ certaminis committebatur, continentes in Deiparæ cella vigilias agi, supplicantium agmina induci, precum misceri conflictus, quibus Christiani cum cœlo bellamus & vincimus, imperauit, tum à nostris Ducibus, militibus, Turcarumque mancipijs, quorum partem longè maximam

cum

cum signa canerent ad Laureti Præsidem Diuam pro victoria vota fudisse constabat. Cum vincula nimirum, & compedes non retinerent pium cursum fidelium animorum ad Virginem, neque interfusum cum tempestatibus pelagus retardaret. Nihil est igitur, quod miremur, si virginale classicum audientes venti, qui hactenus Turcarum classem lenibus flabris promouerant, vt in certamen, & cladem inducerent, inita pugna statim reflantes palam Christiano nomini militare ceperunt, cum turbines hastas barbarorum infringerent, cum auræ sagittarum vulnera non exciperent, cum fumum bombardarum in oculos, tela in ora hostium retorquerent, cum denique dorsum maris tranquillum eo vsque porrigerent, donec hoste cæso ad satietatem, Turcarum cadaueribus supra triginta millia, centumque amplius confractis nauibus, effusaque gaza totius Orientis, inexplicabilem vndarum voraginem saturarent. Certè Ioannes Austriacus vniuersæ classis Imperator, & ingens illius victoriæ momentum, media hyeme Lauretum ad soluen-

da vota non contenderet, atque vbi sanctissimi templi tholum aspexit, aperto capite, eo imbrium cœlique rigore ire non pergeret, nisi partam in prælio ad Echinadas, Occidenti securitatem, Orienti terrorem, sibi gloriam immortalem Lauretanæ Virgini debere testaretur? An Marcus Antonius Columna Pontificiæ classis præfectus, alterum Christianæ Reipublicæ fulcimentum, partem Lauretani itineris supplicis habitu confecisset, & aulam virginalem priùs quàm Vaticanum de barbaris triumphare voluisset, nisi Romam Hispano, & Veneto fœderatam, consilium, classes, copias ad pugnandum; Lauretum, Diuos, ventos, animos ad vincendum præbuisse fateretur? Quid Christiana mancipia? nonne aliquot millia post victoriam Lauretum profecta liberatricem suam inusitato, sed glorioso diadematis genere, catenis, & compedibus coronarunt, cum instrumenta seruitutis in monumenta donatæ à Virgine libertatis commutarent? Solemne fuit antiquissimo æuo, vt quibus in locis honestissima de hostibus victoria reportata esset, in ijs prospera virtute

gestæ

gestæ reipublicæ monumenta statuerent marmoreas, & æneas moles, aut ferream armorum congeriem cum inscriptionis honore Victoris titulos ad sempiternam memoriam propagaturæ. Vt quam longissimè trophæa se se in conspectum darent, eminebant in montium iugis, in camporum æquoribus, fastigijs turrium sublimè pendebant, in mari, littoribus, aut scopulis affixa legebantur, fabularum nautis præterlabentibus argumentum. At postquam subactis nationibus Regibusq;, Romani populi maiestas in tantum creuit, vt vnius vrbis theatrum par Orbi terræ censeretur; si qua externis in oris feliciter administrata bella, præclara hæc fortitudinis honestamenta deposcerent, nusquam trophæa libentiùs quam Romæ à Ducibus excitabantur, vt in excelsa, illustrique mundi arce magnificentiùs collucerent. Hic forum & rostra Imperatorijs manubijs ornata, togatis quiritibus bellica spectacula renouabant, figurati certaminibus & victorijs arcus, bellorum exuuiæ, truncis affixæ loricæ, cum bucculis è fracta casside pendentibus, Ma-

riana trophæa de marmore, Claudia è torquibus gemmatis, & Augusti gloriæ fluens aureus Nilus, inter columnas nauali ære surgentes. Tam splendidum morem, quo per generosæ sobolis laudes, Regina Vrbium Roma triumphabat, sicut alia pleraque, ætate inueteratum, & extinctum reuocare videtur augustissima Deiparæ domus, dum passim spolijs barbarorum, captiuis armis, & perdomitis lunæ vexillis decoratur, dum aureas & argenteas præfert imagines fortissimorum Regum, Ducumque victricia ora referentes; dum catenas indices libertatis, ferreos globos innocentiam suam Reginæ cœlitum debentes, & petitas, perfossasque incassum Thracum sagittis loricas ostentat, vt eadem hostilium sint insignia dedecorum, & virginalis monumenta gloriæ, atque horrida periculorum imagine renouata, oblectent animos iam securos, instrumenta terroris.

Sed quid ego vetera persequor, si trophæis abundamus recentibus, atque viuis? En hoc tempore sub auspicijs virginalibus gloriosissimè militantem Venetam

netam rempublicam, ornamentum Europæ, fundatum in aquis terrarum, & vrbium miraculum, alterum Italiæ oculum, & exemplum Romanæ libertatis; quæ cum Turcarum tyranno sextum iam annum bellum gerit, quantum impar amplitudine imperij, opibus, copijsque, tantum magnanimi Senatus, & militum virtute superior. Tenetis memoria, vix elapso proximè anno solemnia sacra Lauretanæ Virgini deuouisse, cum statim auditi Constantinopoli terræmotus, tumultus, cædes Principis, transitus rerum, barbari exercitus, & classes pestilentia, ferro, igne consumptæ. Quòd si potentissimo Asiæ Regi, obsisteret solùm, repugnaretque, ea tamen mora inundantium in Europam armorum, compressioque efferuescentis Orientis, in tanta inæqualitate potentiæ, pro magno triumpho putaretur. Cum verò violentissimo tyranno ita resistat, vt victoriæ propior, quam cladi sit; cum vnius iacturam vrbis abundè compensent expugnatæ in Dalmatia validissimæ arces, in Creta depulsi, fugati, occidione deleti oppugnantes exercitus, in mari

classes aut demersæ, aut inflammatæ, profectò vbi magnificè prædicauerimus Venetos in hoc bello perfecisse, quantum implere humana virtus potest, quid quid supra est, id totum Lauretanæ Virgini acceptum referamus.

Iam verò si aulæ quondam Romanæ præcipuum decus ferebatur, Reges nationibus dare; si aula Pontificia non semel tantum maiestatis vindicauit; cum Cæsares Occidenti redderet, & amplissimis regnis Reges imponeret: ab aula Lauretana non modò regnare iussi sunt Reges, quod magnum, sed humanum est; sed commodata cum regno vita, & spiritus Regibus, quod diuinum. Non vidistis ex auro solido votiuum infantem gemmeis insignitum coronis, Regis Galliarum, quem viginti annorum preces extorsere, monumentum planè Regale? Non audistis Ranutium Parmæ, ac Placentiæ Ducem, & Maximilianum Bauariæ Electorem voti damnatos ob impetratam sobolem regnaturam? Anno superiore venerati non sumus in altissima Septentrionis arce regnantem clarissimum Regem: qui paulò ante lethifero

mor-

morbo pene confectus, cum ex proxima Laureto vrbe, ad aulam Virginalem regales misisset preces, & vitæ spem depositam recepit, & vitæ appendicem Poloniæ maximum regnum. Quis in extremis constitutus, Lauretana Virgine patrona, summa non speret? Cum augustus ille Princeps morti iam proximus de tumulo deligendo consuleretur, cum loculamentum expoliretur ad sepulturam, cum ad Regem Fratrem irent atratæ litteræ conclamati spiritus nunciæ, in aula virginali gratiosum diploma salutis exarabatur, cœli Reginæ iussu Vaticana Romæ purpura tingebatur, in patrio regno trabea Regalis cum sceptro, & diademate adornabatur; vt qui priuatus obscurum tumulum, tenuisque funeris næniam non auditurus expectabat, mox in fulgentissimo Europæ solio, gratulantium Regum, venerantium populorum, supplicantium hostium legationes audiret.

Hactenus Auditores tiaras, diademata, laureas, aulæ Lauretanæ munificentiam enumeraui, vt auribus vulgi deseruirem, honorum decora, quæ oculis

vsur-

vſurpantur, aciemque mirifico fulgore perſtringunt,in magnis bonis numerantis. Nam ſi ad Chriſtianæ ſapientiæ lucem explorentur hæc munera,& cũ perpetuò manſuris Lauretanæ Virginis donis conferantur, minuta, exilia, nulla, quia caduca videbuntur. Vbi nunc Pauli II. magnificentia, & pompa? vbi Pij laborioſa gloria? vbi Iulij victorioſa felicitas? Quorum cineres vix æuo noſtro ſuperſtites, ſerior ætas ſuis cum ſepulchris abſumet. Spatia verò temporum, quæ regnarunt, ſi modò computentur, omnes Marcello ſunt pares, cuius imperium menſem non adæquauit. Sed neque Superioris æuĩ triumphales Duces fatalem neceſſitatem vincere potuerunt, neque noſtro ſeculo dominantes potentiſſimi Reges, quantumuis diuturni, æterni erunt, neque hominum ſupra vulgus dignitate Eminentiſſimi Principes vulgarem ætatis humanæ modum excedent. Quamobrem illa veriùs magnifacienda munera exiſtimo, quæ ab aula Virginali pro ſalute immortalium animorum conferuntur, criminum expiationes, expulſiones vitiorum, incremen-

menta virtutum, atque his omnibus re-ſponſuram, velut imago voci reſonat, cœleſtem gloriam. Siquidem nimio plus eſt, animorum miriadas in lethalibus noxis conſepultas, quotidiano Lauretanæ Virginis miraculo, ad vitam diuinæ gratiæ reuocari, quam morbis, & morti eximi millia corporum recaſura. Multò præſtat diſſolui Dæmonum iugum, captiuitatemque vitiorum, quam Turcatum tyrannidem à populorum ceruicibus propulſari. Longè diuinius beneficij genus habetur, Regibus, & Pontificibus ſummis, qui cœlum alijs aperire dicuntur, cœlum pandere, quam homines in principale ſolium, aut Pontificium collocare. Nam humana felicitas, quantumlibet intendatur, vix eò creſcit, vt miſeriæ nomen amittat, ſæculorum ſpatia quam longiſſima, ad momenta æternitatis non aſpirant. Si ergo humanæ dignitatis ornamenta ſpecie fugaci oculis blandientia contingat obtinere, cœleſtes citra mendacium ſpecioſos honores ab aula Lauretana ambitione pijſſima depoſcamus, pro exareſcentibus laureis, ſemper virentes optemus, pro fragili-

bus

bus Purpuris, incorruptas & viuaces, non ſumendas, aut ponendas arbitrio popularis auræ ſecures, inuiolabiles faſces, perennes conſulatus, verè perpetuas dictaturas, & coronas æternitatis gyro definitas, ſi quid poteſt æternitatis ambitu circumſcribi.

LAVRETANA DOMVS

COELVM TERRESTRE

NOuum, & inauditum prodigium fecit Dominus AA. cùm in alienum nomen,& gentem naſcendo migraturus Rex cœli patriam quæſiuit in terris. Nazarenam domum elegit, Matris ſuæ, & maiorum natalem ſedem, in qua ipſe conceptus, & educatus Nazarenus diceretur, maluitque de patria ſua cœlum facere, quàm cœlum habere pro patria. Cùm ergo infinitis ante partibus cœleſti nobilitati inferiores eſſemus, per vnam domum emerſit gloria terrarum, & cœlum vel æquauit, vel anteceſſit. Potuerat quidem nullo negotio Deus, quemadmodum de Iudæa in Italiam tranſtulit, patriam domum in ſublime elatam inter ſydera collocare, æquiori iure, quam fabulæ vectricem heroum nauim mendacio conſecrauerunt: ſed glorioſius fore putauit domui

ſuæ,

ſuæ, ſi cœleſtibus ditata prærogatiuis maneret apud mortales,& tanquam cœlum in terris coleretur. Cęleſtis hæc nomenclatura, & dignatio, quam vt ſatis amplam patrio tecto mercedem perſoluit Deus, ſatis amplum erit argumentum laudationis meæ; qua ſi oſtendero Lauretanam Domum præcipuis cœli dotibus, pulchritudine, æternitate, motu, & virtute condecorari; erunt in ſimul gratiæ perſolutæ illorum pietati,qui Lanretano cœlo nuper circumferendo cœlitum miniſteria cùm exhibuerint, videntur mihi iure merito terreſtres Angeli ſalutandi.

Age verò ſuprema cœli laus eſt, vt diuini Numinis Regia pulcherrima, ſempiterna, ampliſſima cenſeatur. In cœlo ſedes eius cecinit diuinus Vates; neque diſſentit naturæ vox Ariſtoteles, cœlum Dei domicilium appellans; vt ſileam Poëtarum Principes Homerum, atque Heſiodum, quorum alter canit cœleſtià tecta inhabitantes Deos: alter Iouem ab alto tonantem, colentem excelſiſſimas ædes. Sed neſcio an validiùs externis auctoritatibus, hanc veritatem

men-

mentibus ingerat ipſa natura, quæ non vocis magiſterio, ſed tacito ſenſu, mortales ſemper imbuit, vt ſupplicaturi oculos attollerent in ſublime,& quamis igno tum ſibi, tanquam Deum, & Dominum quicquid in cœlo regnat,adorarent. Hoc videlicet merebatur cœleſtis ædificij maieſtas, & pulchritudo, hoc elegantiſſimus ſyderum ornatus, vt regiam nullam parem Imperatori Mundi Deo, præter auream cœli domum, & ſtellis illuminata palatia cenſeremus. At æterno æris robore ſolidata conſtantia cœleſtium orbium,& illa compages, vel ob duritiem, vel ob altitudinem elementorum iniurijs impenetrabilis, nationibus perſuadebat vniuerſis, illum eſſe ſolum Deum, rerumque potiri, qui arcem ſyderum, & cœleſte Capitolium obtineret. Tam inclytis cœleſtis domicilij dotibus, pulchritudine, & immortalitate, terreſtre Lauretanæ Virginis cœlum nobilitari contendo. Quid enim? deſideratis ornatum? Syderibus coeli gemmis, gemmas opponimus ſtellas terrarum. Superbiſſimis illis aulæis, quæ præter fundum natiuæ ſaphyri,auro Solis, argento Lunæ re-

splendent; conferre audemus Virginalis ædis mundum, cui ditando, quidquid pretiosi terra gignit, & Oceanus, superfunditur. Illis facibus sempiternis inexhausto lucis fulgore, cœleste tectum ornantibus, aureos, argenteosque lichnos conferimus, quibus Lauretanum cœlum dies, noctesque lucentibus decoratur. Quod si corporibus pasci æthereas flammas, renouariq; cœli lumina nutrimento terrarum aliqui credidere, his certè cereis, & facibus non muta terrestris elementi natura, sed hominum pietas alimenta dispensat. Adeoque si quemadmodum corporum, sic animorum imagines, oculis cernerentur, liceret intueri in Lauretana æde non tam gemmarum, quàm virtutum lucentia pretia, non tam oleo nutritas lampades, quàm affectibus, & cum votiuis tabellis amores ipsos gratissimorum pectorum, desideriorumque vota suspensa. Sed quid ego imprudens ornatum syderum tanquam proprium attribui cœlo, oblitus, quoties cœlestes flammæ cœlestis Regis dignationem imitatæ, ad Lauretanam domum descenderunt: quoties aut circum, aut supra virgina-

ginalem tectum duxerunt choros; quoties in intima æde, ante filij, & matris imagines, vna cum gemmis, & facibus, ambitiosa pietate fulserunt. Mansissetq; perpetuò, opinor, sua syderum cohors in statione terrestris cœli, nisi suscepti muneris cura reditum vrgeret ad superos, vt orbi terrarum suis in custodijs præsiderent.

At pulchritudinem cœli, vtcumque æmulari terrena posse videntur, perennitatem non ita. Nescio enim, quo fato in hoc theatro mortalitatis, quæ dignitatis, & pulchritudinis plus, ea minùs viuacitatis habent. Damnosa quid non imminuit ætas? nullaque non dies formosi spolium corporis abstulit: Poëtæ cecinere. Reuocate animo moles, quæ fundamento inferos, tecto superos tangere videbantur, nunc inani nomine, & sola fama durantes. At Lauretana domus hoc etiam cœlum æmulatur, quod inuiolata, tot sæcula durando vincit. Quin ipso cœlo singulari prærogatiua quodammodo euasit augustior: nam quemadmodum Christo Domino, & magnæ genitrici gloriosius fuit, immortalitatem

induisse, non vt naturæ donum, sed vt præmium virtutis: ita terrestri huic cœlo speciosius videtur tantorum hospitum fatum sortiri, & adoptata potiùs, quàm ingenita immortalitate florere.

Quid si non defuere, qui crederent obnoxium corruptioni etiam cœlum? Ne scilicet puderet in posterum necessitatis humanæ, cùm cœlum, quod vita rerum est omnium, mortis legibus teneretur. At quicumque illos error deceperit, seu notatæ in Sole maculæ suas labes, seu quædã extincta sydera suas cœlo mortes inesse persuaserint; Cœlestis sanè immortalitatis fides diuisa opinionibus fluctuat, cùm Lauretanæ domus æternitas non tam argumentis, quàm miraculis comprobetur. An Deus Optimus Maximus tam seueris pœnis vindicaret, vel vnicum lapidem, aut modicum cœmentum è sanctissima cella detractum, nisi suæ domus integritatem sibi, perennitatemque cordi esse voluisset? Quin eiusdem æternitatis nostri testes sunt oculi, dum Lauretanam domum plusquam sexdecim sæculorum ætate prægrauatam, casuræ sub imagine constantem

tem

tem vident, & sine fundamentis perennantem. Nec sine ingenti mortalitatis solatio ijdem oculi, perpetuam aliorum corporum stragem intuentes, & occursantis vndique mortis aspectibus funestati gaudent in Lauretano cœlo se vnicum reperisse simulacrum, & pignus promissæ etiam corporibus æternitatis.

Amplitudine, fateor, nec dubium est vincimur. Sed quid refert, si cœlum capacitate superamus? Quid enim prodest sua cœlo amplitudo, si, Salomone teste, non capit Deum? Quid nocuere Nazarenæ domui angustiæ, si corporatum Numen inclusere? O nimis arctam immensitatem cœlestium orbium, quæ suum comprehendere non valuit Autho rem! O latissimas Lauretanæ domus angustias, quæ immensum Numen & potuerunt capere primæ, & capi posse docuerunt! Et sanè non tam ædificij magnitudo domum nobilitat, quàm hospitis magni fauor in ea suam Maiestatem includentis. Hinc illa inuicti Macedonis magnifica vox; se daturum nobilitatem præsentia, & periculo suo ignobilibus locis. Hinc illæ Panegiristæ ad suum

Imperatorem bladitiæ: Veniet tempus, quo posteri visere, & visendum tradere gestient, quis sudores tuos hauserit campus, quæ somnum saxa protexerint, quod tectum magnus hospes impleueris. O facundiæ adulatricis ipsius temporis, ad quod prouocauerat, testimonio redarguta mendacia! Ecquod in Danubij nunc ripa Traiani monstratur hospitium? quis campum, in quo sudauerit, castra vbi tetenderit, tectum quod habitauerit, supplex adorat? immò quis quærit? quis omninò non negligit? Nobis, nobis, hæc licet de Lauretana domo veriùs, ac magnificentiùs prædicare. Quot enim ad illam ex omnibus terrarum partibus confluunt populi, vt visant, & visendum minoribus tradant, quænam sedes, præter cœlum Numini summo placuerit? quo, & quam arcto parietum ambitu contentus fuerit ad habitandum Deus, quale tectum protexerit sub Luna versantem Diuinum Solem?

At sanctissimam cellam ingressis, quæ sunt corda tam dura, vt non colliquescant in lacrimas, ad aspectum loci visu, & me-

& memoria tam dulcis? Hiccinè est locus, inquiunt, in quo cœlestis legatus Virgini conditiones exposuit magni connubij, & annuit illa secura iam pudoris? Hæc sedes colloquij in omnes ætates memorandi, cuius opus fuit immixtus homini Deus, vindicatũ genus humanum, desolati inferi, cœlum impletum? Sed alij ad suauiora cogitanda reuoluuntur, dum intra eos muros peractam à Dei filio infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentutis florem, totam, præter extremum triennium, ætatem recordantur. Et dum dubitant, quam parietum partem per occasionem, aut filius, aut mater tetigerit, omnes lateres grauidis fletu oculis lustrant, ad omnes applicant consecrandas manus, omni lapidi venerabundi oscula insigunt. Hinè parietes, aiunt, primos vagitus exceperunt Virgunculæ Deum pariturae? Hi voces audierunt informes, & rudes infantis Verbi, quod linguas infantium facit disertas? ijdem diuinis interfuêre sermonibus filij grandioris cum matre de humano redimendo genere colloquentis? Hi denique, postquam ad procurandam salutem

terrarum discessit Christus maternis pulsanti suspirijs, virgineis etiam cantibus sonuêre, cum ad leniendum filij desiderium mater, & consolandam orbitatem suam canticum Domini caneret in terra aliena. Beatissimi parietes, ò si ad innumera miracula etiam illud accederet; vt voces illas dulcissimas post tot sæcula Echo mirabili redderetis! quamquam & redditis quotidiano sanè miraculo. Quis enim vnquam ad sanctissimam cellam accessit, nec audijt filij, & matris voces non in auribus, sed in corde, ad quod loquuntur superi, resonantes? Quoties in parua domo vagantem Deum, dum quasi furto contemplabatur mater, & diuini Patris candorem in vultu cum virginei sanguinis parte confusum notabat, nescia suos duplicabat ardores, & amabat, vt filium, diligebat vt Deum? Interea puer, quid mater ageret, quid cogitaret, quamuis oculis aliò conuersis conscius ad cupidam reuolabat, & brachiolis collo datis diuinitatis ægram beabat amplexibus. Quoties propter caminum tam humilem, adhuc vt videtur fuligine veteri tinctum, ad ignem accessit ignis,

qui

qui ſemper ardet, & nunquam conſumitur? Deus immortalis! quanta vna domus continebat incendia? Cum Ioſeph amore erga Sponſam Virginem, & Virginis prolem: mater amore filij, filius præter amorem erga vtrumq; æterni Patris amore, & mortalium generis ardentiſſimo conflagraret? Quantis vna domus erat ſcena miraculis? Cùm enim ætatis incremento gratia creſceret apud Deum & homines Dei filius, ij diuinitatis radij emicabant è vultu, quibus gemmari tectum, inaurari parietes videbantur. Quidquid erat ſanctitatis in terris, in funiculis cœleſtis Adæ, in vinculis charitatis, ad hanc domum trahebatur: rapiebantur & cœlites, terreſtre cœlum par alteri cœlo reddentes fulgore, & concentibus ſuis; non ſine fœnore auctæ in terris beatitatis. Vos, vos appello, feliciſſimæ mentes; quoties ea tantum gratia deſcendiſtis, vt aſpiceretis illum, aut illam? quoties filij, & matris aſpebus ipſa cœli gaudia commutaſtis? Neque tamen poſt hoſpitum diuinorum abſceſſum veſtra in hanc domum obſequia, cultuſque ceſſarunt. Quin illis ip-

pſis

ſis manibus, quibus ab ortu in occaſum cœlum voluitis, terreſtre hoc cœlum ab oriente in occidentem in Dalmatiam primò, tùm in Italiam, & Picenum tranſtuliſtis. Quod ſi cœleſti motu in inferiori mundo regitur quidquid, aut mouetur, aut viget, aut ſpirat; hic etiam virginalis cœli motus tranquillitatem attulit infami ante naufragijs Adriatico mari, quietem populis, corporibus ſalutem, animis beatitatem. Renouata eſt nuper in hac Principe Vrbe illius ſecundiſſimi curſus anniuerſaria memoria, & imago, raram inter fœdos nubibus, & imbribus dies virginali triumpho ſerenitatem largiente cęlo: Vos quoq; beatiſſimæ mentes, & per vos illa, quam communem Dominam, & matrem veneramur, antiqua Italiæ beneficia renouate. Reddidiſtis olim pacem fluctibus, date nunc populis: Auertiſtis procellas imbrium, auferte ſanguinis. Cùm finitimus cęlo æther inuiolata quiete perfruatur; nefas ſit ijs regnis, ad quæ propiùs ſpectat Lauretanum cælum, non eſſe pacem. Eoque magis, quod in ſuperiori cælo maleficis interdum aſpectibus in exitium noſtrum

ſtrum aſtra coniurant, de Lauretano cœlo benigno ſemper obtutu ſalutaria ſydera mater,& filius,altera Luna fidelis, alter Iuſtitiæ Sol genus humanum reſpiciunt. In ſuperiore cœlo tonantem credimus Deum regnare per fulmina, in Lauretano cœlo amantem regnare nouimus per beneficia, vt ſic pace veſtra cælites libeat concludere; cæleſtem Dei domum timemus magis, magis Lauretanam amamus. Dixi.

LAV-

LARETANÆ DOMVS CVM VETERI ROMA COMPARATIO.

CVM superioribus diebus ad memoriam renouandam fauſtiſſimi Nazarenæ domus in Italiam aduentus, ædis nomine ſimulacrum nubibus præcinctum candidiſſimis, facibuſque diem ſupplentibus coronatum inter ſymphoniacos choros, inter populares acclamationes triumphantis in morem incederet: veniebat in mentem antiqua in ouationibus, & triumphis huius Vrbis gloria, quam triumphantem cernere humanorum ſummam votorum Auguſtinus exiſtimauit.

Et quamquam hoc tempore laureas exaruiſſe triumphorum, Romamque illam fuiſſe dolebam, cuius vel aſpectus foret inſtar triumphi, tot nihilominus occurrebant priſtinæ magnificentiæ veſti-

gia,

gia, per quæ negata oculis Vrbis maiestas animo ſubijciebatur, vt in eam cogitationem, ſpemque deuenerim, me nonnihil in admirationem auguſtiſſimæ domus Lauretanæ collaturum, ſi eam cum veteri Romà compoſitam, potentia, amplitudine, diuturnitate longè præcellere demonſtrarem; ex quo interminata propemodum appareret dignitas domus Virginalis, eam Vrbem ſuperantis, qua nihil maius in rebus humanis fuit; cuius nec ſpatium viſus, nec corda decorem, nec laudes voces vllæ caperent, quæ diuino conſilio electa, vt Cælum ipſum clarius faceret, diceretur.

Neque inſolens, & abſona cuipiam videri debet vnius domus cum maxima Vrbe cõtentio, nam ſi Roma vna domus facta iactatur ſub Nerone Principe, quis nos prohibeat prædicare vnã domum in Vrbium amplitudinem excreuiſſe, auctore Deo? Neque erit extra gloriam antiquæ patriæ veſtræ ò Romani, in cõparationem cum æde cæleſtiſſima venire, & vinci, cum in Romam omnia illius decora tamquam filiæ in matrem redundent; propterea quod in Iudæa olim ſita, nunc

in

in Piceno ſemper Romanæ ditionis pars fuerit, & ipſe Nazarenæ domus,& mundi Dominus Dei filius cenſu Cæſaris ciuis Romanus adſcriptus ab Hiſtoricis memoretur.

Age igitur: quod erat in partitione præcipuum, Lauretanæ domus potentiam, & Romanam componamus.

Roma, cuius vel nomen robur, victorias, & triumphos ſonat, à Romuli caſa, & paſtoralibus culmis in tantam amplitudinem excreuit adnitente cum virtute fortuna, vt, quemadmodum canit Poëta, diſperſis cum Sole manibus Orientem, Occidentemque coniungeret, & fronte molibus, & montibus turrita cælum appetere videretur: terras exercitibus inundans, claſſibus maria contabulans,hæc victorijs inficeret, illas trophæis inſigniret: non alios Imperij, quàm armorum, non alios armorum, quam naturæ fines faceret;aut ſi qua indecora victoriæ pretia ſqualida deſerta, & ſitientes ſolitudines volatum magnanimis aquilis retardarent: Pro arcibus,& caſtellis,animatis propugnaculis,muriſque ferreis prætendentium legionum, triginta millibus militum

litum Hiſpaniæ præſideret, Gallijs, & Belgio ad Rhenum vſque quinquaginta, triginta millibus Germaniæ, totidem Africæ, Illyrio viginti, Siriæ, & Orienti quadraginta: Quingentis roſtratis nauibus omnia maria, omnes oras circumiens, nequid nautæ præter ventos, tempeſtateſque formidarent; adeo vt quadringentis circiter millibus ordinariorum militum terra, mari, fluminibuſque diſpoſitis, ad cuſtodiam ſui, Orbis terrarum excubaret. Quid referam ſpolia, & tributa Regnorum Romanam potentiam adorantium? An erutum ex Hiſpaniæ fodinis aurum, an detractum è templis Gallicanis argentum, an ferrum, dextraſque bellicoſas Batauorum, an Oceani Britannici margaritas, Indicas Baccas, Erithræa corallia, adamantes ex Alpibus, è Bactrianis rupibus gemmas, aurea Hermi, Pactolique ramenta: Cum aris, funeribuſque Romanis germinarent in odorem Panchaiæ ſiluæ, felices Arabiæ trunci lacrimarentur, cum in annonam Sicilia, Aegyptus, Africa meterent, cum in ædes ciuium, & cultum Numidiæ montes nauigarent, ſilueſceret

in

in hebenum India,nemora ferùm in uel-lera frondeſcerent, cum per vnam triumphalem portam ingrederentur Aſiaticæ deliciæ, Perſicæ gazæ, Macedonici theſauri, Iudæa ſupellex, Africanæ belluæ, vel candore dentium ad pompam, vel ſæuitie ad cruentas theatrorum voluptates pretioſæ, Corinthiaca Græcorum æra, imagines, ſigna ſpirantia, tanta luxurie, copiaque, quantam capere poterat vorago à Romulo in Veſpaſianum Cæſarem trecentorum viginti triumphorum.

Suſpexiſtis adumbratam velut in tabella Romanæ potentiæ imaginem: Iudices volo vos, vtra ſit præſtantior, iudicate. Ecquod hoſtium genus Roma ſubiugauerit, interrogo? Nonne mortales ex vna fragili maſſa, qui conditionem & naturam vt ferro domari poſſent habebant? Eoſque non coniunctos, nam inuictos experiretur, ſed alterum poſt alterum velut Athletas inſurgentes, ita certamina diſpenſante fortuna, vt dum ſinguli pugnant, vniuerſi expugnarentur. At quanto maior ædis Nazarenæ potentia, in qua Virguncula vna caput

ſer-

ſerpentis tartarei contriuit, caput illud quod Cælo graue, vel cadens ipſa ſui ruina terrarum orbis occupauerat Principatum? Nonne Romanorum victorijs præſtabilior hæc laurea, qua omnium gentium potentiam ſuperare viſa eſt, dum omnium gentium triumphatorem triumphauit? Sed aliud ex alio ſubnaſcitur, trophæa trophæis ſuper eriguntur. Si Roma per alumnos ſuos ortum ſubegit, & occaſum, Lauretana domus per alumnam Virginem erebum ſuperauit, & Cælum: diſrupto inquam, expugnatoque Cælo, cor ipſum, & Verbum diuini Patris aureis amoris vinculis catenatum in terras ad Nazarenæ domus thalamum Virginalem abſtraxit. Abite nunc cum veſtris gentium, & Regum ſpolijs ſuperbiſſimi triumphatores. Quantumlibet ingentia nomina maioribus nominibus obſcurant gemini triumphi Virginales in Lauretana domo, alter de Lucifero inuito, & frendente, alter de Deo volente, & amante reportatus.

Quod ſi poſt victam Carthaginem genus humanum à Romanis vinci non puduit: an puderet Orbem terrarum, &

naturam Nazarenæ Virginis potentiæ subijci, subiecto Deo? Et mirabimur Auditores Piraticas classes, alias tanquam in scopulum in Venetas triremes impactas; alias exscensione in Lauretanum littus facta, solo aspectu templi Virginalis auersas in fugam? Mirabimur prædonum exercitus offusa repente nebula Lauretanum templum indignis oculis subducente in tantum illuminatos fuisse, vt rapacium cogitationum scelus votis, donis, lacrymisque redimerent? Neque tamen has, aliasque Virginalis ædis victorias clades vlla dedecorat. Procul hinc damnatæ fastis Allia, Cremera, & Cannæ Romanæ potentiæ funera. Non hanc domum inflammauere Galli, non Gothi, aliæque gentes diripuere, quæ refixis è Capitolio maiorum suorum exuuijs vastitatem, quam acceperant, Romæ reposuerunt. Lauretana domus semper inuicta supra Romæ, & Phænicis fata felicior, nunquam opus habuit morte, vt vitam æternaret. Sed hostem fundere, ac debellare pars operum mortalium fuerit, quid illa, quibus omnem naturam excedentibus im-

parem ſe fateatur Romana potentia neceſſe eſt? Ecquando Roma in clades gentium potens, vel extinctos reuocauit ad vitam, vel animæ fugientis curſum retardauit, aut captis luminibus viſum, membris torpentibus motum, corporibus ægris, & mentibus ſanitatem redintegrauit? Nonne iſta legimus, audimus, oculis vſurpamus in Lauretano domicilio quotidiana miracula, & mirabilium operum relicta in votiuis tabellis, ac donis immortalia monumenta? In quibus alijſque nobiliſſimis materie, atque arte donarijs, ſuper Romanorum munerum gloriam illud excellit, quod nullum in Lauretana domo, niſi innocens donum, nec inquinatum neceſſitate, aut ſordibus cum mercede donantium; nullas rapinas olent illa munera, nec deprecantur, neque vt Romanæ diuitiæ paupertate conſtant generis humani. Non hic cruenta Prouinciarum ſpolia viſuntur, non margaritæ repugnantibus matronis cum clade aurium, & digitorum abſtractæ, non aurum notabiliùs pallens, & mærens cæde dominorum. Sed quamuis

Lauretanus thesaurus pretio, & pulchritudine Phœnix habeatur in Orbe terrarum; quamuis splendidiorem faciant præfixa muneribus augustissima nomina; longe tamen splendidissimum accedentia pietatis, innocentiæ, grati animi pretia reddidere in conspectu Numinis affectuum pondera non metallorum æstimantis.

Sed video vbi se iactatura sit Romana potentia tamquam omni æmulatu superior; illa amplitudine, capacitateque generi humano pari; cum Roma populos integros, nationesque Ciuitate donatas excipiens in sinum, videretur ex Orbe vrbem fecisse. Pendeo animi AA. an amplitudinis palmam vltro Romanæ vrbi, ædis Lauretanæ nomine deferam; neque leuibus adducor argumentis. Diuina illa maiestas dum intra Lauretanæ domus ambitum in vtero Virginali coarctauit orbem infinitatis suæ, nonne quantum dignationis humilitati attulit, tantum de amplitudinis gloria derogauit? Iuuat igitur iuuat tanta post exempla de paruitate, humilitateque gloriari. Parua est, fateor, hæc domus,

sed

ſed numen ex magno paruum incluſit:
Anguſta eſt, ſed has anguſtias vt ſubiret
Deus, laxitatem cæleſtium orbium poſt-
habuit. Et non exclamem? O Laure-
tanæ domus anguſtias Romanæ am-
plitudini præferendas, ò cælo, cælo ip-
ſi non exæquandam modò, ſed antepo-
nendam dignationem, & potentiam do-
mus virginalis! In cæleſti quippe domi-
cilio Deum in illa gloria viuere ſua natu-
ra eſt: in æde Lauretana eumdem gemi-
natis cancellis, & virginei corporis, &
breuis domunculæ circumſcribi, miracu-
lum eſt diuinitati tam inſolens, vt cum
Dei natura pugnare dicerem, niſi quæ
maieſtati diuinæ repugnant, amori con-
gruerent. Poſſem itaque & magis ad vo-
luntatem domus virginalis in dominæ
mores abeuntis, amplitudinis gloriam
detrectare; ſed quoniam eam hoſpitij
mercedem patrio tecto perſoluit Deus,
vt ex paruo, anguſtoque ampliſſimum,
longeque capaciſſimum faceret, non eſt
noſtri obſequij honorem, quem Rex vni-
uerſorum contulit denegare. Neq; verò
tecti, aut vrbis amplitudinem tantum
commendat laxitas inſana mœniorum,

quantum ciuium, & habitantium dignitas, proles numero,& virtute egregia, Imperij, gloriæque fines terris, ac syderibus terminati. Quanta ex his fontibus Lauretanæ domus amplitudo? in qua nata, & educta cæli Regina suo in cælestes nuptias assensu reparatum orbem inclusit: vbi trabeam mortalitatis induit immensum numen, & lacte pastum virginali infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentutem exegit; nam vlteriorem ætatem peccata humani generis inuiderunt. Quantis illud beatissimum limen celebrabatur agminibus cælitum confluentium,vt apparerent Principibus suis, atque è vultibus, in quos desiderant beati amplius bearentur? Hæc etiam domus capaciore sinu quam Roma, nationes omnes amplectitur, donatq;Ciuitate non caduca, sed æterna. Hæc vt Roma, vna die eosdem ciues, & hostes habuit,quin hostili criminum nota deter sa,transcribit in Dei filios. Hæc magnificentiùs quam Roma,alumnos suos pro senatoribus reges vocat, regnum animi per moderationem, naturæ per miracula, cæleste per gratiam assecutos. Quanti

ad

ad illam populorum concursus, quanti Principum, quanta pro tributis votorum & munerum copia, qui cultus, quæ adorationes, quæ lacrimæ, quæ voces hanc ampliorem, charioremque generis humani patriam, hanc omnium gentium non solum dominam, sed & matrem, nec tantum mundi compendium, sed & cæli, arcem communem superis, & mortalibus, salutantes? Si Roma colonijs in diuersa dimissis, suum nomen; virginalis domus erectis Lauretanis vbique gentium templis suum Numen propagauit. Quin & coloniam sese ferens ab oriente in occidentem transuolauit, vt si quis ex ipsa ethnicorum gente, ab altera parte Romam cerneret, & Capitolij saxum immobile, aliquando ruiturum; ab altera mobilem, volantemque Nazarenam domum, ac sine fundamento perstantem, illa opera gigantum diceret, hæc Deorum.

Hormisdas è regio Persarum sanguine Princeps vna cum Constantio Cæsare Romam venit; cumque in vnum cumulum collectam miraculorum vniuersitatem aspiceret, interrogatus quid

de Roma sentiret, generosa tactus inuidia, id vnum sibi placuisse respondit, quòd didicisset Romæ quoque homines mori. Aemulæ quippe potentiæ Princeps, cum Romam æternam fore non dubitaret, & faciliùs suum Caucasum, & montes cedere, rerumque naturam subuerti posse, quàm eam vrbem, ad quam solidandam tot congestis viuis cautibus, rupibusque, durissima elementa cum humanis ingenijs conspirassent, pro ingenti solatio ducebat, quòd in immortali vrbe homines saltem mortales nascerentur.

At fingite Hormisdam hac tempestate reuocatum in vitam Romam iterum visere. Quid putatis dicturum, cum videret non extinctam illam modo, sed sepultam, oculisque demissis humi quæreret non in cælo profligati cadaueris lacrimanda vestigia? Et alia miserandum in modum deformata recognoscens, de alijs dubitaret, alia nusquam inueniret. Vbinam diceret Capitolia cælo certantia suo & templorum culmine, fulgoreque? At gemmas, aurumque diripuerit auaritia barbarorum, num etiam du-

rissimæ cautes,& arcis, ex quadrato saxo coagmentata structura rapaces manus sentire potuerunt? Thermarum reliquiæ ab ipsa murorum vastitate, ambituque noscuntur; cæterùm nulla lauacra, nulla polito è marmore solia; pro pauimento gemmanti nudum, & squalens solum; atque iterum campus,& herba vbi quam maxima Roma fuit. Deus immortalis! num gigantes fuerunt ij, qui singularem sub omni cælo structuram aquæductuum dissoluerunt? Per quos cæli nubibus mixtos inuecti amnes Romanorum montium iuga non secus ac imam vallem irrigabant? En Tyberim video veteri spoliatum honore riparum, vndas agentem inglorias, flebilique penè querentem murmure,de contumacia fluminum, & Oceani rebellantis. Amphitheatrum semirutum squalore, situque marmorum,desiderare videtur antiquam operis maiestatem. Quid arcus illos marmoreos plus media sui parte sepultos subsidere compulit? num cladium inustarum pudor? Nam cliuus Capitolinus,& porta triumphalis iure videri desierunt,cessante gloria triumphorum. Hæccine illa est Ro-

ma

ma, quæ cognomento Vrbs æterna dicebatur? Has inuidiosi cælo tituli pœnas dedit? eò redacta, vt magnitudinem suam nonnisi ruinis testaretur, doceretque non solum homines, sed & vrbes, nec has tantum, sed & Orbem, vniuersamque naturam, cum Roma perierit, perituram.

Talia deplorantem Hormisdam ego interpellarem & dicerem: Desine questus intempestiuos ò Princeps. Vtcumque se habuerit veteris vrbis fortuna (nos enim recentis Romæ non pœnitet latius Petri clauibus, quam olim Cæsarũ fascibus dominantis) certè cum altera illa Roma præcipitante, spes nostræ immortalitatis non conciderunt. Intuere Lauretanam domum sine fundamentis æternùm stantem, septemdecim prægrauatam seculis, & tamen integram, iam iam casuræ sub imagine, perennantem. Romam euersam trophœum temporis dixeris, hanc domum monumentum, & pignus æternitatis.

At non hæc summa gloriarum ædis virginalis Hormisda: mortalitatis legibus eximi, non sentire morsus annorum.

Aliud

Aliud habet longè maius, quod te admiratione percellat. Parum fuerit Romanam potentiam tanto interuallo superasse, quanto terrenis diuina præcellunt. Parum succollantibus ijs, qui portant Orbem iter aerium cum cæli nubibus tenuisse: Ludus, iocusque fuere exercitus solo terrore perdomiti, hostiles classes ventis militantibus debellatæ: immensum numen intra sua viscera coarctasse non fuit satis, & cælum obsequiosum suo Principi, genus humanum suo liberatori supplex inclusisse. Dissimulat exactos è corporibus Dæmones, viduatas pestilentiæ funeribus Ciuitates, Turcarum tyrannos vltioni mactatos, donatos è cælo populis, infantes regnaturos. Nec illud magnificè prædicat, quantum super omnes alias ædes, quarum cultus senescit in dies, Lauretanæ domus gloria iuuenescat, sua vi, suo robore nixa. Si Bethlemicum antrum numen hospitem, habuit, hæc ciuem. Si patri spiritum in Caluaria reddidit, hic accepit, si triduo iacuit in sepulchro exanimis Deus, hic viuens triginta annos est hospitatus. Silet quantum marmorum ad ornatum

mon-

montes, quantum metallorum terræ, gemmarũ maria ſuperfuderint, quantum ſyderum etiam cælum; cum illuſtres è cælo flammæ circa virginalem tholum nocturnis errauerint choris: parco inculcare, tam rarum in mortis patria, immortalitatis decus, neſcio an cælo felicius nam fuere, qui cælo labes noſtræ mortalitatis adſpergerent: parum inquam fuit ædi virginali, pro pretioſo ornamento parietes, & tectum immortalitate conueſtire, niſi etiam alumnos ſuos redderet immortales. Non de morte corporum loquor, quamuis & hanc virginalis ædis potentia ſummotam diutiſſimè ſcimus, de illa inquam morte immortalium animorum, quæ non temporis puncto, ſed æternitate circumſcribitur. Ex quo ſator mortis Lucifer ab hac domo virginali pede contritus effugit; exulat inde perpetuò æterna mors: ex quo parens vitæ Deus in hac domo hominem induit, vt ſeruaret, fixit ibi domicilium vita ſempiterna. Ite ergo mortales, & lambentes oſculis parietes illos contactu matris, & filij conſecratos, primitias beatæ immortalitatis exugite. *Si* homines Romæ mo-

ri didiciſtis cum Hormiſda, Romanam potentiam funeratam videtis: Lauretanam domum æternam cernite, diſcite, quod ſummum potentiæ genus eſt, in ea, & per eam homines non morituros. Dixi.

REGIVS ORTVS DEIPARAE.

QVæstio nobilis diu torsit aulicorum non minus, quàm literatorum ingenia, vtrum præstantius esset sorte nascendi, an electionis iure tenere clauum imperij, regnum debere syderum suffragijs, an populorum. Nam præclarum nonnullis videbatur, vnà cum sanguine regalem à maioribus purpuram ducere, nullum vitæ spatium inglorium, & luce regij fulgoris cassum aspicere, eodem temporis momento a sole hominem, a populis principem salutari. Contra differebatur ab alijs, regem natum felicitati acceptum referre diadema, electum imputare virtuti, illum alijs, hunc debere plus sibi, hunc in animo, illum in venis habere ius regium, illum statim ac nasci-

ſcitur, regni poſſeſſionem haurire cum ſpiritu, hunc ſua virtute diadematum etiam amiſſo regno regnare.

Noſtra non intereſt Auditores, tantam litem diſcutere, quandoquidem in lucem edita virgo cæleſtis, & ſorte naſcendi, & electionis iure Regina, prærogatiuas omnes in ſe collectas vna complectitur, quæ tam natos, quam electos reges diuiſæ nobilitant.

Prima natæ Reginæ prærogatiua, nobilitas; vetus nimirum ſanguis longa heroum, ducum, & regum ſucceſſione transfuſus. Quæ Regina nobilior eſſe potuit hac Virgine, cui exornandæ quatuor annorum millia, quidquid erat dignitatis, ac virtutis, aggregauerunt? Nonne illius nobilitas in ſacræ hiſtoriæ fronte collucet? vt quot progenitores habuit, tot numeret inclytæ nobilitatis authores. Sed quid ego dixi temerè, ſuperiores ætates Deiparæ prætuliſſe lucem, & decus, ſi ab ipſa decus, & ornamentum quadraginta ſecula deriuarunt? Neque enim tam præclarum fuit Virgini naſci de Regibus, quàm Regibus Virginem genuiſſe. Multum fuit, quod hau-

ſit à maioribus illa, vt generoſa diceretur; plus à Virgine maiores hauſerunt, vt per illã, Deũ inter poſteros numerarent.

Solemne Romanis fuit, vt in nobilium virorum funeribus triumphi pompam exhiberent, nec tam emortuales tædas, quàm antiquitatem generis omnem extincti gloriæ illuminandæ præferrent: tale Druſi funus in Cornelij annalibus celebratur; imaginum pompa maximè illuſtre, cum origo Iuliæ gentis Aeneas, omneſque Albanorum Reges, & conditor vrbis Romulus poſt Sabina nobilitas, Appius Claudius, cæteræque Claudiorum effigies longo ordine ſpectarentur.

Quòd ſi ritu præpoſtero, ſed fortaſſe ſapientiùs, ad Virginis incunabula, maiorum liberet imagines circumferre, quàm glorioſa pompa procederet, quàm ſpecioſior omnibus veterum funeribus, & triumphis? Agmen ducerent Patriarchæ, annorum numero, & virtutum venerabiles, quos præiret Abrahamus parricidio meritus fieri parens magnarum gentium, & Numinis naſcituri. Sequerentur exercituum imperatores ſuo, hoſtili-

ſtilique ſanguine purpurati, quos ducta-ret Aminadab equitum Princeps, qui primus in ſicca Erithræi gurgitis vada immiſſis quadrigis, fluctuantibus metu populis, calcandi maris fecit audaciam. Hos exciperent octodecim Reges poſt Dauidem Leonis ſpolio, ac gigantis gladio, trophæis armatum, & decoratum ſuis. Dein Pontifices ſacerdotij infulis proximi cælo, tum ſacri vates, quibus cum omnis ætas pateret, videntes appellabantur. Quindecim ad vltimum ſub Zorobabele populi duces, qui ex maioribus Virginis regno in Ioachin extincto imperitarunt: è quibus cum quatuor tantùm ſine imperio fuerint, quo tempore Machabeorum ſæuientibus bellis Dauidica gens in Galilæam ſeceſſerat, videtur in Deiparæ familia intermiſſum ius regium, non expiraſſe. Et quoniam artes quoque, ſcientiæque nobilitant, vnum pro multis Salomonem qualem, & quantum virum oſtentaret ſapientia, mortales ſupergreſſum, cælitibus tantùm non anteſtantem? Clauderet agmen Dei, ac Virginis filius, non aſpectu horridus, quo ſquallet in cruce,

 (ne-

(neque enim natalitia funestanda sunt luctibus) sed qualis in tabellis expictus visitur à Guidone Reno seculi nostri miraculo, ætate floridissima adolescentis, mundi molem dextera manu gerens, specie nil laborantis, sinistra palma super globum leniter apposita, vt omnia suauiter moderantem intelligas, flauo capillamento diuisim in colli nuda promisso Nazarenum in morem: genis ab innocentia matris, & verecundia Virginali coloratis, & quoniam in hominum oculis, vt ait quidam, animus habitat, in Dei oculis diuinitas eluceret, coniectu tam acri pariter, ac suaui, vt venerationis non parum, plus amoris, cælestis iucunditatis plurimum affunderet intuentibus: qui tabulæ inhærentes obtutus, cnm alio diuertere non possent, ita secum reputarent; si tam insatiabiliter hæc imago mortua delectat, quid erit in cælo viuum exemplar pulchritudinis, & desiderium ipsorum, qui fruuntur, aspicere?

Neque officit claritudini virginali, quod plerique illius familiæ Principes flagitijs indecores extiterunt. Nam ad nobilitandos posteros, vt cum vul-

vulgo hominum loquar, maiorum non exigitur fama bona, sed magna. Quæ cum dignitatis amplitudine coniuncta, si mala famosos, si bona gloriosos reddit, nobiles semper. Quis Othomanam gentem è fastis nobilitatis expungat? Et tamen rara in illis exempla virtutis, multa feritatis: sed animi magnitudo pro virtute, nobiles fecit. Fuerint crudeles, perfidi, rapaces, iure an iniuria occupata tot Regna, animique tantis imperijs pares, illustrant. Cæsarem Patriæ parricidam expendamus: fama laborat, vt leuissimè dicam, laudis, & vituperationis ambigua. Sed illius potentia, & successorum, iudicia posteritatis extorsit, vt consequuti Principes, Cæsareo non minus nomine, quàm solio gloriētur. Haud secus & Virgini intra gloriam fuerint, maiorum coronata vitia, & proaui scelerosi, sed magni. Quid? quod virgini labem afferre non poterant maiorum crimina, quibus curandis erat ipsa remedium è visceribus allatura? Quin imò comparatione deterrima virginale decus amplificare videbātur. Cum enim ex Iudæa illa Cleopatra, alijsque impu-

dicitiæ, ac Idololatriæ fontibus fluxisse videamus tantum castimoniæ, ac sanctitatis, exclamare libet: Deus immortalis! illæ tenebræ, quam lucem pepererunt?

Altera Reginæ prærogatiua, Maiestas; quæ innata Principibus in purpura geni tis, partim oculis, fronte, incessu, partim ornamentis adscititiis continetur. Profectò nihil est in rebus humanis, quod rerum cælestium amplitudinem pro dignitate repræsentare possit: sed neque cælestia hominibus, alijs exhiberi possunt imaginibus, quàm humanis. Equidem id temporis ad maiestatem Deiparæ declarandam, nihil accommodatiùs existimo ea Regina, cui vix parem habeamus in terris, Anna, inquam Austriaca Ferdinandi Cæsaris filia Philippo potentissimo Hispaniarum Regi desponsa, cuius maiestati, vt regalem comitatum adiungeret, Vngariæ Regis, & fœminarum Archiducum, Germania conuelli visa est è sedibus suis, legationibus Principum venerabunda consurrexit Italia, & fausta cælitum officia per purpuratum Pontificis Legatum Vicaria cæli detulit Roma: submisit in occursum Hispania excelsis-

simi

ſimi nominis, animiq; Romanum Principem, cum magnatibus ſuis; maria contabulata claſſibus à Sereniſſimo purpurato, pontem inſtabilem præbuerunt. Quæ venienti effuſiones populorum ex vrbibus? quæ tormentorum exploſiones ex arcibus? qui feſtorum ignium apparatus noctem vincentium? quæ Mediolani theatra, ſpectacula, ſcenæ? qui concurſus nobilitatis, militum, togatorum, frequentia tanta vbique, ſplendoreque, vt Auſtriacus ille ſanguis tredecim Cæſarum Soboles, ad cognati auguſtiſſimi Regis nuptias promerendas, dotata orbis terrarum obſequijs videatur? Quod ſi Auſtriacæ Reginæ maieſtas inuſitato lætitiæ ſenſu, tot populos, & regna perfudit, quanta vniuerſitatis fuiſſe putabimus gaudia, cæli Regina in orbem terrarum prodeunte? Quanta ciuium beatorum obſequia, quæ ſtudia, quas gratulationes, cum Virgo Deum paritura cælitum pariter & mortalium miniſterijs decorata venit ad lucem? vt olim fuit adumbratum in geminis pediſſequis Reginam Aſſyriorum deducentibus, quæ cæleſtem, humanamque naturam huius

Virginis obſequio mancipandam ſignificabant. Sed illud præter cætera inter has Reginas diſcrimen intercedit, quod Cæleſtis, etiam electionis iure poſſidet regnum ab æternitate deſtinatum. Vniuerſæ nobilitatis conſenſu ſceptrum accipere, magnum eſt Poloniæ Regibus decus. Auguſtius Cæſaribus à Septem viris eligi, cæleſte Pontifici Romano, à purpuratis patribus, ad ſolium euehi proximum cælo. Sed plus eſt ſuffragia vnius diuinitatis meruiſſe, quam omnium Principum, & populorum. Nunquam Deus, homines ſæpe falluntur. Non nemo votis omnium vocatus ad ſolium, eo minor apparuit ab ingenti aduerſaria expectatione ſuperatus. Nam vitia, quæ priuata fortuna in occulto tenebat, Principatus aperuit, virtutis verò ſpiritus anguſtæ ſorti vtcunque pares, ampliſſima regalis potentiæ vela, implere non potuerunt. Hinc illæ voces, dignus imperio, niſi imperaſſet. At Deus, in hac Virgine deligenda adeo non aberrauit, vt non tam elegerit illam, quia merebatur, quàm eligendo vt mereretur, effecerit. Mortales quærant regno dignos,

quos

quos eligant, Deus dum eligit, dignos facit.

Dies me deficeret si vellem ire per singulas virginalis animi regales laudes, quæ vel singulæ illi regni suffragium meruerunt. Illam charitatem gentes, & regna, vno verbo genus humanum, vt clientem vnum amplexam: illam liberalitatem in omnes seculis omnibus redundantem; ita vt Oceanus aquis terras circumfluat, Virgo beneficijs, sol radijs lustret, Virgo miraculis. Illam iustitiam clementia plurimum temperatam, qua in peccantes, tam amanter animaduertit, vt pœnitentia sit contenta, pro supplicio, & exitium offerat, vt salutem afferat: tum belli, pacisque artes, quæ aliaque innumera tamquam vera regalis animi bona reputat hæc Regina, cuius ab intus omnis pulchritudo; externa verò regiæ nobilitatis ornamenta, non pluris facit, quàm paludamentum imperatorium in equo, quem super omnia, palma commendat plurima, & in rauco resonans victoria circo.

Superest Auditores, vt natâ hodie, electâque cæli, terrarumque Reginâ

tanquam in natali noſtro, regnoq; gaudeamus. Habet hoc magnorum Regum conditio, vt illorum fatum trahat fata regnorum. Felicitas generis humani cum huius Reginæ felicitate ita implicita eſt, & cohæret, vt illa beata, nos miſeri eſſe nequeamus. Dixi.

B. ALOY-

B. ALOYSII
LAVDATIO.

CVM Orbis terrarum immensa moles, insatiabili rerum varietate distincta colluceat, alibi propinqui Solis appulsu exardescens, alibi à longinquitate & abscessu refrigerata, temperie placida inter vtrumque, tam varijs gentium naturis, ritibus, linguis, tanta dissimilitudine lineamentorum, & vultuum, vt in multitudine propemodum infinita hominum miraculo sit in duobus formæ atque oris indiscreta similitudo: illud sanè vehementer est admirandum, in eo genus humanum vniuersum consentire, quòd trium vitiorum tyrannidi voluptatis, auaritiæ superbię Apostolo teste, sponte mancipatum teneatur indecora, & exitiabili seruitute. Ab Aethiopum regnis, & Guineæ lit-

littore Europam versus nauigantibus, oculi, diu caliginosi coloris mœstitia cōtristati, exhilarari solent candidorum aspectibus vultuum diei lætitiam præseferentium. Sed Orientem licet Occidentemque percurras, Meridiem, ac Septentrionem peregrinando coniungas, raros ab innocentiæ luce candentes vultus, & nullis vitiorum maculis notatos, quo spectaculo acies mentis oblectetur, inuenias. Tanta ne humano generi, ad virtutem, & beatitatem genito, cum vitiorum nocte cognatio? idem ne erit, hominem nasci, & vitia pullulare? At licet obnoxium his pestibus in vniuersum viuat hominum genus, hostis tamen tartareus in ijs ad fraudem inducendis, non vnam rationem, ac modum seruare consueuit. Sed veluti superbus miles vilissimum lixam gladio, aut pilo cædere dedignatus, satis habet pugnis calcibusq; conterere, sic veterator callidissimus, si quem inter Circæas pecudes grunnire animaduertit cum Elpenore, non huic Attalicas conditiones, aut opulenta Midæ vota proponit: si quos aureis auaritiæ vinculis

com-

compeditos videt, non illos laqueis honorum ſplendidioribus captat, aut veneficio ambitionis fascinare contendit. Quamobrem hodierna luce Aloyſium Gonzagam heroicæ virtutis adoleſcentem exornaturus, non voluptatis victorem, quam vel infans, vt Hercules angues præfocauit in cunis: non auaritiæ, cuius ne nomen quidem ad aures, ne dum afflatum ad animum arbitror perueniſſe, ſed ambitionis, & ſuperbiæ triumphatorem prædicabo, eò præſtantiori victoria, quò maiorem excuſationem in generoſis ingenijs habet hæc labes, & ſeruire honori vulgo decorum putant ij, qui cæteris imperant. Cùm igitur tribus maximè rebus ambitio mortalium mentes quaſi quodam veneficio faſcinare, ac pellicere ſoleat, tactu, voce, viſu, his tribus oppugnatum fortiſſimum adoleſcentem victorem extitiſſe demonſtrabo.

Et ſanè naturæ quodam illicio tactū ad faſcinandum validiſſimum eſſe, in aperto eſt. Videmus quippe quotidiano miraculo ferrum magneti applicatum trahi, & electro admotas paleas frondeſque.

Con-

Contra lupinorum consortia viscerum, ouium pellem refugere, ab Aquilæ plumis minorum auium pennas absumi, in ipsis animantium reliquijs inimicitia viuente post mortem. Quid dicam de ferociore tauro, qui ficui alligatus contactu mitissimæ arboris mansuescit? quid de pisce in mole minima virtutis giganteæ, qui nauim plenis currentem velis morsu retinet echineis? aut alio qui captus hamo torpore transfuso per linum, prædatricem retinet manum? aut serpente illo, qui veneno in percussorem per telum transmisso, instrumentum vulneris lanceam, ministram facit vltionis? Et honorem pariter exitium intentare per tactum dico ijs maximè, quos in domo honestissima genitos principalibus educit in cunis, & hinc decoris familiæ stemmatis, inde fascibus potestatis, hoc est suis, vndique amplectitur, ac tangit insignibus. An verò potuit Aloysio esse præsentior honor, aut magis ex propinquo applicari, ad desiderium, æstimationemq; sui insinuandam, quam vel cum heroico Gonzagarum sanguine transfusus in venas, vel foris admotus

per

per triumphales maiorum laureas, & præsertim Ferrantis Patris fortissimi bellatoris, ac Ducis, aut infulas, purpurasque togatæ ornamenta dignitatis? At nobilis hic magnes, quamuis ab omni parte Gonzagam contingeret, non tamen pellicere potuit ad se, nec veneficio ambitionis attrahere. Quin honor natalium, & generis claritudo, eatenus profuere, vt spernerentur, obscuratum paupertate decus splendores auxit, & repudiata principatus gloria, intra gloriam fuit. Efficacissimum videlicet amulethum aduersus ambitionis veneficia esse didicerat, honorum decora mortalibus adorata respuere, totoque pectore amplecti dilectæ cælo paupertatis insignia. Ergo in illa ætatula, quæ inanium amatrix, cum splendidis vestibus fastum induere gaudet puerilem, Aloysio sæpius cum educatore contendendum fuit, propterea quod omnem gemmarum ornatum reijceret, aureos vero torques perinde auersaretur, ac si in ijs ambitionis anguis delitesceret, peior illo, qui apud Principem Poëtarum, in Reginam Latij ab Alecto coniectus, in speciem au-

ri tortilis collo inerrans, vipeream animam inspirabat. Quod si quando castissimo adolescenti in templis adoraturo, panni, & puluini serici supponerentur, ijs reiectis, nudam humum terebat genu; irridere solitus nostri seculi morem, quo pompam amamus in precibus, & substrato genibus auro, non sine fastu supplicamus, præferentes in ipsa submissione superbiam. Quantum verò vulgus nobilium in occasiones amplificandæ gloriæ, tantum Aloysius in obscurandæ intentus, excubabat. Mediolani per bacchanalium dies solemnis hastarum ludus totius Vrbis frequentia celebrabatur. Eò cum iuuenum nobilissimus quisque in equis magnificè phaleratis cum longa assectarum pompa conuenissent, Aloysius sibi cessandum non ratus, despectum conscendit equum, nulloque comitum apparatu, splendidus Gonzagarum sanguis per medios nobilitatis cuneos Christianæ submissionis pompam circumduxit. Romana miretur historia Claudium Neronem, non postremum hunc probrum imperij, & patricij sanguinis funus, sed priorem illum,

qui poſt Cãnas à Carthaginienſibus ſtãtem fortunam primus ad Romanas partes inclinauit, interfecto cũ quadraginta Carthaginienſium millibus Aſdrubale Annibalis fratre: Miretur inquam illum, & predicet, poſt debellatos ad Metaurum Carthaginienſes, ſe quoque animi moderatione vincentem. Cum enim victoriæ merito Collegam anteiret, nonrecuſauit honore triumphi ire poſterior, inuectum curru Liuium equo ſequutus, circumfrementibus tamen populis; vno illo equo per vrbem verum triumphum vehi, maioremque eſſe gloria, qui minor pompa videretur. Haud aliter Aloyſius per ſuperbas ſedentiam in equis iuuenum turmas vili iumento adequitans coram Deo Cœlitibuſque de triumphatrice generis humani ambitione ſplendidè triumphauit. Quantæ virtutis id fuerit intelliget, qui nouerit ſtudium honoris nimium, malum eſſe origine cæleſte, vt ait magnus Gregorius, nam perduelles ſpiritus illa primigeniæ lucis decora has tenebras pepererunt, in terris vitium eſſe regale, labemq. mortalium ſplendidiſſimis adhæreſcentem. Cum

enim cætera vitia in vulgus hominum promiſcuè cadant, ambitioni Principes litant,à quibus, vt inquit illorum vnus, præcipua rerum ad famam diriguntur. In Regna Reges,Reges in ipſos regnãdi cupido dominatur,quorũ Etheocles guſtata ſemel principatus dulcedine faſcinatus, pro ea ius violandum docuit,Cæſar didicit. At Gonzaga ſuo nos admonuit exemplo, poſſe indolem generoſam inter honores naſci,& honores non amare, Principatum habere, & ſpernere; & contra illius politici ſcriptoris dictum pronunciantis;contemptu famæ contemni virtutes, poſſe inquam ad virtutis properare metam,per famæ fugam.

Iam verò quemadmodum per faſcinatrices voces incantantur feræ, rumpuntur angues, laudatæ ſegetes, & campi ſterileſcunt, ita ab ambitione per laudes, & voces adulantium ſeuera, cæteroqui pectora faſcinari ſolent. Hinc Imperator olim ſummus interrogatus, quem inſtrumenti muſici cantum probaret maximè, nullam ſibi reſpondit harmoniam ſuarum commemoratione laudum accidere gratiorem. Aſt

Aloyſius contra hæc vocis incantamenta antiquo plane more Nemeſim, hoc eſt verecundam indignationem aduocabat, & iraſci nemini ſolitus, niſi ſibi, irati habitum, & ſpeciem induebat aduenſus peſſimum verè inimicorum genus, laudantes; quo intelligerent contra canora illorum veneficia, ſe ſpinis aures habere circumſeptas. Teſtis medentium vnus, qui cum Gonzagam inuiſens pro tracto in longum ſermone, in ipſius familiæ laudes diuertiſſet, ea in adoleſcente commotio vultus emicuit, vt omnes animaduerterint, Medicum amaris potionibus corpora curare ſolitum, ea prædulci ſorbitiuncula, mirum quantum commouiſſe faſtidium animo nauſeanti. Idem quippe erat laudare Gonzagam, ac lædere. Hinc factum, vt eius Moderatores cum viderent ægerrimè ferentem, ſi quando ſecum mitiùs ageretur, ſeueriùs tractarent, ne offenderent, in ſpeciem contemnerent, vt gratificarentur, interdum vilia munerum, & abiectiſſima domus miniſteria iniungerent, vt bearent. At dicet aliquis, inuictus Aloyſius ambitioni per ta-

ctum vocesque grassanti, ei fortasse succubuit per oculos potentissima ad fascinandum instrumenta se insinuanti? An ambitio aurato vestium decorata luxu, purpurarum sideribus clara, augusta fascium, apparitorum curruumque pompa, spectabilis, manè salutantum totis ædibus vndas euoluens, veneno suo per pupillas immisso, Gonzagæ cor rapuit, & (quemadmodum sacer queritur vates) oculus suus, suam est animam deprædatus? num domi familiæ ornamenta cernenti, num paternis in castris excipienti militum fauorem plaususque; num Romæ togata miranti, propinquorum Cardinalium decora, & ad fauendum sibi inclinatam summi Pontificis Maiestatem; num Florentiæ in Medicea, pari Regibus, Aula, num in fœcunda regnis imperijsq. Austriaca Hispanorum domo, se ambitio rudi, & inexperto, adolescentis animo superfudit? num labefactauit? leuiter inflexit? minimùm perpulit? quin ab illo illa repulsa labefactata, profligata est. Testes illæ voces animosa sapientia plenæ, quibus Didacum Hispaniarum Principem
ven-

vento iraſcentem, vtque ceſſaret minaciter imperantem, puerum puer ſubridens admonuit: Quid regalis iræ generoſos impetus fruſtra conſumis, ò Princeps, tenues in ſpiritus, in animas leues ventorum? Exercitibus inundare potes campos, claſſibus maria conſternere, ventis imperare non potes. Quos in carceres conijcies adulari recuſantes? quibus flagris domabis contumaces? An compedibus illos conſtringere tentabis colaphis ante percuſſos, vt Rex olim vaniſſimus Helleſpontum? Sed eludent ſua tenuitate tua vincula, & agitato verberibus aere, vires intendent non ponẽt. fateare neceſſe eſt, Regum potentiſſime, ventorum rempublicam extra tuam poſitam ditionem, non audiunt voces tuas, tuas ſecures non pauent. Neque vnis ventis te minorem Rex ſcias, ſed vniuerſa plane natura. quid enim? ſi tam facilè ventis irraſceris, irraſcèris aliquando credo acriùs, iuſtiùſq; febri, tuis in venis debacchanti. ſed regalis iracundiæ facibus morbi duplicabis ardores. Tunc ſenties, quam infirma ſit iſta potentia; dum tot arcibus, exercitibuſq;

ſubnixus, tui perniciem corporis propulſare non poteris. Nempè vt in manu Principis vitæ ſunt populorum, ita Principum ſpiritus aufert Deus, neq; illorum cineres, differunt a priuatis, niſi eò fortè quòd celeriùs computreſcant. at marmorea ſepulcra, & mauſolæa, quæ moram tempori inijciunt, ne nomen extinguant, non impedient quominus vermes regale cadauer arodant. Talibus Aloyſius, apud ſummum Principem in ambitionem orabat vocibus, breui peroraturus exemplo. Nam in Italiam reuerſus voluntariæ paupertatis obſcuritatem amplexus eſt, cuius votum in illa Hiſpanicæ aulæ luce conceperat. Sed neque tunc ſuarum decora virtutum inſpiciens ab ambitione faſcinari potuit, vt olim ſua pulcritudine faſcinatos fuiſſe, Narciſſum fabulæ, Eutelidem hiſtoriæ prodiderunt.

Habemus Auditores Aloyſium ab omni parte ambitioni impenetrabilem, abſolutiſſimæ virtutis exemplum, habeamus exemplar. O Nobiliſſimum ſanctimoniæ decus, quacunque de Cœli parte nos aſpicis, tuos cineres

araſ-

arasque tenentes, patrocinio foue, quos factis præclarissimis imbuisti. Cerne tot malis ardentem mundum, dum ambitio mortales instigat, vt terræ punctum diuidant gladio in Principatus, & Regna. Illa in Christianam Rempublicã hæreses, & schismata inuexit, illa sustentat. Quin honesta sub larua (tantus in hoc vitio virtutis est color) ipsa ingreditur, & pessundat religiosa castra virtutum. Tu qui solebas, & potes, tam specioso malo, deme personam. falsum ambitionis decorem, verum dedecus aperi. Doce nos magnanimæ abiectionis amator in gloriæ despicientia gloriari: doce non inhiare honoribus, quos tam auidè repudiasti: doce alienos non concupiscere titulos, qui contempsisti tuos.

DELIBERATIO
DE
IMMOLANDA IEPHTE FILIA

sãguine pretiosis lapillis,& odoratis floribus inscripsit, quasi dolorum suorũ seria, ludo traduceret. Neq; hisce contentus naturæ picturis, expressiorẽ imaginẽ adamauit in iugibus sacrificijs, perpetuisque oblationibus victimarum; ita vt Agnus ille cælestis ad vindicandos mortales semel occidendus in medio annorum, ab origine mundi mactaretur antequàm natus, idemque è sepulchro rediuiuus, vsque ad occasum rerum, in quotidianis altaris litationibus immoletur. Iam verò quemadmodũ pictor egregius, exquisiti artificij tabulam eò vsque studio, & labore perducit, donec omnibus perfectis lineamentis, commissuris, & illito colorum flore, manus tantum desideretur extrema, quam interiecto, ad recognoscendum opus, temporis spatio, tandem imponit: ita supremus rerum Opifex, imaginem diuinæ cædis, varijs naturæ, ac legis operibus prius adumbratam, mox in Isaaci sacrificio sic expressit, vt ardor moriendi in filio, voluntas immolandi in patre, hinc elatum ferrum, illinc paratum collum, ignis amoris simbolum, ligna crucis, omnia

præ-

parte, de Virgine immolanda sententias; ita rationibus temperatis ad tuendam Iephte famam, quem Apostolus in Sanctorum Patrum numerum retulit, vt illud fieri debuisse liqueat, quod factum est.

DE

DE MACTANDA VIRGINE PARS NEGANS SEV DISSVASIO

SI qua fuit vnquam in mortalium conuentibus agitata quæstio, quam accuratissima diligentia tractari, non vnius tantum Regni, aut reipub. sed vniuersi propemodum humani generis intersit, hanc esse hodiernæ causæ disceptationem censeo, Princeps inuictissime, vbi iura diuina, atque humana potissimùm aguntur: nec vmbraticus doctor quæsitam ad captandum audientiæ plausum fabulam ficto terrore declamitat, sed atrocissimi facinoris verum argumentum exponitur, vix credibile, nisi fide, oculis, manu teneretur. Sic ambigitur inter rem gratissimam cœlo, & maximè detestandam, vt medium nihil sacrificium inter, & parricidium relinquatur: vt ipse aut Sacerdos declarandus videaris, aut carnifex, aut religio-

ſus Dei cultor per chariſsima pignora, aut ſaxis durior, immanior feris, vnicæ, atque innocentiſsimæ prolis extinctor. Illud accedit, quod ſi deteriorem in partem inclinaueris, pœnitentiæ locus eſt nullus; & apud tuos, vt leuiſsimè dicam, ſeuerus audies nimis, & immiſericors pater, apud exteros verò maledictis præſentium, & poſterorum laceratus inuidiam generis humani, nec viuus, nec tumulatus effugies.

Verùm, vt ad cauſæ caput veniam, nemo vnus ignorat, humanæ victimæ ſacrificium diuina lege, naturæ, gentiumque iure prohiberi. Quamobrem ſi ad lanienam viſcerum tuorum adduceris, Princeps, repugnante lege, reluctante patre, reclamante naturâ, neceſſe eſt, tanta neceſsitudinum pretia diuini imperij auctoritate ſuperari. Sed interrogo, cùm humanis litare victimis apertè interdicatur, ecquod habes diuinæ voluntatis argumentum, quod opponas? Num è beatis Cœli mentibus aliqua, vt olim noſtræ gentis Principi diſertè, planèque prolis immolationem, imperauit? An ſacri vates eruditi diuinitùs,

nitùs: an Sacerdotes in somnijs audita mandata Numinis detulerunt? Num Oraculum ex Arca? Num Pontificis monile, gemmarum luce, pro voce iussa cœlestia est eloquutum? Nihil prorsus eiusmodi. Voui, si vincerem (inquis) quod ex domo mea primùm occurreret reuertenti: occurrit filia, voti sum reus. Si ergo vile mancipium, si fœdum iumentum in ianuæ limine occurrisset, hostia tam immunda litares? Si coniux, aut mater, si summus gentis Pontifex, matrem raperes ad aras, & Sacerdotem Imperator immolares? Quid? si Cœlites ipsi, vt olim maioribus tuis humana specie contecti apparuerunt, sic tibi obuiam in vestibulo regiæ grataturi venissent, Cœlites (horret animus dicere) mactare altaribus conareris? Profectò tam furiosa vota concepisse te pernegas. Ita quidem existimo. Noui enim prudentiam, noui mansuetudinem tuam. Scio, te alienissimi etiam sanguinis parcum, nedum tui profusum. Sed verba, quæ in ardore certaminis exciderunt, id sonant, quod grauia multa, & atrocia complecti videatur. Quid

igi-

igitur ſentis? Sentio, voti tam præcipitis nexu ratione, ac ſapientum doctrina te liberari. Non cogeris ea præſtare promiſſa, quæ promittere nefas fuit, quæ non implere pietas eſt. Nemo ad flagitium impellitur, eo quod iuramento ſe obſtrinxerit. Tu ad parricidium per ſacramentum adduceris? Quæ religio tam ſtulta perſuadet, quod præſtare non poſſumus, nec debemus?

Iàm verò illud etiam, exiſtimes velim, non de vnius hominis anima te in filiæ immolatione ſtatuere, ſed exemplum dare parricidalis tragœdiæ, ſæpiùs renouandæ. Si quis in bello victoriam, ſi togæ decora affectabit in pace, auarus opibus inhians, honoribus ambitioſus, certatim ad vota tam inhumana decurrent; nec poterit paterna charitas retinere animos cupiditate, ac ſuperſtitione ad atrocia quæque incitatos. Redundabunt igitur humano ſanguine paſsim altaria, & inter maxima mala, quæ matres filijs deprecabuntur, erunt paterna vota, & religio. Piget referre portenta victimarum in exteris gentibus audita: apud alias integras hominum

heca-

hecatombas: minutissimis graphijs incisas venas apud alias, in conspectu idoli, lenta morte pereuntium, alibi flammis vstulatos; alibi specioso supplicio incisuras vulnerum, aureis ramentis illuminatas, vt pompa præberet morituris pretiosa solatia. Quæ si tetra, si abominanda videntur, & sunt, caue, ne paria exemplo tuo in Hebræam Rempub. inducas. Facilè oculos, & animos pertrahunt ad imitandum facta Principum in excelso viuentium, & exempla non consistunt vbi cæperunt. Quin igitur religionem tam barbaram, tam profanam omittens, diuinis legibus, naturæ iuribus, humanis moribus parendum censes? Suumque patriæ ornamentum conseruas, suum familiæ præsidium, spem generis, æqualium amorem, delicias tuas? Nam rarò vllam in Virginem tot ornamenta, tùm animi, tum corporis siue natura, siue fortuna congeſsit, quot in hac nobiliſsima Principis filia, ad superiorum ætatum inuidiam nostrum sæculum admiratur. Pulchritudinem formæ animi decori consentientem, & oris candorem niuibus virgina-

lis

lis pudor is æqualem. Nihil puerile in moribus, nihil leue, & immoderatum in dictis: maturam in iuuenili flore prudentiam, & venustatem modestiæ lege compositam. Vestitum vt Virginis decentem sine delicijs, aurique ac gemmarum ornatum formosæ non plus addentem lucis, quàm mutuantem. Dignam eo fastigio, in quo genita est, dignam, cuius nuptias ambiant potentissimi Reges, cuius imperio, & successione longa diutissimè Hebræa Resp. lætetur. Tantum patriæ ornamentum, familiæ decus, spem gentis, & consequentium ætatum, pater inconsultus abijcies? Nihil te flos iuuentutis, & gratia, nihil ætas matura thalamis, non sepulcris, nihil innocentia nullius conscia delicti, nihil magnanima indoles, ideo digna, æternùm viuere, quod ostendit se certam mori, nihil paterna viscera commouebunt? Ecquod illa tantum commeruit? quid tantopere peccauit illo, illo die, quo patri triumphali obuia cum æqualium Virginum choris gratulabunda processit? At si crimen est amare patrem, si scelus illius triumpho gaudere,

si flagitium saltu, sono, cantu, gratulari, luat amorem sanguine, gaudium lacrymis, capitis saltu tripudium, & Ammonitarum manibus gratissimas inferias morte persoluat. Sin amorem, & obsequia filiorum in patrem omnia iura commendant, cur à genitoris triumphantis amplexu amantissima filia ferro diuellitur? Hæc te prima patrem appellauit, hæc sola. Quoties in vlnis excepta, quoties osculis admota, quoties malè articulata voce blanditias dixit? Tot iucunditatum memoriam, tot necessitudinum vincula; paternum nomen, & munus, & pietatem vno ictu omnia dissolues? O votum infandum! O victoriam infaustam! O religionem impiam: qua vt hostem cæderes, filiam trucidabas! Ergo infelicissima Virgo, & propter patrem morieris, & dextera patris? Alijs paterna claritudo saluti fuit, tibi parit exitium, illius trophœum fuit clades tua, patre victore vitam perdidisti. Iephteus triumphus inimico simul, & charissimo sanguine purpurabit. En viuunt hostium filiæ, post suorum cædem, & si vincendum ita erat, clade lætantur.

Tibi

Tibi victoria pa ris luenda est capite, de tuo supplendum est, quicquid nostri bellatores sanguinis non effuderunt. O rerum vices miseræ! ò ludibria fortunæ! Quid virgunculæ cum certaminibus, cum triumphis? Vt patria flet, virgo cadet, viri viuemus? Atqui optabiliùs erat puellæ obscuram viuere, quàm mori cum tanta gloria. Vtinam Deus fecisset (ignosce Patria voto, hæc etiam pietas est corroborata æquitate) Vtinam inquam fecisset Deus, vt Iephte victoriam hanc calamitosam non retulisset! Spectaculum tam funestum non videremus. Alias spectauimus nostrorum militum cædes, ad hoc genus malorum diu exercitatis animis, atque oculis obduruimus. Parricidium tale vidimus nunquam, victorem patrem in filiam innocentissimam sæuientem. Quamobrem si sapis, ò Pater, refer in melius consilia. Tibi, filiæ, nostris lacrimis faue. neque diuinam iram reformides, si misericors fueris. Nam, vt ego interpretor, voto factum est satis, dum alacritate pari, tu filiam, illa se, holocaustum supremo Numini obtulistis.

Clementiſsimo inquam Numini, quod viuentium cædibus non delectatur, ſed vt Abrahami exemplo nos docuit, voluntatem moriendi probat, factum recuſat.

PARS AFFIRMANS SIVE SVASIO.

INTELLIGO, quam difficilem prouinciam susceperim Princeps, dum in deliberationem vocatus, cui nullam parem superior vidit ætas, nec futura fortasse visura est, de immolanda vnica prole tua, plenam inuidiæ, periculique paro ferre sententiam. Etenim quamcumque in partem, animum, cogitationemq; conuerto, statim occurrit, quod offendat, quod reformidem, quod fugiam; quod securum præstare possit, quod arridere, quod placeat, non inuenio. Quid enim? suadebo tibi, vt filiam supplicio acerbissimo eximas? Popularis erit sententia, gratificabor amori patrio, innocens puella gaudebit; sed Numinis iram haud dubitanter incurro, cuius altaribus desponsa semel victima, & destinata subducitur? Persuadere contendam, vt partem charissimam tui ad interitum voces? Vt vt erga cœleste Numen religioso fungar officio, populare tamen odium, & omnium virginum

matrumque diræ, me manent, teque annuente in speciem, parentis viscera sententiam meam tacita execratione damnabunt. Verum cum procliue sit, atque in promptu, Principibus suadere, quæ placeant, nam adulatio nullo labore peragitur, vel hinc fidem æstimare poteris meam, quod satis gnarus, iucunda Regi suaderi cum gratia, malim, vel cum offensione tibi profutura suggerere. Et sanè naturæ legibus repugnare non inficior, cognati generis carnificinam, & victimas, altaria impiantes potiùs, quàm expiantes. sed idem ipse contendo, naturam mores dediscere, silere leges, vbi secus ille iusserit, à quo natura instinctū, sapientiam leges hausere. Quid enim magis naturale aquis, quam fluere, saxis mœnibusque, quam stare? Ad Virgæ tamen Mosaicæ sonitum, Eritræi maris vndæ consistentes solidari visæ sunt in christalla, & sacerdotum clangentibus tubis, turres Iericuntinæ fluctuarunt. Nonne ignis ad ætheris altissimam oram certus, & expeditus est cursus? Verùm imperio Numinis impellente, ad sceleratas vrbes incendendas, vltrix è Cœlo flam-

flamma deſcendit. Vſque adeo auctori ſuo parere, innatum eſt, aquis magis, quam fluere, ignibus, quam ſalire, ſaxis, mœnibuſque, quam ſtare. Paria, & de homine ſentire fas eſt; niſi fortè per libertatem animi eximi putes communi vinculo ſeruitutis, nec potius magis adſtringi, cum reliqua debitum ſuum ſentiant, homo etiam intelligat. Si ergo filiam tuam Deus depoſcat altaribus, caue, id naturæ repugnare dicas, aut legibus, nam migrat in pietatem ſæuitia, parricidium in ſanctitatem, & quæ videbantur ſcelera, virtutum vim, ac nomen induunt. An obliti ſumus, maiores noſtros, cum ex præcepto diuini Numinis, Aegiptum ſpoliaſſent, latrocinium induiſſe rationem obſequij, vnaq; opera ſe memphiticis opibus, & obedientiæ gloria, ditauiſſe? At vnde tibi exploratum eſt (dicet hic aliquis) Deum innocentiſſimæ Virginis cædem approbare? Vnde compertum habes, viciſſim ego ſubijciam, Deum deuotam ſibi victimam repudiare? Silet: ergo non poſcit. Silet, immo conſentit. ſed non ſilet, ſatiſque diſertim voluntatem ſuam aperuit

R 4 Deus,

Deus, qui multifariam loqui solet voce victoriæ. Vouisti, si vinceres, quod occurreret; dum vicisti, per victoriam, voto præbuit assensum Deus, & probauit hostiæ genus, dum charissimum pignus in occursum properare permisit. Equidem sine stomaco audire vix poteram, cum Iuuenis non indisertus disserebat, Iephte vouẽdo quidquid occurreret, temeraria vota concepisse. Tune prudentissimo Duci sacrilegæ superstitionis crimen impingis? Siccine vt filiam serues, auferre moliris famam, nescio an filia chariorem? Velas temeritate perfidiam, faterique iubes, quod maximè indecorum est Principi, pœnitenda fecisse. Si stolidum fuit votum, cur Deus tam præsenti miraculo comprobauit? An ille temerarios, & amentes exaudit? Cur statim à voto Iephte, incredibili robore circumfusus è Cœlo, suos labantes restituit, confirmauit, hostem impulit, profligauit, patriam in libertatem vindicauit? Meministi ne Princeps, qualis facies certaminis esset, priusquam voueres, quàm cõfusa, quam perplexa, quam implicata periculis? post votum verò,
quam

quam expedita nobis omnia, quam tranquilla? Cum tu quacunque ferro limitem aperires, per hostilium cadauerum aceruos, præiret terror, vastitas, fuga, victoria sequeretur. Ecquam clariorem significationem desideramus, Numinis voto consentientis? Ecquæ vox optabilior à Deo mortalibus accidere potest, quam quæ victorijs resonat ac triumphis? Iam verò illa risum magis mouebant, cum quæreret paratragœdiando quid facturus fuisset Iephte, si iumentum, si mancipium occurrisset, si mater, si sacerdotes, aut cœlites. Perinde ac si, qui ad vouendum impulit, & vincendum Deus, prouidere, & excogitare nescijsset rationem, qua in occursum impelleret victimam speciosissimã, & placituram. Quando desines Principes Cœlo charos priuatorum decempeda metiri? An nescis sublimiores illos insistere semitas, quam vt à vulgaribus ingenijs premi possint? Quemadmodum cum Deo consortium habent virtutis, & potestatis, ita consilia, colloquiaque secreta miscere, à vulgique opinionibus abhorrentia. Quare, vt Numinis, ita

Prin-

Principum facta non discutienda, sed veneranda. Quis in Abrahamo sæuitiem non interpretaretur, quæ fuit exaggerata religio? aspernari sanguinem, mactare prolem, quæ in vulgo parricidia dicimus, in Regibus sunt sacrificia. An desideras vlteriùs cœlestem legatum, qualis Abrahamo diuinæ interpres voluntatis apparuit? erras vehementer, erras, si meridiem cupis in fidei nocte, cui gratiam sua caligo conciliat. Nam Abrahamus, cum diuinum consilium suspicari non posset, cœlitus fuit admonendus: Iephte ad fidem, Abrahami erudiuit exemplum, votum impulit, victoria ipsa perduxit. Quid? in ipso Abrahamo, quam multa inuoluta caligine fuerunt? Quam turbulentos fuisse paterni cordis æstus accepimus; cum in illo non solùm amor in filium, obsequium in Deum, sanguinis impetus, & virtutis, inter se digladiaretur: verum etiam spes contra spem, fides certaret in fidem, atque in abditis mentis penetralibus, vbi cœlestium oculorum memoria conseruatur, cum veritate diuinarum promissionum extrema Numinis iussa depugnarent?

Hunc-

Hunccine, aiebat, per filium, me gentium multarũ patrem destinauit Deus, quem filium iubet occidi? Hoc germen, quod radicitùs extirpare nunc molior, adolescet in syluam immensos Palestinæ tractus opacaturam? Tot Regum diadematis lucem, confido fæneraturum hunc solem, quem in ipso exortu præposteræ mortis caligo contumulabit? Neque tamen id ea gratia dico, vt adulor dolori tuo, & amorem credulum falsa spe lactem; quasi parem Abrahami filio sortem, tua proles sit habitura. Vestræ virtutis est, clarissimos nostræ gentis principes imitari, Diuini consilij erit, qualiscunqae placuerit exitus, dilargiri. Non vnæ sunt Prouidentiæ viæ, & in rebus mortalium, alia atque alia diuinos oculos scena delectat. Quænam ista tam mollis, & delicata facundia, paterni inflammatione amoris, magnanimi pectoris robur labefactare contendit? Pater es Iephte, sed idẽ es princeps. Non bonus eris princeps, nisi vbi reipublicæ conducat, abdices patrem. Quin vbi te carissima sanguinis parte spoliaueris, tunc latiùs extendes paternum

no-

nomen, & iura. Nam vnius vocari desinens pater, incipies vocari pater omnium. Pater es, sed idem miles, & imperator. Bellatori nefas, timidiùs horrere mortem filiæ, quam ipsa suam. Indecorum Duci, quæ in certamine, calente marte concepit, post victoriam vota non reddere. Nisi fortè triumphi, & libertatis vnius animæ pretio redemptæ, iam pœnitet, & libet eleuare victoriam, periculi iam securis. Vsque adeò cessante præsentia malorum, etiam acceptæ salutis memoria obliteratur. Sed vt clariùs liqueat, speciosa alios, me vera suadere, rem totam in integro esse ponamus. Cogitationibus nostris, quæ liberæ sunt, calamitosum Hebreæ Reipublicæ statum reuocemus, octodecim annorum iugum vna victoria discussum, continuari fingamus, excitentur ab inferis Ammonitarum duces, reuiuiscant trucidatæ legiones, periculosissimum bellum renouetur, quod hostes superbissimi intulerunt, nulla iniuria lacessiti, sed aut libidine cædis, & sanguinis, vel vt causam haberent, falsã quidem, causam tamen, nos premendi nouis oneribus, &

tri-

tributis. Prudentiſsimus princeps Iephte omnia priuſquam a mis experiatur, ſed fruſtra, mittat legatos ad deprecandam pacem, reijciantur, obteſtetur Deum vltorem fœderum, irrideatur. Ergo in certamen iniquiſsimum Hebræa acies coacta deſcendat, pauci, & aliàs victi, contra plurimos, & feroces. Quid hic attinet horrendum ancipitis certaminis renouare terrorem? Cum Ammonitæ victorijs, & imperio elati, Hebræos validiſsimè vrgerent, hi ſupra vires fortiſsimè repugnarent, illi cornibus dilatatis circumfundere multitudinem ſuam, paucitati noſtrorum conarentur, hi à fronte, à tergo, à latere ſe tuentes, ne circumuenirentur, laborarent. Tu verò Princeps armatus tota acie volitares, oculis, nutu, voce, manu, confirmares tuos, hoſtem exterreres: ſed quoniam in te nondum Diuinus Spiritus incubuerat, cum adhuc vt vir, nondum pugnares vt Deus, quacumque in confertiſsimos irrumperes, illi acriter obſiſterent, inferres vulnera, & mortes, ſed tuorum funera, & ſanguinem late profluentem videres; forte domina-

cam-

campi, marte ambiguo, & geminas inter acies errante victoria. Qui tunc æstus animi tui, quàm anxiæ cogitationes? metuentis, ne rarescentem tuorum aciem, hostium multitudo obrueret, vt certa clades tibi futurum esset, serò vincere. Age iam in tam turbidis rebus, Deus aliquis illam mentem inijciat, si filiam Iephte despondes altaribus, victoriam sperato, vnius animæ pretio patriam vindicabis in libertatem. Quid hic agis? quid deliberas prudentissime? Num tergiuersaris? num patrem in consilium vocas? An statim filiam voues, statim trucidas? Quid illa? Num mortem horret? Num deprecatur? An quod nunc facit, salutem patriæ anteponit suæ? Quid cæteri? num miseramur innocentis vicem, patrioque ferro subducimus? An festinamus potius, & te vrgemus, vt malis familiam funestare, quam regnum, vnam Virginem perire, quam vniuersos? Atque hæc tantum sperata, nondum obtenta victoria, & libertate; quo nunc animo vtraque potiti esse debemus? O mortalium mentes in auferendis à Deo beneficijs sedulas,

in

in remunerandis incuriosas! Nonne palmare ingrati animi vitium est, post adeptam cum libertate victoriam, cunctanter ea reddere, quæ prius cum dubia fortuna esset, vltrò deferebamus? Sed religio credo te retinet, timendum est enim, ne in rempublicam serpat a principe, sacrificij parricidalis exemplum. Non sunt (ne dubita) in suæ prolis amore tam languidi Hebræi patres, vt nimis præcipitanter ad hæc vota decurrant: sed neque Deus his nimis sæpe victimis delectatur. Tot sæculis vnum extitit Abrahami exemplum, tuum erit alterum. Quod si aliquæ gentes, humanis victimis, ad insaniam sunt deditæ, pudeat, quod illæ impiè faciunt, non facere nos piè; pudeat illas idolis offerre, quod non debent, nos vero Deo debita, & promissa non soluere.

Vereor ne quis elatum immoderatione dicendi, me iniquiorem saluti nobilissimæ virginis arbitretur, quam nisi omnibus naturæ, ac virtutis ornamentis cumulatissimam fatear, næ ego animi, & corporis oculis captus sim. Sed ignosce Virgo regalis, si tuæ salutis cu-

ram

ram posthabeo venerationi Numinis, charitati patriæ, timori nostro. Nondum in eo statu sumus, vt ingratis esse sine periculo liceat. Ne scilicet libertatem voto patris recuperatam, neglecta voti religione amittamus, nulla Hebræarum virginum iactura restituendam. Quam grauis sit vltio cœlestis; vel ex hostium clade didicimus. Quamquam illi hominibus tantum infidi; nos Deo fidem frangere meditamur. Miserebitte minus tui, si cœperis miserari Rempublicam; quæ vnius capitis deuotione seruata, te viuente non potest salua consistere. Optabilis (crede mihi) mors est, in qua salus omnium, & vita continetur: Habes enim acerbæ sortis non aspernanda solatia: dolorem publicum in triumpho, æqualium virginum lamenta, nec minora cineri, anniuersarias complorationes per quatriduum pollicemur. Sed quid ego hæc ita dissero, quasi sortem iudicem tuam, miseratione, quam inuidia digniorem? Cur me miseret istius pulchritudinis, & ætatis, quæ nimis magnam mercedem habet, in hostiam summo Numini placuisse? Di-

gna

gna visa es, ò Virgo, quæ tuo dotata sanguine, cœlesti sponso, morte pronuba socieris. Digna, pro cuius anima Deus, victoriam Hebræis, & libertatem redonaret. Quæ faces nuptiales, ignibus holocausti tui conferantur? qui thalami non cedant aris, & funeribus tuis? O filiam, ò Patrem, ò Patriam in summa calamitate felices! Clari eritis apud omnes gentes, & misericordia beneuolentiam conciliante chariores. Ambigetur inter posteros, vtrum filia vulnus fortiùs exceperit, an Pater intulerit? Amborum constantia prædicabitur, amborum obedientiæ gloria, vtrumq; exemplum hominibus admirandum, imitandum (si fas est dicere) soli Deo. Si clementissimum Numen, vt olim Isaaci, sic modò letho Virginis intercedet, illius sacrificij gloriam adæquabitis; sin cruentum tragœdiæ exitum approbabit, etiam vincetis. Expressiorem quippe geretis imaginem, alter Diuini Patris, altera Filij, vnam Christi animam pro salute vniuersæ mortalium reipublicæ deuouentium.

Dedicat
et
Ornat
Sculp

ELOQVENTIA
VARIARVM
GENTIVM

Illustrifs. & Excellentifs. D. D.

AVGVSTINO
CHISIO
FARNESII PRINCIPI
S. ANGELI ARCIS PRÆFECTO

Gulielmus Dondinus Fel.

QVAMVIS religiosis hominibus obsequium erga Principes testari per dona sit interdictum ingeniorum tamen munuscula nō vetantur auro gemmisque accepciora CHISIÆ genti ab antiquo censum gloriæ inter diuitias referenti. Quamobrem hunc libellū, quo septem nobilissimarum Nationum facundia, & mores explicantur, offerre tibi Princeps Excel-

cellentiſſime non dubitaui in pau-
pertate priuata, de publico libera-
lis: illius inſtar ruſtici, qui hauſtos
è pręterlabente fluuio liquores ma-
ximo Regi obtulit, communis e-
lementi dono magnificus. Cum
itaque teneritudo ætatis olim Ti-
bi fuerit impedimento, quo minùs
comes Patruo ſapientiſſimo pro
Chriſtiana Republica peregrinan-
ti varia Europæ regna, genteſque
luſtrares, hæc oculis ſubiecta Tuis
paucis in paginis contemplabere,
Italiæ præſertim cōmendationem
auctam per gentilem tuum, & co-
gnominē AVGVSTINVM CHI-
SIVM, quem patritium Senenſem
genere, opulentia, magnificentia-
que priuato maiorem, in conuiuijs,
in ædificijs, in litteris, eximijſque
ingenijs ſubleuandis, hiſtoriarum
monumentis, & carminum ſua æ-
tas

tas decorauit. Et vnius quidē tā inclyti de vestra familia viri occasio intulit mentionē, quam plurimorū virtus, & fortuna merebatur. Verùm his iusti operis amplitudinem exigentibus, vnum Tibi tacitum præterire non debeo tantorū nominū ornamentū ALEXANDRVM VII. Pont. Opt: Max: clarissimis maioribus lumen maius quàm acceperit, refundentem. Cuius quidem publica in subiectos populos, & Christianam Rempublicam merita commemorare supersedeo: Romam, & prouincias à sæuitia pestilentiæ paterna cura, consilijs, ærario recluso vindicatas: cum per idem tempus Heluetiæ Catholicæ ab Hereticis oppugnatæ, periclitanti Poloniæ, laborantibus Venetis, auxiliatricem dexteram, & sequestram pacificandis

dis

dis per legatos Regibus porrigeret, in hæresim seditiones auertens, & bella, in Turcam nauales clades, & exitium. Illa etiam alia omitto, euocatas ab errorum nocte ad adorandum Vaticani solem triumphātium more Reginas, tum remuneratione tantæ gloriæ reliquos Principes inuitatos: Pontificiam pompam per modestiam, & ministeria decora procerum renouatā, reiecta ab aulis munera, literas, & virtutes inuectas: vetustissima templa à vestris exornata maioribus elegantia, & nitore miro refecta, Quirinales Pontificum ædes picturis & ædium additamento nobilitatas, Gregoriani Collegij squalentem in tenebris maiestatem, ad ampliorem pristino splendorem reuocatam, Vaticani forum columnis candidissimis in theatri morē

cir-

circumfulgentibus coronatū, magnificentia æmula veterum Romanorum, Romam denique ipsam (quæ Augusti gloriatio fuerat) nitidiorē in Romam viarum; fontium, ædium instauratione commutatam. His inquam aliorum curæ reseruatis, priuata singularissima beneficia sine ingrati animi nota reticere non possum; si priuata dicenda sunt in Societatis, collata familiam per immensa spatia terrarum mariumque mortalium saluti famulantem. Dum Serenissimæ REIPVBLICÆ VENETÆ gratiam nobis recōciliat, ac literarum testimonio honorificentissimo præclarissimum factum exornat. Quapropter, cum Augusti iudicium in collocando beneficio plenum dignitatis, tum prodigam alterius Cœsaris in amplitu-

di-

dine muneris largitatem , incomparabili Principis Nostri benignitati debemus . Neque enim in vnam, vel in alteram ciuitatem, sed in amplissimas prouincias reuocati ALEXANDRI VII. nomen omnium gentium linguis, & literis prædicamus. Hæc vetera nouis cumulata repræsentatis Congregationi vndecimæ Generali si exponere pro dignitate voluero, epistolæ modum excedam . Quamobrem dabis veniam , Excellentissime Princeps, in tabella gigantem referenti, vt è domestico atrio imaginem excelsissimam orbi terrarum admirandam, imitandam etiam posteris proponam Tuis, nascituris ex recenti connubio cum Excellentissima BVRGHESIA Principe MARIA VIRGINIA , quæ ad micantem latè CHISIAE gentis magnitu-

tudinem , & ſulgorem , quatuor ſummorum Pontificum ſanguinē, VRSINAM auiæ claritudinem , cum ſuarum decore virtutum dignam attulit Regibus dotem . Vale .

PRÆFATIO

Habita tempore comitiorum ad Electores post mortem Mutij Vitelleschi Præp. Gen.

NOVA hæc, & inusitata frequentia, qua sub aspectum ponitur collectus è sodalitate vniuersa flos auctoritatis, & sapientiæ, ita vt audientiam nullam parem, post grande triginta annorum spatium, Gregoriani Gymnasij parietes, & exedræ recordentur: nouam mihi pariter, atque inauditam tradendæ ęloquentiæ rationem insinuat, Religiosissimi Patres, illam quidem adolescentiæ præferuidæ non ingratam, nec improbandam, vt opinor, seuerioris ætatis supercilio, vbi consilij mei causam argumentumque cognouerint. Dum

enim in vos intueor Patres, è toto terrarum orbe ad comitia nostri Ordinis euocatos, vt non vna aliqua è gente, sed ex omnibus eligatis omnium moderatorem, & quam optimum, ac sapientissimum Reipublicæ nostræ Caput imponatis: in mentem subeunt magnificæ de Oratoris dignitate, ac munere cogitationes: nimirum illum, qui oratione flexanima, in iudicijs, in Senatu, in foro, in omni populorum conuentu sit regnaturus, non vna alicuius gentis facundia, & stylo, sed omnibus apud omnes vigentibus dicendi formis, & probatissimis quibuscunq; eloquentiæ characteribus esse informandum.

Quamobrem author non importunus accedo vagandi cupidæ iuuentuti, suadeoque auditoribus meis, vt vestigijs insistentes Platonis Tullij, aliorumque, qui eloquentiæ merces non vno in solo nascentes peregrinando comparauerunt, ipsi quoque pileum in galerum, in lacernam pallium mutent, mecum vnà diuersa terrarum adituri, quo videlicet instar apium, non vno e flore cœlestem sermonis dulcedinem delibent, & operosa

rosa

rosa eloquentiæ mella componant. Non omnis fert omnia tellus, & nulla non aliquid rarum, & pretiosum parit. Quemadmodum eloquentiam perfectam, consummatamque nullum, teste Tullio, possedit ingenium: ita quæcunque gens, & natio, modò non omnino agrestis, & barbara, aliquod facundiæ specimen habet eximium, ac generosum; quare in manu vestra positum est Rhetores vagando per singula efficere, vt quod vsquam gentium in dicendi laude præclarum gignitur, id omne imitationis industria, institutioni vestræ genitum esse videatur.

Agite igitur, dum ad iter, & quidem satis longum vos comparatis indagaturi, quænam apud singulas gentes proprij lineamenta characteris, & facundiæ forma non illaudata splendescat: illud primo loco constituendum mihi, ac præmonstrandum intelligo: Eloquentiam in vniuersum, pro diuersitate Cœli, terrarum, aeris, gentiumque, diuersam indolem, naturamque sortiri. Quod vnico argumento ita conficio.

Quamuis eloquentia mutuetur ab ar-

te doctrinæ facem, sine qua cœca incederet, exercitationi plus debeat, Tullio teste, magistrorum omnium præcepta superanti, plurimum tamen ingenio, iudicio, memoria, alijsque naturæ dotibus nititur, quæ vel solæ ad eloquentiæ laudem valent, & ijs orbati conatus artis in irritum cadunt, exercitationis labor squalet inglorius. Atquî omnia hæc naturæ subsidia, & instrumenta facundiæ, pro varietate cœli, atque elementorum variantur; in eandem igitur sortem eloquentiam damnari necesse est, ac pulcherrimum humani generis ornamentum, à supremis rerum vniuersitatis causis, principijsque pendere.

Et apertius quidem est, quàm vt debeat à me pluribus confici, naturæ in primis opibus, & præsidio subornari Oratorem. Quotus enim quisque non videt, ingenij diuina solertia argumenta conquiri, quibus expugnati, catenatique auditorum animi pertrahuntur in triumphum Eloquentiæ? Quis non intelligit à iudicio consultore, suasore, instructore acerrimo, vniuersam rationum aciem ad certamen, & victoriam

ordi-

ordinari? A memoria ſubſidiarias argumentorum cohortes ſuis in latebris præſtò haberi, quas excitatas profundat in lucem, veriùs quam olim pulſando tellurem, ſe improuiſos pedites, equiteſque euocaturum iactauerat Magnus Pompeius? quid de animorum affectibus dicemus; quibus incendiarias machinas admouentibus, non arces perrumpuntur, ſed pectora? Quid de pronunciatione, per oculos, vultum, manus, vocem, tot amentata tela vibrante, quibus Oratoris animus in animos auditorum victor irrumpit?

Nec difficilioris operis fuerit, quamuis prolixioris, iucundioriſque, propter varietatem, laudatas humanæ naturæ dotes, fontes, & fundamenta facundiæ, ſub imperio Cœli, elementorumque collocare.

Nam illud maioris mundi compendium homo, in cuius gratiam is admirabilis vniuerſitatis ornatus, ab authore ſummo dicitur fabricatus, ijs ipſis naturis, ſuum in obſequium, & commodum deſtinatis, viuit obnoxius. Dum itaque cœleſtes orbes erroribus ſuis hominum

vi-

vtilitatibus ancillantur, dum aër reciprocandum ſpiritum ſuggerit, animaſque ventorum, dum terræ, ac maria alimenta, veſtes, deliciaſque ſuppeditant, ille tot beneficijs compeditus, in liberalem, ac generoſam redigitur ſeruitutem, ingenium, iudicium, memoriam, eloquentiæ fundamenta ſortitus, ingenio, naturæ, moribus Cœli, terrarum, maris, atque aëris reſpondentes. Atque vt ab altiſſimis ordiar, ſuperior ſuis cum ſyderibus mundus, pro diurno, nocturnoque labore ſtellarum, pro vitali lucis flamma, pro arcana virtute, iure meritoque hanc mercedem vindicat à genere humano, vt cœleſti genio, ac naturæ attemperetur. Hinc diſciplinæ militaris magiſter Vegetius, plagam cœli ad robur non tantùm corporum, ſed etiam animorum plurimum valere affirmauit. Ea propter nationes, quæ vicinæ ſunt Soli, cœleſtis caloris exuberantia exiccatas, plus habere ſapientiæ, quam ſanguinis, minus valere membrorum viribus, quam animorum: in pallido vultu, & exangui, in corpore imbecillo, ſplendidam vigere mentis aciem, habitare

viui-

viuida ingenia: si mars ingruat violens, & manifestus, timidos, & fugaces, astu esse ac fraudibus, quæ sunt ingenij tela, pugnacissimos.

Contra ad Septentrionem populos, rigore ambientis cœli calorem in venis amplificante, copia sanguinis redundantis audaces, candidos vultu, validos membris, vt corpore, audacia ingentes, non tam euadere disciplina, quam naturæ inductione nasci, vulnerum, & mortis contemptores.

Et facundiæ quidem color in vtrisque, cœlestis plagæ ingenio consentit. Afris Eloquentia exilis, arida, sicca, acuta tamen, & in qua plus neruorum sentias inesse quam cutis. Borealem verò facundiam, admirabere, torrentem copia, & volubilitate verborum, nec minus quam sanguis in ingentium corporum venis, quam aquæ in latissimis fluminum alueis efferuescentem. Cum mediæ nationes, nec priorum fulmine, nec flumine in totum careant posteriorum, alterum, alteri salubri, temperamento miscentes.

In reliquis etiam naturæ dotibus iu-

dicio,

dicio, & memoria, tum in vitijs, ac virtutibus non minora dissidia à meridie scientiæ contemplatrices, & quæcunque nimiæ subtilitatis artes ingenia torquent. Nam Aegyptios mortalium solertissimos Herodotus, Alexandrinos Cæsar ingeniosissimos, subtilissimosque, Columella Pænos gentem acutissimam appellauit. In temperatis regionibus, prudentissimæ rerum publicarum formæ, sapientissimis legibus fundata imperia, Assyrium Medicum, Persicum, Sinense, Græcum, Romanum floruere, vt non ineptè Poeta caneret:

Excudent alij spirantia mollius aëra
Credo equidem: viuos ducent de marmore vultus
Orabunt melius causas, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes a

Ad Septentrionem ex humenti cœlo, soloque, memoriæ vis ingens; hinc eruditionis flumine inundata monumenta litterarum: inuicta verò virium præstantia,

tia,

tia, & robur, ad euertenda, vel fundanda imperia, violentia magis quam iure, armis potius nixa, quam legibus. Punica perfidia Maurici doli sub æstiuo cœlo grassantur, ex ingenio gentis leui, volucrique: tranquillæ prudentiæ, dissimulandique artes, quæ constantiam requirunt, apud nos vigent: Scythicum robur, Batauam synceritatem; Germanam fidem Septemptrione iactante. Sed iustitiæ, ac religionis cura, vbi vera viget, aut superstitionis insania Africanis gentibus maior; nam frequentissimæ in ijs terris aræ ac delubra, & Christophorus Columbus obscurationem Lunæ, quam adorabant, comminatus contumacibus populis, vbi denunciationi respondit euentus, obsequentissimos in posterum expertus dicitur, tanquam rerum cœlestium arbiter, & potens in Africanos Deos. Contra Boreales populi, ferro, ac viribus plurimum credunt; adeò vt veteres Scythæ cultro humi defixo tanquam Deo supplicarent. Quin sæuissimam legem tulisse fertur Fronto Rex Daniæ, vt iudicia suæ gentis nonnisi ad modum Gordiani no-

di gladio diſſoluerentur, partibus per monomachiam dicentibus cauſam ad tribunal Libitinæ. Nec eſt cur miremur tam inhumanum morem in populis humaniſſimis, vix decretis Pontificum, & Regum ſanctionibus comprimi potuiſſe, obluctante natura, quæ ſanguinis, animique plenis pectoribus, prodigendæ vitæ, inſanam cupiditatem inſpirat.

Quid? quod hæc ipſa cœleſtis plagæ diuerſitas, apud alias gentes nomina vitiorum quaſi delet, naturæ propenſione excuſata, apud alias meritum virtutum obſcurat, quas naturalis impetus imperauit? Quæ rerum diſcrimina ſi tenuiſſent ſcriptorum aliqui, neque immoderatis laudibus incredibilem Aethiopum abſtinentiam efferrent, neque plus æquo arguerent cibi, potuſque ad Septemtrionem, largitatem. Cum enim calor in officinis vitæ deſudans, vehementior apud hos, quam apud illos exæſtuet, hinc fit, vt ciborum menſuram, quæ apud Aethiopas temperantiæ fines egrederetur, apud Germanos magnum eſſet ieiunium, atque intolerandum. contra in his ratio virtutis conſtaret,

quam

quamuis modum videretur excedere, vix vllum virtuti locum relinqueret apud illos, à natura præscripta temperantia.

Hanc ipsam cognationem, necessitudinemque humani generis cum Cœlo, fortissimorum exercituum duces cum ignorarent, grauissimè in se, suarumque gentium perniciem peccauerunt, dum profecti ad externa regna debellanda, illorum arces, arma, terras, flumina, non cœlum in consilio habuerunt. Quapropter incredibili corporis, atque animi robore circumsepti, ea quidem domuerunt, quæ conditionem, & naturam vt vinci possent, habebant: cœlesti necessitati, cui neque gigantes pares, & ipsi Dij subesse coguntur in fabulis, ineluctabili, & inuictæ succubuerunt. Consulite huius Vrbis historias, Cimbros, ac Teuthonas, Italici cœli clementia maceratos priùs, quam Romano ferro profligatos reperietis. Nam corpora sub gelidis durata syderibus, sub tepenti cœlo laxantur, nec eodem sustentata calore, si eadem ciborum mole, laborumque premantur, opprimuntur.

Quid

Quid aliud,quam alienior cœli amænissimi plaga,Brennum Gallorum Regem vt Florus testatur, consumpsit in Asia? Quid superiore sæculo eosdem Gallos in Neapolitano Regno, supra decem millia Germanorum in Italia, vt asserit Franciscus Guicciardinus, armis inuictos, nisi inimica nostrorum syderum benignitas debellauit? Cum Africanos Carthaginienses sub Annibale septemdecim annos suis ceruicibus incubantes Italia sustinuerit, haud recessuros, nisi vastata in vices Africa, & Romano ariete verberata Carthago reuocaret. A meridie quippe in Septemptrionem tendentibus salubriora omnia corporibus, animisque; nam vitali calore augescente,cum membris robur, tum vigor crescit ingenijs. Hinc Italos nostros audimus facilè ad laudem excellere in borealibus Regnis, & hac tempestate in altissima Europæ scena fulgentes alterum summum consiliorum arbitrum agere in Regia; alterum supremum exercituum imperatorem in castris.

Verùm si tanta est cœli potentia, in temperandis hominum ingenijs, moribus-

busque, haud minor est fortasse locorum indoles, & patriæ telluris quidam quasi sacer genius. Quoties enim, sub vno syderum positu, ex diuersitate terrarum diuersæ naturæ, mores, instituta gignuntur? Miratur Theophrastus in Græcia sub eadem cœli constitutione collocata, Spartanos, Athenienses, Corinthios, Argiuos, aliosque diuersissimos legibus, moribus, & eloquentia, populos dissidere. At multo maiori iure Plutarchus in vna Athenarum vrbe miratur tres factiones diuisas studiis, animisque, primam in superiore vrbe popularem, in ima alteram paucorum dominationi fauentem, tertiam in Piræo Aristocratiæ studiosam. Nonne Romanam Rempublicam tot seditionibus fecit obnoxiam, vt viri eruditissimi censuerunt, par & fortasse maior quàm Athenis, locorum inæqualitas? cum Roma in septem colles, vallesque distributa, ex variante situ, variam, & discordantem alumnis suis, indolem, spiritusque communicaret? Hinc æterna illa certamina, non solùm plebe à patribus, equitibusque, sed à seipsa quoque distracta; ipsis etiam dissidentibus

inter se, equitibus senatoribus, consulibus, ac tribunis.

Quæ sanè incommoda vt præcaueret apud Xenophontem Cyrus, dicitur Persas suos, à collibus, syluisque in planã demittere recusasse; ne mutatione loci mutarentur ingenia, & bellicosa virtus quæ in confragoso, & aspero nata, nutrice paupertate, par euaserat terrarum imperio, eneruata deliciis, & vbertate luxuriantium camporum, elanguesceret.

Quod si terrarum genius in ingenia, moresque transfunditur, quis dubitet illum etiam in eloquentiam immigrare. Equidem in circumcisa breuitate Laconum, asperitatem agnosco Spartani soli, & parsimoniam, traditæ à Licurgo disciplinæ; Rhodiæ insulæ amœnitatem vt in nomine, sic & in stylo video efflor uisse: Asiaticæ verò glebæ fœcunditas in orationem redundauit: omnis denique sermo, saporem aliquem patriæ telluris trahit, vt in Liuiano candidissimæ latinitatis stylo, patauinitatem deprehenderit Quintilianus.

Quid? aeris vsuram nihilne conferrẽ

naturis, & eloquentiæ animandæ ſtatuemus? At acumen Athenienſium, & Attici ſermonis auream vbertatem, in tenue illorum cælum refert Orator: & Martialis, Zoilum neſcio quem, tanquam Oratorem ironicè illudens, canit

tibi cor limante Minerua
Acrius, & tenues finxerunt pectus Athenæ.

Neminem verò ingenio ad oratoriam laudem facto, Thebis viguiſſe teſtis eſt luculentiſſimus Plato: nam in poetica vnum inſtar omniū illas os Pindari illuminauit, miratur verò Satyricus Democritum philoſophum non ignobilem, in Bæotia, hoc eſt:

Veruecum in patria, craſſoque ſub aere natum.

Quid? quod ventorum etiam aſpirationi, cum locorum ſitu congruenti, non parum ſapientes viri tribuerunt? vt Galliæ populi, ſi grauiſſimo Auctori Torquato Taſſo credimus, vehementem illum impetum, & generoſam impatientiam ceſſationis ignauæ, cum rerum nouarum cupiditate, haurire videantur à

varia aspiratione ventorum, quibus exposita planities interminata Gallicarum regionum, raro collium interiectu, nonnunquam sub Auroram flante Zephiro, verna hilaratur temperie, sub noctem Aquilone verberata gelidissimo, in speciem hyemis inhorrescit.

Iam vero sub Cœli, rerumque naturæ principatu, constituta eloquentia, superest, quod erat in partitione secundum, cognoscendus multiplex in varijs gentibus facundiæ vultus, singulari cæli sui genio, gubernationique consentiens. Qua in dissertatione, longè alia ineunda via nobis est, vt opinor, A A. quàm Cicero, & antiquiores Rhetores tenuerunt. Cum enim eo tempore vigeret Aegiptiorum facundia, sententiarum grauior pondere quàm verborum, & orationis color non illaudatus reperiretur in Scythia, si Curtio credimus exemplum referenti, cum in India, totoque Oriente pretiosæ apologorum, margaritæ legerentur, nec minus argutæ facundiæ, quàm balsami guttis stillaret Arabia, & Asia frugum, & doctrinarum ferax, characterem peculiarem

vindi-

vindicaret; Rhodus insula solem suum & cognominem rosam splendore sermonis, & amænitate præferret, Græcia verò omnis scientiæ, & eloquentiæ parens, atque educatrix haberetur, frequenter Asiaticæ magnitudinis, & Rhodiæ amœnitatis, seueritatis Scythicæ, & Attici salis, Aegiptiæ magnificentiæ, & Arabici acuminis, & Indicæ venustatis, apud veteres dicendi magistros, mentionem est reperire. Nunc verò quis Asiam in eloquentia recordatur? quis Aegiptum nominat? quis Athenas? quis Rhodum? Iacent, iacent altissimo silentio bonarum artium consepultæ, seu communi mortalitatis fato, quo si hominum facta, multò magis dicta damnantur: canente Horatio

mortalia facta peribunt,
Nedum sermonum stet honos, & gratia viuax:

Seu Mehemetis tyrannide, ac disciplina, excellentissima orbis terræ ingenia obruente, in tantum; vt ipsi Athenienses soli accolæ, Platonis & Demostenis posteri, veri, legitimique facundiæ heredes, in Italiam, atque hanc gentium pa-

 triam

triam nauigent, ad reliquias Attici leporis colligendas, Græciam, quærentes extra Græciam.

Contra nobilissimæ Europæ nationes, quæ dum Græcia, Asiaque florebant, rudes, atque agrestes habebantur, nunc exquisitis humanitatis artibus expolitæ in omnem venustatem, & elegantiam litterarum efflorescunt: vel quia fatalis, vt imperiorum, sic etiam doctrinarum suus orbis fuit; vel quoniam Christianæ fidei cultu mansuefacti populi, cum religione litteras acceperunt; vel denique, cum sæpiùs exercitibus suis, Italiam, Romamque, imperatoria defensione nudatam inundassent, inter cætera spolia etiam bonas artes abstulerunt, & capta Italia prædonibus suis humanitatem ingessit, non secus ac pridem capta Græcia ferum victorem cœperat, & artes agrestibus Romanis intulerat.

Quæ cum ita se habeant, superuacaneum profectò videretur hoc tempore auditoribus meis, aut Asiatici sermonis fastum, aut Rhodij delicias, siue Atticos sales, seu Spartanam verborum sobrie-

tatem induere; cum liceat illos ad hos potiùs, qui me audiunt ſpirantes ſapientiæ, & eloquentiæ imagines erudiendos allegare: ad Germanos oratione ſeueros, & graues, Polonos vehementes, dilucidos Belgas, efficaces Anglos, Gallos comptos, & ſuaues, acutos Hiſpanos, & grandes, Italos ſplendidos, & decoros. Quibus ſanè probatiſſimis dicendi formis, à ſeptem Hermogenis Ideis non diſcrepantibus, continentibuſque in ſe laudatas à veteribus ſtyli multiplicis varietates, omnem eloquentiam veſtram Rhetores animari volo, quæ à notarum diſſimilium concentu iucundior exiſtet, non ſecus ac melos, quod variante cantu, Aeolio ſimplici, Aſio mixto, Lidio querulo, religioſo Phrygio, Dorico bellicoſo temperatur.

At quoniam qualis hominum vita, talis oratio, quæ inſtar amnis metallorum quæ perluit colorem, ſaporemque retinentis, morum atque animorum tincturam trahit, naturam cuiuſque gentis & mores celeſti genio, & naturæ rerum congruentes, veſtigabimus, vt meliùs eloquentiam teneamus. Quamuis

uis enim in vno vel altero fallere possit oratio, a pectore artificiosè discordans, in populo tamen aut gente non fallit, se prodente natura, quæ rarò a paucis cum labore exuitur, numquam ab vniuersis.

Agite igitur ad exemplum Constantiensis concilij, in quo Patres Cæsareum fastigium venerati, primos Germanos, sententiam rogauerunt, nos quoque Germaniam primùm adeamus, Europæ partem multò maximam, clarorum Principum regnis, & libertate Rerumpublicarum insignem, translatis eò Romanis aquilis nobilem, geminis inuentis memorandam, altero numquam satis laudato typographiæ, altero semper abominabili bombardarum, hoc excindendis vrbibus, illo æternandæ famæ, bona malis alternantem, vt quantum demolitur furor exitiabilis tormentorum, tantumdem reponat viuacitas litterarum.

Germanum, siue Alemannum appellant, quorum altero totus vir, altero prorsus vir ipsorum lingua significatur; vt appareat Germanos esse, vti robore,

&

& firmitate corporum, sic moribus, ac oratione robustos, & planè viros. Iuuat prægelidi cœli rigor, & aeris horrentis inclementia, in penetralibus hominum, ac terrarum, inclusam educans vim caloris indomiti; quæ in terrarum quidem superficie, inania florum nomina negligens, opimas è gremio fruges educit: in hominum verò pectoribus, mares animos magnanimas cogitationes nutrit, pari facundię stylo diuulgandas.

Flaua per ingentes surgit Germania partus,

Cecinit Poeta non ignobilis, neque a magnitudine corporum, animorum amplitudo dissentit: ingentia flumina per hyemem natatu exercita, virilem patientiam indurant: Vox grauis, & ex imo, qualis viros decet, tum Germana phrasis, ac dictio, ob insitam seueritatem difficilis effœminari, nec in comicos sales, nec in tragicas querelas suaptè natura flexibilis: magnarum tantùm mentium partubus exponendis, Imperatorum decretis, ducum victorijs, ac triumphis, rebus cœlestibus, ac diuinis idonea.

Ne-

Nescio quo argumenro adducti fuere qui asserrerent Mosen, & sacros vates Germanica lingua locutos: Illud extra controuersiam est, Germanam facundiam indigenarum propriam, vt olim de sua Attici gloriabantur, nullo externi sermonis contactu violatam, candoris ingeniti maiestatem retinere. Quid? quod ad virilitatem orationis conformandam, præter ingenium cœli, terrarum, atque aeris, etiam disciplina conspirat? Equis, armisque, quæ virorum sunt, in primis delectantur: pigrum, & iners existimantes, vt ait ille, arando terram, expectando annum, per sudorem quærere, quod vocando hostem, merendo vulnera, sanguine possis comparare. Nec virilis roboris parte fœminæ vacare dicuntur, ausæ viros & parentes in bella comitari, nec illorum numerare vulnera, aut exugere sanguinem reformidantes. Quin etiam memoriæ proditur, apud Tacitum sexum inualidum, vsque ad victoriam valuisse, cum inclinatas iam acies, & labantes, constantia precum, obiectu pectorum, & monstrata cominus capti-

tiui-

tiuitate restituerent. Murum verò ferreum illorum phalangem meritò appellaueris; seu quia tam stabilem componit ad præliandum gradum, seu quod impulsa, & inclinata, cadere possit, non cedere. Itaque dum omnes nefas existimant procumbenti aciei, vel vnum caput subducere; non semel accidit, vt fatigatis vincendo hostibus, constantia Germanorum victoriam eripuerit, per superstites paucos fortuna certaminis redintegrata, vel decerpserit magnam gloriæ partem imminueritque, per cædem triumphis clariorem. In clade Tilliana, cum afflicti exercitus reliquiæ Suecis adhuc repugnarent, & præsertim Comitis Tillij Legio multarum sub eo Duce palmarum, ferunt fortissimum Sueciæ Regem, inuadere minimè ausum vel toto cum exercitu paucos morituros. Verùm eminus libratis ad ictum, in genua, & vestigia pedum tormentis, duo millia virorum discerptis cruribus, plantisque nudasse. Incidere ad terram fractis poplitibus bellatores egregij, nihil tamen animis inclinatis; quin erectos tubos, hastasque in hostem inten-

tan-

tantes, prouocabant vt accederet, a
deretque spoliare dimidiatè iam m
tuos. Sed Sueci, non secus ac si ge
ipsis fuissent accisa, in vestigio hæser
recusantes experiri comminus vi
virtutis expertæ, tunc verò inchoat
iam morte multò ferociores. Cum
terim victoriæ magnus iniectus est
bor collati iniquè fauoris, & ereptæ,
ræ fortitudini, palmę.

Legimus in Germanorum histor
illorum maiores admiratione virtu
ad magnum Macedonem Asiæ atq
Orientis domitorem misisse Legat
Quos exceptos perhonorificè cum
Alexander interrogaret; ecquæ nam
res Germanis maximè tremenda vid
retur, existimans videlicet suum & ph
langis Macedonicæ nomen Persici i
perij excidio nobile, omnibus gentib
esse terrori: elusere spem superbam
Regis Legati cum dicerent, illud vnu
formidare Germanos ne cælum ruere
Quasi viri fortissimi quidquid bellorū
fulminibus infra lunam strepit, pro l
do haberent, vnam cæli iram & pugnar
vt facturam Germanæ virtuti negotiu
repu-

reputantes.

His elementis constantiæ, ac fortitudinis imbutus, Germanicæ facundiæ character, ex Hermogenianis formis propriam sibi vindicat grauitatem. Procul ab aulicis assentationibus, procul à blandientibus delicijs, fruges orationis, non flosculos consectatur, nec imitatur facundiam Iliensium, lilijs pastam, sed Periclis vim flexanimam, internitentem sententiarum fulgetris, & exclamationum tonitribus strepe~~ntem~~. Genus dicendi acre, seuerum, quod pectora, & mentes irrumpat, figuras quæ iubeant quæ castigent, quæ execrentur.

A Germania in vlteriora Septemtrionis tendentem excipit Rhetorem nostrum, medias inter niues, martijs ignibus æstuans generosa Polonia.

Hic immensa camporum Aquilonis violentiæ obnoxia (nam plana fere tota Polonia est) altissima sepeliuntur niue, eaque nil derogante de feracitate terrarum, penetralis calor irritatus, potius quam sopitus, vehementior turget in segetes, discussa glacie felicissimè, erumpentes. Verùm quis credat in tanto

to rigore borealis cœli, æstates, qu
breuiores, eo sæuiùs aliquandò vsqu
ad exitium regionum incalescere. T
statur incendium superioris sæculi a
no duodecimo, quo non solum frug
& plantæ, sed villæ quædam, & oppi
conflagrarunt, irreparabili excidio, cu
à cœlo, & sole faces deijcerentur. Ca
mali, miraculo digna, ipsa remedi
rum copia, vt Aristoteles innuit in pr
blematis, aquarum scilicet abundant
in illis Septentrionis plagis stagna
tium, aut profluentium: quarum vap
ribus obductus aer, addensatusque
feruorem solis, cum vehementiorem
concipit, tum diuturniorem, quema
modum ignis in materia ferri, quam l
gni viuacior, & ad vrendum æstu p
tentiore candescit.

Neque tamen inter tantas iniuri
cœli, periclitanti mortalium saluti obl
ta est benignior terra succurrere. altiss
mas egerit syluas, quæ vel immissæ in
ignem frigora dissoluant, vel fronder
tibus hospitijs, animalia protegant su
fectura pretiosa pellium munimenta i
hyemem, & ornamenta. Quin aliud ad

rare

rare licet sub tam rigido cœlo, naturæ indulgentissimæ beneficium. Iisdem in syluis iniussæ apes numeroso examine incubant truncis, cellas imparatas, & aluearia beato nectare distendentes, ne Hyblæ hortis & Hymetti Poloniæ nemo & inuiderent.

Ex hoc cœlestis plagæ, terrarumque genio, & morum, & eloquentiæ Polonicæ licet capere coniecturam. Nam hinc Polonæ nobilitati illa in agendo, loquendoque vehementia, à patriæ gelu, caloreque multum ferocitatis trahens, quam gentilis magnanimitatis natiua dulcedo voluntario melli similis, mulcet, ac temperat.

Hinc forma dicendi minax, & interrupta, fulguri similis, quod fulmen est sequuturum. sæpius inter verba respiciens ad capulum, plusque dexteræ & gladio, quam linguæ, & vocibus tribuens, quin facta crebrò dictis immiscens, vt facta ipsa videri possint pars eloquentiæ Polonicæ.

Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus a Pio V. Pontifice, legatus venerat ad Sigismundum Augustum

Polo-

Poloniæ Regem. Cumque potentissimum Principem, qui obuiam sibi cum equitatu Polonico occurrerat, Pontificis nomine adhortaretur Cardinalis, vt Othomanum Imperatorem terrestribus exercitibus inuaderet, quem nauali certamine recens profligatum foederati Principes, & classe, & imperio maris exuissent; Sigismundus, iucundius nihil accidere sibi testatus, ea occasione, qua Christianæ Reipublicæ bellicam Poloniæ virtutem repræsentaret, arrepta, inter loquendum ab armigero lancea, subiectisque equo calcaribus: Nunciabis, inquit, Præsul generose Romano Pontifici, Sigismundum Regem non quieturum, donec hanc lanceam infringat in muros Constantinopolitanos. Hæc dicens equo in præcipitem cursum effuso, impactaque mœnibus hasta, sermonem de bello, epilogo satis ardente, extenso brachio, & militari gestu terminauit.

Sed nescio an speciosius eloquentiæ Polonicę dicta factis corroborantis exemplum fuerit, quod nostro seculo edidit è Regio Sueciæ genere Princeps, Regis-

Regiſque Poloniæ Germanus frater, cuius bellica virtus alijs in caſtris exercituum Imperatori nunc militat. Is in Moſcouitico bello pedeſtrem aciem animabat ad pugnam equo circumuectus. Cumque gregarius neſcio quis tuberoſiſſimæ frontis (vt eſt procax militum natio) facile eſſe ſubmurmuraret Duci peditem adhortari, habenti in equo perfugium: tum Princeps confeſtim equo præcipitans in pedes militi imperat; vt ſtatim atque incaleſcere pugnam videat, regium equum ferro tranſuerberet. Deinde correpta haſta in aciem primam prouolans: Bene habet (inquit) nunc adhortanti duci ſua conſtabit fides, æquato inter me, & exercitum periculo. His vocibus, & magnanimitate ſpreti præſidii, Regius iuuenis militibus ad victoriam, ſibi ad gloriam iter aperuit: docuitque, quàm pigeat Polonos, hoc eſt viros fortes, ſine factis eſſe eloquentes.

Poſt luſtratam Poloniam breui tranſ-

misso freto, peregrinantem Rhetorem excipit Belgium hospitio sanè quàm liberali, & candido, adeò illustribus ex chrystallo, picturis, politique lapidis læuigatura conclauibus, vt hospites, vel in sphengite gemma, vel in specularibus vitris versari videantur: Par corporum nitor: Cœli quippe gelidi beneficio argenteus candor in vultu, aureus fulgor scintillat in comis.

Tam pretiosum verticis honorem, quo sponte naturæ diademata capita Belgarum cernuntur, inuiderunt olim Romani, ita vt Martiali teste.

Mutaret latias spuma Batauã *comas.* hoc est medicatis aquis, quæ vulgò spuma Batàua appellabatur, capillum inaurarent. Antoninus verò Cæsar apud Herodianum, hac industria naturales opes Belgarum emendicasse legitur, & imperatoriæ comæ pretium addidisse.

Corporum, & supellectilis nitori, sincera ingenia, ab omniqne fuco aliena respondent. Quemadmodum auimalia

noxia

noxia non gignit Belgicum solum, ita nec fraudes. Hinc Romani, in æstimanda sociorum fidelitate prudentissimi, cum alijs gentibus amicitiam, fraternitatem cum Belgis, & Batauis coluerunt: cumque aurum, & argentum in vectigal cæteris imperarent, a Batauis arma, & equos, tributa virorum fortium impetrarunt. Ferocia quippe militaris, & fortitudo, qua cum veteri æuo, tum recenti Belgæ inclaruerunt, optimè conuenit cum moribus illis sinceris, & candidis; quandoquidem philosopho teste, pars magnanimæ securitatis est, pectora diloricata circumferre, & simulare, & fingere animos arguit timidos, suisque viribus diffidentes.

Sed illud planè mirandum in Belgio, vnde tot classes, tot exercitus, tantus frumenti numerus, e regione Italia nostra quinquies minore. Vnde in tam pugnaci gēte, tantū otiū, ad lanificiū, ad textrinā, ad picturā, vt si qua sunt præclarissimæ industriæ, ac penè animata opera, Belgicæ manus commendentur. Equidem Aristotelem in politicis

legeram, eam probantem Rempublic
cuius ciues e re rustica, & pastionib
viuerent. Seu quòd ex opere suo id
neum victum comparantes, otium 1
rum publicarum pestem declinant, s
quia æstu durati, ac gelu, inter ferarur
bella, quodam disciplinæ militaris t
rocinio imbuuntur. Contra respub
cas ex opificum, & mechanicorur
multitudine conflatas philosophus
pernatur; propterea quod officina ni
ingenuum sapiat, & Omphales vmb
tica studia, vel Hercules soleant effer
nare. At Belgæ, hac tempestate res
blicas excogitarunt, in quibus
morum præstantia, cum exquisita o
ficiorum peritia iungeretur, frustra
clamante Aristotele: vbi terræ solu
belli fæcundaretur iniurijs, mirant
natura; vnde, ex Europæ videlicet a
gulo, tot exercitus, tot classes erump
rent, stupente orbe terrarum. Eat pc
ta nunc aliquis, & aurem Ba
uam prouerbio hebetem, ac bardur
appellet: certe hoc sæculo non mo
aures, sed oculi manus pectora Bel

rum

rum, & Batauorum miraculo sunt.

Iam verò candidos illorum vultus, animosque, ædium, ac supellectilis nitelam, aquarum passim stagnantium perlucida chrystalla, imitatur oratio clara, illustris, nec sine quadam generosa simplicitate perspicua. Affectatas delicias non minus à verbis, quam à vestibus procul habent, ambigua dicta relinquunt oraculis, neque æternas periodos fundunt capita rotantes, vt phanatici, neque in pedes hiperbolis supra fidem elatis, oratorij Thrasones eriguntur; translationes crebras, quæ rem obscurant, deuitant, memores illius Augustini sententiæ, q id prodest clauis aurea, quæ aperire non possit? Nec ignari Tullium, aliosque summos ingenij, & facundiæ viros, ta tos clamores excitasse, quòd orationem haberent magnificam quidem, sed illustrem, similemque pulchritudini solis, quam miramur dum cernimus.

Agebatur annus salutis millesimus quadringētesimus quinquagesimus tertius, quando Constantinopolis à Me-

hemete expugnata , Constanti
Imperator extinctus, deletum in (
ente Christianum imperium . Ta
ruinæ sonitus tota Europa audit
amantes religionis Principes excita
Philippus Burgundiæ Dux, & Fland
Comes curas agitans sacri belli, cc
plures Principes amicitia sibi coni
ctos vel fœdere, & florem Gallicæ,
Belgicæ nobilitatis,in insulas Fland
rum ad ludos, specie comitatis inui
Cum frequentissimi conuenissent,
lebrata sunt generis varij spectacul
scenæ,theatra,hastarum ludi, venat
nes,omnia Burgundus sumptuosissi
conuiuio conclusit,in quo ad vltimu
in consessum accubitu Principum c
ronatum, se intulit elephas miræ n
gnitudinis,quem ducebat manu Gig
insidebat virgo pulcherrima , grat
diademate insignis , sed pulla vestis
ro illusa indicium faciebat regiæ ca
mitatis. Altera manu claues gemina
altera strophiolum gerebat, quo lacr
mas ex oculis vbertim defluentes a
stergere videbatur. Vbi processit in a
læ

læ medium,lacrymabilem cantilenam
exorſa eſt, qua euolutam ſe patria e ſede,& regnis,quæ maxima aſpiciebat ſol oriens, querebatur: profugam, & vagam ſine rectore,ſine conſilio errare. Agnoſcite (aiebat) inuicti Heroes communem matrem, ſanctam Chriſti ſponſam Eccleſiam, clariſſimo imperio,altero velut oculo effoſſo, in ſqualore ac lacrymis conſeneſcentē.Secunda illa Roma, tot Cæſarum Regia, & religionis ſedes ad Orientem, in aſilum impietatis, & ſolium barbari Turcæ conceſſit. Refertæ meorum ciuium cadaueribus viæ, foſſæ ſanguine redundarunt. Sanctiſſima templa vel diruta,vel vſu promiſcuo, ſtabulantibus equis, profanata,vel quod deterius eſt, ſacrilego mancipata cultui,impura Mehemetis deliramenta audire coguntur.Nunc ſolatium, quod ſupereſſe ſolet in ſummis malis, nil habere vltra quod timeas,ademptum eſt mihi. Tantis afflicta cladibus, clades ſuper impendentes exhorreo, & ægrorum conclamata ſalute membrorum, ſanis adhuc partibus

 timeo.

timeo. Neque Græciæ tantùm, aut Illyrio, aut Pannonijs sollicitudinem nostram impendimus, quas è proxim feruitus afflat non euitanda, Italiæ, & alteri Romæ, Germaniæ, & vobis, vestris ipsis formido malè, qui modò, vel secura pace in conuiuijs agitis, vel infesto inter vos bello, gladiatorios ludos spectanti, gaudentique Turcæ, in Europæ scena præbetis. Næ istum sanguinem, quem modò tam prodigè funditis, permagno redemptum olim optabitis, ad illud extinguendum incendium armorum, quod proximis correptis ambustisque, calens, ac fumans excidio nationum ad vos inflammandos accedit. Exemplo sit Constantinopolitanus Cæsar, qui dum Christianos circa se Principes mutuis cladibus atterit, auxilia præcidit sua, atque inutilium odiorum pœnas eæ gentes inuicem dederunt, & dant, vna vnius inuolutæ seruitute. Quod si bellicosis subiectos syderibus populos odium stimulat, paci ignauæ, cur Thraciam, cur Asiam, cur Orientem non respicitis? quantæ illic

opes,bellorum pretia,quàm ampla gloriæ seges, & seminarium triumphorum? Quid? quòd inter ambigua certaminum, non dubia laureæ spes, illic semper affulget; si vincas, victoria excipit fronde consueta; si cadas, sydera cedunt in coronam. Ah Principes; vestro digna genere, digna fide, quam meis ab vberibus suxistis,cogitate. Ne mutuis vulneribus viscera materna distrahite: vtri nunc vincitis, certa mea clades,sanguis, qui funditur, meus est. In verum hostem nobiles iras conuertite. Vocant vos tot nobiles viri, dum recens adhuc, & crudum seruitium, libero inter vincula gemitu, nec toti seruientes. Rogant egregiæ matronæ, ne se superstites vixisse ludibrijs, aut filios genuisse pœniteat. Infantes lacrymis disertiores quàm vocibus, deprecantur ingratam lucem, & soles nigros seruituris.Ipsi Diuorum cineres capti,pro libertate sua orãt,perque hospites quondam animos,cæli numen propitiaturos pollicentur. Si annuitis, respirabo; secus, deserta succumbam, per vestram

summam infamiam,conculcanda p
bus barbarorum . Extremæ hæ u
quasi classicum fuere,quo incensæ
luctu Principum mentes in iram p
cipitarentur,ita vt flentes, arma, ar
toto conuiuio proclamarent.Vtend
ea inclinatione Burgundiæ Dux rat
exurgit,manuque silentio facto, vt
ex dolore commotior, voce flebili
incepit. Amici Principes,& ciues au
tæ, Ecclesiæ amantissimæ Matris in
riæ, quod ad me attinet, inultæ no
abibunt. Certum est pro illius salute,
gloria, quidquid est reliquum vitæ f
xæ,ac perituræ in mortem rapere . S
cramento fidem obligabo cum libe
meis, vos quæ vestræ sint partes, co
tate.His dictis prouolutus in genua,
ta,claraque voce , Deo vouit sacram
militiam, bellumque pro fide. Exem
plum Ducis secuti primò filij, dein
Principes:mox vniuersa nobilitas,co
iurarunt. Ita conuiuium illud tot mil
taribus minis perstrepens, mutatum i
castra videbatur, an veriùs in templum
tot conceptis religiosissimè sacramen
tis,& votis?
In-

Ingenuitatem Belgarum excepistis; orationem haud absimilem existimate: Imago enim mentium oratio est, & homines ita loquuntur, vt viuunt.

Lustratis Belgij moribus, & stilo, pendet animus, num in proximam Britanniam nauiget, hac tempestate non magis Oceani sui, quam seditionum æstibus circumsonantem. Adire nihilominus iuuat, & ex ipsis turbis, ac turbarum caussis, quæ sit Anglicæ facundiæ natura, cognoscere.

Britanniam insularum Reginam, quæ in medio mari alterius orbis imaginem præfert, si Solino credimus, in seditiones, & bella ciuilia, nihil aliud tã præcipitem impulit, quam e cæli, soli maris, aeris indulgentiá, hominũ intoleranda felicitas. Nã meritó nescio quis in panegyrico ad Constantinũ eã beatã appellat: vbi nec rigor nimius hyemis, nec ardor æstatis: nemora sine immanibus feris, terra sine serpentibus noxijs; contra pecorum mitium innumerabilis multitudo lacte distenta, & onusta velleribus; dies humanæ vitæ pars

cha-

charior, quam longissimæ, nullæqu noctes, sine aliquo lucis solatio. Se non tantum hæc bona terrarum, & cc li, Britannos macerant, verùm etiam (quis credat) ipsæ animorum opes, i genij bona nocent, indoles minin humiles, anhelantesque sublimia. Se virtus secreta eius cœli, seu salsedo an bientis maris, sanguinem Britannoru attenuat, spiritusque ingerit tenues, nobiles, certè ex conscientia ingenic acuminis, parum alijs credunt, plur mum sibi. Hinc relicta semel catholic fidei regula, tot sectarum dissidia, & d gnus heresum partus, seditiones, & be la. In contentionibus porro ciuilibu nulla parsimonia illustris sanguinis, et regalis. Vt grauis author Comminc testetur, in bellis inter familiam Ebc racensem, & Lancastriam, plus quam octoginta Principes regiæ stirpis ferr interemptos. Seu tam cæcus irarum e furor: siue ambitioni victimas purpura tas litant, vt chariores: siue auari nesci unt alieni esse sanguinis, cum largi sin sui. Felices! si quemadmodum lupo

rum.

rum immanitatem ex insula, sic odiorum ciuilinm rabiem exterminare potuissent.

Cæterùm ob ingenij præstantiam, acumenque viuidarum mentium, cum ideas rerum, & formas animo facilè comprehendant, quidquid agunt in eo toti,partes, quas sustinent, haud minùs bellè gerunt in vita,quam in scena.

In bellis fortitudine, ac peritia armorum in tantum efferbuere, vt argumenta fabulis dederint de Arcturo Rege,equitibusque erran tibus: certè suos martes, minimèque fabulosos habuisse testantur historiæ. In Oceano quasi propria possessione decurrendo, mira felicitas; ita vt Orbe terrarum circumnauigato Neptuni filij meruerint salutari. Sin maiora humanis conatibus, ac Deo propiora sunt secuti, nulla gens plures martyrum laureas intulit cœlo. Illa vndecim millia palmarum, tantumque virginalis sanguinis Vrsula Duce profusum, Btitannico solo, & lacte coaluerant. Nulla regio tot cœnobitarum agminibus cœlestem vitam

cele-

celebrauit in terris. Nulla tot regum diademata diuorum fastis inseruit. Quod si fato vicissitudinum humanarum hæretico nunc sceptro tenetur, regnum olim sponte sua Petro Apostolo vectigale, & Romanæ Sedis propugnaculum; compensant calamitatem tantam prouentus magni virtutum. Nam voluntaria nobilium familiarum exilia, bonorum omnium abdicationes pro Christo, sanguinis, ac vitæ generosæ profusiones, quotidiana apud Britannos hoc sæculo, antiquis illos primitiuæ Ecclesiæ heroibus æquauerunt.

Tam præsentium animorum vigor orationem quoque informat, ac roborat. Hinc ea vis efficacissima omnia ad viuum repræsentandi, vel oculis obiecta per gestus, vel auribus insinuata per voces, in tantum, vt aliæ quidem gentes eloquentia animorum interprete vtantur: Britannorum in ore, ac nutibus ipse conspicuus sit animus, tam concinnè, tam accommodatè ad decori leges, vt Principibus viris ad perfectum collineantibus Britanni suarum

par-

partium in ſcena imitatores, imitandi ſint.

At relicta Britannia breuique oceani tractu remẽſo, Galliam ingrediamur hortum Europæ. Nihil amænius ijs terris, nihil vrbibus cultius, nihil ſuper illarum gentium humanitatem, & leporem, conditius, atque amabilius. Innata Gallicæ nobilitati comitas eſt, patriæ regionis genio conſentiens. Ornatus veſtium intra virilẽ elegantiam decens, Cæſaries tam culta, vt ne capillus quidem peccet, colore oris candido, oculiſque acri, ſed feſtiuo coniectu, facilitatem promittentibus plurimam, ſed generoſam.

Illud verò pœnè miraculo eſt in Gallicæ nobilitatis indole, pugnantia quodammodo coaleſcere; cum comitate ferociam, cum elegantia vitæ, ſtudiũ armorũ, & ſanguinis, cũ amabiliſſimis vultibus, pugnaciſſimas manus. Si æris canor increpuit, quid Gallis bellicoſius, ad martis campum mutatis equis tanquam ad nuptias prouolantibus?

tibus? si post tubam lyra persom
quid ijsdem festiuius, in theat
cum choro,& cantu redeuntibus? q
nihil intersit, de conuiuio surgun
certamen, a certamine cõuiuium re
tunt, quem hostem sustinuere, frui
conuiua:& cuius ad eadem vulnera
nistrauerant, pocula propinantes ad
lutem. Nusquam frequentiora due
aut maior impetus, ad sanguinem
fundendum; nusquam saltationes,
cumque moduli teneriores. Nimi
extremis altero alterum tempera
bus, primis legum Imperijque Ga
fundatoribus e republica visum f
hanc deliciarum quasi aquam infu
re, vt igneos nationis bellicosissime s
tus mitigarent. Certè grauis rerum
blicarum magister Polibius, seuer
mis olim pœnis in Arcadia sancitu
affirmat, vt iuuentus omnis vsqu
trigesimum ætatis annum se in mu
oblectaret: vnde illud Virgilii:

Soli cantare p
Arcades.

vt videlicet in populis montanæ,

li

lidissimæque in Græcia plagæ cultoribus, durities animorum glaciei similis, & rupibus patriæ, suauissimis neruorum, vocumque cantibus molliretur. Quod saluberrimũ institutũ cũ aliquando Cinethensis Arcadiæ ciuitas intermisisset, in seditiones ac cædes inhumanas præcipitauit, vnà cum musica concentu pacis extincto. Quamobrem canendi leges omnium delicatissimæ Lidij, & Ionici modi, quos vt virtutis corruptores vel in Romanis fœminis execratur Horatius dum queritur

Ciere motus gaudet Ion*icos*
Matura Virgo:

In Galliam sapientissimè inducti vigere dicuntur, vt Gallicus ex hac Polibij doctrina scriptor testatur, tam quam opportuna ferocitatis immodicæ lenimenta. Huc fortasse reuocantur & illa, oscula, salutationibus mixta, capillus in viris, perinde ac fœminis comptus, in incessu, vestitu, ipsa quoque voce deliciæ, hospitalitatis studia, amores inter arma, cæteraque, qui-

bus indoles viuida iuuentutis quæ in Italia nostra (vt da no suo Annib. sensit) nimis emollita languescere in Gallia temperata promouetur in melius.

Videntur (is est impetus) in vu nera, & mor es ruere, consilio tame certo iudicioque feruntur; ita vt sa guinem hosti non donent, sed ca vendant pretio victoriarum, & v bium. Regem ex æquo adire solit adorant tamen, & regia in suos c mitas amores auget, integra reuere tia. Quod si aliqnando deposita fo tunæ mole Rex cum æqualibus lus rit, & resumere personam placea continuò alios diceres, mutata sce in tam profundum obsequium, am ci antea & æquales, componuntu Sinceros, & apertos crederes, tanta i nocentia agunt, nil tamen simplic ta te peccantes; neque spiritus illi, q à corde profusi lætitiæ scenam expo rigunt in fronte Gallorum, eadem facilitate arcana cordium euocabu ad linguam. Quin ille ipse candor i

ge-

genuus inter instrumenta politicæ prudentiæ est; seu quòd eorum, quibus cum versantur, amorem facilè promeretur, seu quia suspicari nil sinit altius, de ingeniis lætis, & generosis. Cum Caius Cæsar non homines hilares, & explicatos, vt Antonium, & Dolabellam, sed tristes, ac vultuosos, Brutum scilicet & Cassium subuerendos existimaret. Quare maximi, & experientissimi Principis iudicio eam Gallis laudem attributam accepimus: altissimè sapere, nec videri. Cœterum animos quantælibet doctrinæ capaces ad arma procliuiores facit, cum ingenium Cæli, solique, tum conscientia veteris gloriæ, qua generis humani fastos impleuerunt; ita vt paucæ reperiantur nationes Gallorum armis intentatæ. Nam & olim primi mortalium Romam capi posse docuerunt, ea propter Quiritibus rerum dominis in tantum formidati, vt ingruente Gallico bello senes, ac sacerdotes dare nomina cogerentur. Cum persuasum videlicet haberent, vt

author est Cicero, cum aliis genti-
bus de imperio, cum Gallis de salute
dimicari. Consecutis dein sæculis ob-
sequiosa Romæ arma strinxerunt sum
mis Pontificibus in Vaticani solium
sepius restitutis, & Apostolicæ sedis
patrocinio, vel vltioni, infensis Regi-
bus, populisque mactatis, non alia sa-
nè mercede quam pietatis, & gloriæ.
Eadem inducti, Vrbano II. Pontifice
in celebri Claramontano concilio;
sacræ militiæ auctores, ac duces Orien
tem triumphalibus Auriflammæ ve-
xillis peragrarunt, vindicato in li-
bertatem Francorum armis magnam
partem Christi sepulchro. Vbi post
quam ad centum annos procul à pa-
tria, suorumque subsidiis hæsere, post
retentatam aliquoties Palestinam, &
improsperas quidem, sed aliorum
Regum triumphis anteferendas D.
Ludouici expeditiones, qui captus a
Saracenis, vt pacem victoribus daret,
tributo quadraginta millium aureo-
rum fuit exorandus, non solùm vi-
ctoriis suis terribile, verum etiam cla-
di-

dibus, gentibus illis Francicum nomen reliquerunt.

In Europa propagatis ad Rhenum Oceanum, Pireneos, & Alpes imperii finibus clari, Neapolitanum regnum, Siciliam, & Insubriam, magnam Italiæ nostræ partem tenuerunt, impositam sibi a Romanis dominationem, & arma vindicantes. Quamuis ob incuriam, & securitatem, cui se permisere victores viri vulnerum, quàm otii tolerantiores, quæ multo sanguine, ac labore comparauerant, nullo amiserint, non tam hostium virtute, quam nimia sui fiducia profligati. Perpetua igitur atque connexa principatus amplissimi mole, ac viribus tremendi, faciliùs rerum humanarum arbitros agunt, quam dominos; aduersùs externam violentiam inuicti, & dummodò consentiant sibi, omnibus pares. Ea est copia virorum fortium, palestra ducum, & seminarium pugnatorum, qualemque mirabatur in vna Vrbe Pyrrhi Cyneas, in omni pas-

ſim Gallia feruere videas fontem ſanguinis bellicoſi:magnis alendis exercitibus annonam parem, & beatis Indorum gazis æquandam fæcunditatem. Siquidem aliæ gentes ad quærenda vitæ vſibus opportuna opus habent cum argento, & auro adire Gallos,ij neminem,ſuo mundo felices. Cum itaque in arma propenſi, maiorem vitæ partem, vt olim Romani ſub pellibus degant,ſtudium adhibuere,vt bellum rem ſuapte natura crudelem,quæſita humanitate condirent. Inituri certamina, & ante colloquuntur humaniter cum hoſte, & in congreſſu mutuò conſalutant; quin illaturi vulnera gladij capulum, aut ſclopi oſculantur,vt appareat non immanitate, aut odio, ſed æmulatione gloriæ arma tractare, ſeu communi fato generis humani,quo ira Numinis pœnas a mortalibus exigente,bella donec crimina,crimina donec homines erũt Quare quẽadmodũ cædes ferarũ venationem dicimus, ita homines perimere artem fecimus militarem.

Hæc

Hæc ſuauitas indolis bellicoſæ in eloquentiam tranſfuſa facit, vt aculeo ſimul pungat, dum melle delectat. Quemadmodum Galli arma venuſta tractant, ſic argumenta. Nec minus iſta ſuadent, quàm illa vulnerant. Imitantur magnificentiam veterum Romanorum, qui aureis, argenteiſque venabulis vtebantur in theatris, vt ijs feræ transfixæ vulneribus, & morte ſuperbire viderentur. Haud ſecus oratores Galli, tam ſpecioſa facundia mentes auditorum profligant, vt illi clade delectentur ſua. Huc fortaſſe alluſit fabula dum Gallicum commenta est Herculem catenas aureas ore fundentem. Quibus videlicet animi obligati ament compedes tam decoras, & in votum abeat captiuitas pretioſa. Neque enim lumina ingenii, et argutiarum delicias, feſtiuoſque lepores, & ſales deſideres vel in ſeria oratione Gallorum. Cum Ludouicus XI. ad mortem Comitem S. Pauli deſtinaſſet, inuitaretque in aulam per epiſtolam, qua ſignificabat ſibi opus

 eſſe

esse capite, quale Comes haberet, ad didisse fertur familiaribus explicationem atrocis ioci, cum diceret: Opus habeo Comitis capite, sed reciso.

Haud absimili ludo, sed innocentiore vsus est nobilis Gallus, qui a Duce S. Marci rogatus, vt coniurationi contra Cardinalem Richelium Principem Regiæ ministrum nomen daret, periculosæ plenum opus aleæ per iocum declinauit, quo suam ipsius formam festiuè traduxit. Non persuades (inquit) o Princeps. Quamuis enim mea in tanto facinore præmia tuis paria essent, pericula certè maiora sunt. Etenim si coniuratio detecta (uti crebro contingit) vtrique nostrum luenda sit capite, tibi qui peramplaes membrorum mole sublimis, & pulcher, etiam detracta ceruice, adhuc superest truncus sua proceritate spectabilis: mihi verò qui paruo sum corpore, & gibboso, si adimatur caput, euadam nullus.

At lepidè ingeniosum videri potuit illud inuictissimi Regis Henrici

IV.

IV. Dum Heluetio tribuno stipendium ferociter efflagitanti, exclamantique: tria verba (o Rex) pecuniam, aut missionem: statim subiecit Henricus: Quatuor verba: neque pecuniam, neque missionem.

Gloriosissimo hic auo subtexere libet regnantem hac tempestate nepotem, haud inferiorem patriis, & auitis virtutibus futurum, vbi indolis augustæ præsagia sua ætas impleuerit. Cum Poloni nobiles Annam Gonzagam Vladislai Regis sponsam in patriam deducturi Lutetiam ingrederentur, & ex iis quidam, qui suum, & vectoris equi caput magnifico plumarū suggestu ædificauerat, cum in foribus palatii ante oculos Regis equo lapsante concidisset, tunc vnus ex ephebis: Cecidit (inquit) o Rex Michael ille; sic hominem à multitudine pennarum appellabat, quem statim Rex mira in iis annis ingenii maturitate redaguit: Caue (inquit) hoc dixeris: nam si cecidit, non Michael ille, sed Lucifer.

Ve-

Verùm quantam Gallicæ facundiæ suauitas, non ad oblectandum modò, sed in quo vertitur artis gloria, ad persuadendum vim habeat, exemplo palam fecit Lupus Trecensis Antistes, quando Attilam Hunnorum Regem qui Dei flagellum vocabatur, in exitium vrbis aduentantem non legationibus & donis, sed piæ pompæ spectaculo, amabilisque orationis suauitate propulsauit. Quid enim? Hostilis exercitus horrendum tubis canens ad oppugnationem veniebat? Antistes sacri æris sonitu, populo supplicationem indixit. Extulit ille venerata legionibus signa aues, aut serpentes in aere illapsu aurarum sibilantes: sustulit hic Redemptoris è cruce pendentis imaginem Cælo, terris, ventisque famulantibus adoratam. Ille peditum phalanges tergis ferarum contectas, suis distinctas ordinibus emisit in campos, leui, aut cataphracto equite circumfusas: hic pompæ ordines variauit, allos candido lino lucentes, illos ci-

liciis horridos, hos flagellis armatos. Exaudiebantur illinc iræ fremitus, vocesque cædem anhelãtium: hinc suspiria, gemitus & preces, veniam criminum deposcentium. Iis clamoribus expugnari mœnia videbabantur, his Cælum. At succedente muris hoste patefactis repente portis, se generosum agmen effudit. Quod spectaculum Deus immortalis, quã horribile, quam iucundum? illorum vultus cernere truces, & superbos, horum mites, & tranquillos: sed confestim variante scena illos ob nouitatem miraculi attonitos; & pauentibus similes: hos erectos conscientiæ fiducia, interque media arma de Cælo securos. Per vtramque aciem sacerdotalibus indumentis decorus Antistes, cui macies, & dolor venerationem augebant, ad tyrannum accessit. Si tua sponte huc accederes (inquit) videres c m ar mis stantes proturribus, & mœnia patriæ pectoribus protecturos. Sed quoniam Dei flagellum te nominas, nefas p utauimus obsistere ducto-
ri

ri cælestium irarum, quin vltro obuiam effundimur, vt istam dexteram quamuis dolorum ministram, quia vicaria est Numinis osculemur. At vide, si Numinis vltor accedis, his armis, quibus Christiani Cælum ipsum sapienter petimus, & expugnamus, pulsus abscedes. Aspice pueros, virginesque plangentes innocentia pectora, & crimina, quæ non admisere luentes. Cerne illos inundantes lachrimis, & sanguine vias, diuinæ Iustitiæ chariores partes vitæ ac spiritus immolantes. Quid aliud a nobis exposcis ò flagellum Dei? Præuenimus tua ministeria, in quo consumas crudelitatem non habes. Nisi malis ferire iam vulnera, & supplicia torquere suppliciis. At in hoc Dei flagellum non referes. Dominus est, non Tyrannus, iudex, non carnifex Deus. Parcit non parcentibus sibi, neque punit sui punitores.

Ad hæc lenissimæ facundiæ tormenta, excussæ cecidere de pectoribus iræ, de manibus gladii. Cesserunt arma illius

lius vocibus, cuius votis astra iam cesserant. Ille minax, ille ferox abiit pulsus ab inermi. Mutauere lachrymæ vultus, & serenante lætitia ciuium ora, hostium oculi feritatis gelu eliquato immaduere.

Iam verò ex Pireneo iugo descendentibus contemplanda obiicitur celebrata elogio Gallici Oratoris Hispania. Quæ nec austrinis obnoxia æstibus, nec arctois subiecta frigoribus media fouetur axis vtriusque temperie: quæ hinc Pireneis montibus, inde Tirrheni maris littoribus coronata, naturæ solertis ingenio velut alter Orbis includitur. Adde tot egregias ciuitates, adde culta incultaque omnia vel fructibus plena vel gregibus, tot auriferorum opes fluminum, tot radiantium metalla gemmarum. Hæc durissimos milites, hæc expertissimos duces, hæc facundissimos oratores, hæc clarissimos vates parit, hæc iudicum mater, hæc principum Traianum illum, & deinceps Hadrianum, ac Theodosios misit Imperio. Hacte-

nus

nus Pacatus de Hispania Romanis subiecta & vectigali. Quid ille nunc diceret, si eamdem latissimè in Europa, & America, in Asia quoque & Africa cerneret dominantem, nouos Orbes imperiis in Oceano natos, & vltimi mundi thesauros nauigantes in tributum? Si ex marittimæ *Hispaniæ* littoribus eos soluisse Typhes miraretur, qui ridendas posteris columnas Herculeas darent, qui tanquam patriæ campos ararent Oceanum, paruaque manu centenas barbarorum miriadas funderent, naturæ ante victores, qui per incognita maria, terrasque cũ diurno sidere delati Christianæ fidei circumferrent diem, & Solis incunabilis, & sepulchro, Solem inueherent. Franciscum certè Xauerium Euangelij tubam in Oriente, quem Nauarra terris, Gallia Christo peperisse gloriatur, dum Apostolicis ornatum prærogatiuis Ioannes Tertius Lusitaniæ Rex in Indiam misit, visus est ad honores, & nomenclaturam cælestem destinare.

ita

ita vt rudimenta tanti Herois aliis gentibus, perfectum consummatumque Xauerium Lusitaniæ debeamus. et quidem cum fœnore, cum non minus Lusitanis de Barbaro triumphis Xauerius adspirauerit, quã Xauerii de Demone victoriis Lusitani.

Antiquissimo æuo simplex adhuc Hispania, & rudi tantùm ferocia terribilis, hinc Romanis, illinc Punicis exercitibus lacessita, pretium se factam ambitiosorum certaminum ante vidit, quam magnitudinem suam circumspicere, & vires intelligere posset. Serò tamen, & ducentos ferè post annos, in potestatem Romanorum non nisi per partes victa concessit, documentum præbens, quantam moram magnitudini Romanæ fuisset iniectura, si maturè vniuersis subnixa viribus consurrexisset ad bellum. Et sic quidem ægre perdomita, non inultam libertatem carissimo heroici sanguinis pretio addixit licitantibus Romanis, per exercituum cædes, per Scipionum funera, & Q. Pompe-

io, Mancinoque consulibus ad indecora fœdera compulsis. Ad extremum Sertorio Duce adultæ iam Romanorum potentiæ, & Africæ, atque Asiæ spoliis tumenti, tantum negotii facessere visa est, vt Velleio Romano Historico teste, ad quinquennium in fortunæ rota lis iniudicata penderit, vtra in gente Italica ne an *Hispana*, plus inesset virtutis, ad orbis terrarum imperium promerendum. Et quamuis id temporis pro Romanis litem fortuna deciderit, vt aliquot post sæculis pro Africanis, quando post Rhodericum Regem in illo memorabili octo dierum prælio extinctum, se Cispaniæ, Mauritania tota superfudit: non cessauit tamen Hispana virtus ab hac fortunæ sententia velut iniquissima prouocare tam prospero successu, vt per clades ad triumphos, & imperia velificata fuisse videatur. Quemadmodum enim olim Spartani, dum Thebanos continentibus præliis superatos exercent, diuturna tractatione armorum

insuperabiles reddiderunt; ad æmulationem fortitudinis Epaminondis, & Pelopidis excitatis: haud secus Hispania, dum modò Italicis, modò Punicis execitibus obsidetur, ab his Africanas artes, ab illis Romanas virtutes didicit, & Scipiones, Annibalesque commiscens, in Ferdinandis illis suis, Cordubensi, Cortesio, Albano, cæterisque, par euasit maximis imperijs, & occupandis, & retinendis.

Nimirum illa non modica Romanæ patientiæ, & magnanimitatis lineamenta, facilè in Hispanica indole recognoscas: quòd in prosperis moderata satis, & sui potens, in aduersis infracta, per damna, per cædes ab ipso ducit opes, animosque ferro, & quantalibet rerum difficultate prematur, adeò non desperat, vt in extremis constituta de summis dimicet: nec improsperè quidem, cum fortunæ fauor, vt canit Poeta, per audaciã, & animi magnitudinem exoretur. Quemadmodum videlicet Romanos accepimus à Pyrrho, Carthaginensi-

 bus,

bus, aliisque gentibus, aliquàndo prœlijs victos, bello nunquam, post maxima Reipublicæ vulnera, non de salute modò, sed et de imperio feliciter decertasse. Multum verò Africanæ solertiæ præseferre videntur Hispani in eo, quòd vtcumque se habuerit mars communis, & varia fortuna bellorum, in fœderibus ad vltimum transigendis, & pace, cum dignitati suæ, tum vtilitati semper egregiè consuluerint: quod sane allatis historiarum exemplis non imperitus rerum politicarũ ex æmula gente scriptor, in suis de Republica libris, eruditè confirmat. Ecquid igitur mirum si dominarum olim nationum virtutibus imbuta Hispanorum gens, non modò à ceruicibus suis, & reliquo amplissimæ regionis corpore omnem externum Principatum depulerit, pulcherrimamque inter Pireneos montes, & mare Imperij molem fundauerit, verùm etiam altiùs, quam pro libertate spirans, pro dominatione arma corripuerit, eamque in Europa, quin Orbe

be terrarum vniuerso claram, formidandamque effecerit; aduolutis iure sanguinis, vel armorum, ad Hispanam magnitudinem prouincijs, & regnis; si non ignobilibus Italiæ nostræ membris; pro illato sibi quondam à Romanis iugo, dominationem reposuerit: nec veteres Pœnorum, aut recentes Maurorum iniurias oblita, maritimas Africæ arces portusque præsidijs insederit, vlteriùs, si per continentia cum bellicosissimis populis bella permitteretur, ausura; Cum Carolus Quintus Cæsar binis in Africam expeditionibus, & Ioannes Austriacus destinato sibi Thunetano sceptro, alijque Reges anniuersariis penè in ea littora incursionibus, quantum Hispania super Africam virium gerat, & animorum ostenderint.

Rari in Hispania venti, iique purissimi, serenum plurimùm Cœlum. Cœloq. suo similes Hispanorum mentes haud facilè perturbationum tempestatibus quatiuntur. Hinc insita genti grauitas, & ex maturitate consi-

Sed recentiora felicioris exempla virtutis non defuere. Quoties fortissimorum exercituum obsidionem inexpugnabiles sustinuere? Quoties incredibili pedestris agminis in suo gradu constantia, aut victoriam f. ssis extorsere hostibus, aut reliquis copiis fusis, dum intacti inuiolatique recedunt, pro victoribus se gesserunt? Memorabile perhibetur, & Hispanis quam gloriosum illud maximi, fortissimi,& inimici *Regis* elogium. Cum Henricus quartus Ambianum, quæ vrbs in Hispanorum potestatem non ita pridem venerat, ad deditionem vrgeret, & portantes auxilium Hispanos, quæ initio fauerat, ad vltimum fortuna destituisset: retrocedere compulsi, tanta fiduciæ ostentatione seruatis ordinibus pedem retulerunt, vt Henricus ab omni parte cum equitatu Gallico assultans, cum non dicam fugæ, sed ne leuissimi quidem timoris confessionem extorquere potuisset, exclamaret: O me terrarum Orbis domitorem, si equitibus m~is Hi-

 spani

ſpani pedites adiungerentur, & viuidum, plenumque impetus Gallicæ nobilitatis ſpiritum, Hiſpana conſtantia ſolidarem.

Cum Carolus Quintus in Africam exſcenſionem feciſſet, duo millia Hiſpanorum prædandi gratia longiùs ab exercitu abſceſſerant. Non defuere ſibi Mauri, in occaſiones intenti, quin ad triginta equitum millia paucis illis cohortibus circumfunderentur. Hiſpani ſtatim de more militiæ, conformata in quadripartitam frontem acie, ab omni parte ſariſſas obuerſas, & tubos incurſantibus barbaris oppoſuerunt. Res vix credibilis! bidui ſpatium illos iter, & pugna detinuit, nemine niſi vno, qui ad ſpoliandum hoſtem ordinem deſeruerat, deſiderato; ita vt illa ſagittarum hoſtilium nubes, ad ſolem tantùm æſtumque præliantibus ſubmouendum offuſa videretur. Quamobrem cum defuncti tandem periculo in caſtra ſuccederent, ex hoſtibus vnus obequitans, pharetra exhauſta, arcuque la-

laxato, hanc vocem admirabundus emisit. Ite, & benè valete *Hispani*: meritò vos dominos, magna pars mariũ, & terrarum adorat, qui tantulo numero, tantam multitudinem sustinuistis. Væ Africæ nostræ, si vniuersas imperij vestri vires experiri contigerit.

*H*oc animorum habitu, & exemplis tam peruicacis constantiæ meruerunt Hispani, vt maiestatem illam, quam vultu, oculis, incessu, vestibus magnificis præseferunt, non ex inani fastu, sed ex conscientia virtutis oriri credamus; quandoquidem, magnanimi est (inquit Aristoteles) cum magnis dignus sit, magnis se dignum existimare. Fortè in Belgio cum suis ducibus festiuè, iocosèque militarem in morem versabatur Carolus Quintus. Accidit, vt ad negocium vocatus breui mora diuertere cogeretur. Per id tempus in eum cœtum se intulit Philippus filius Hispaniarum Princeps, qui duodennis ætate, ante annos curas, animumque virilem gere-

bat. Contiruò vultum Principis secuti Duces, in parem grauitatem, & modestiam componuntur; tanta scenæ mutatione, vt licentiam theatralem in senatoriam grauitatem commutatam diceres. Reuersus expedita re Cæsar, mirari silentium conclauis paulò ante iocis, & facetijs perstrepentis. causamque sciscitanti subiecit vnus ex aulicis: Aduentus Hispaniæ Principis, ò Cæsar, infudit militibus tuis, tam insolentem modestiam, tam prodigiosam sanctitatem. Delectatus est indole filij Carolus, qui sciret, grauitatem in puero, perinde ac in sene comitatem, raram esse virtutem. Cum tamen aduerteret Duces suos, quamuis à se iussos verecundius, & timidè coram serio Principe insanire, paterno imperio Philippum ab eo cœtu submouit per iocum inquiens: Abi hinc Hispane. Tanti supercilium pueri Principis Duces illi, ac principes faciebant, vt in illius conspectu, ne authore quidem Cæsare, desipere auderent.

Verùm

Verùm si miraculo est pueruli Regis grauitate composita licentia militaris, quid erit populorum turbas in bellum erupturas Regij cadaueris maiestate fuisse sedatas?

Fato concesserat Alphonsus huius nominis VI. Castellæ Rex, qui Toletum expugnatum redegerat in potestatem. Post eius mortem Mauri tumultuari cœperunt, haud sanè contemnendo motu, cum victi numero victoribus superiores, suas vires intelligerent. Regina vidua, Aulici, & omne Christianum nomen Toleti trepidabant; propterea quòd barbarorum animos arte nulla placabiles experirentur. Tandem seditioni magis, magisque gliscenti, diuinitus (credo) iniecto consilio occursum est. Ipsum Alphonsum Regem, quem ob fortitudinem terribilem Mauris, charum propter iustitiam fuisse scirent, extractum à tumulo, & Regalibus ornamentis conuestitum, aureo diademate fulgentem, & sceptro, circumfusis, perinde ac si viueret, corporis custodibus,

bus,& reliqua aula,in patenti gestatoria sella, tota vrbe sublimem circumducunt. Apparuit tunc quantum valeat inueterata erga virtutem reuerentia. &, contra quam Romanæ historiæ scriptor pronunciauit, maiestatem aliquando non solùm sine viribus, sed etiam sine anima valere. Extincti Alphonsi vultus à Mauris adoratus, seditionem repentè compescuit, dexterasq; ad exitium Christianorum iam facibus, ac telis armatas, vnius cadaueris authoritas exarmauit. Prædicent Venetorum, & Bononiensium annales duorum senatorum immortalem grauitatem. Seu quando Venetiis, coortam inter ciues, & nautas sæuissimam contentionem, cui sedandæ neque Venetiarum Dux, neque sacerdotes cum infulis pares fuissent, vnus Petrus Lauredanus patritius senex authoritate compressit: seu quando Bononiæ furorem ieiunæ plebis ex annonæ charitate implacabilem, Pirrhus Maluetius præsentia, & voce sua tranquillauit. Glorietur Agrippina apud Corne-

nelium compressam à fœmina in Germania legionum seditionem, cui nomen Tiberii Principis obsistere nequiuisset. *His* profectò ad tanta nitentibus, plurimum contulere oris spirantis vigor, viuidi oculi, nutus, verba, & inde aut præmiorum spes, aut offensarum metus. Nulla hæc in Alphonso, exanguis vultus, os mutum, cassius oculorum vigor, nullæ spes, nulli timores, & vmbræ tantùm gelidæ reuerentia. Attollent igitur alij, ò Alphonse victorias, & triumphos tuos. Fuere nec oppido pauci qui triumpharint. Seditiones nunquam compressas legimus cadauere triumphali. Bis Toleti, bis Maurorum domitor! incertum vtrum maiori cum gloria Toletum expugnauit viuus, an recuperauit extinctus?

Iam verò quis non vereatur viuentem eorum Principum virtutem, quorum reliquiæ intermortuæ spirant, & contumacibus populis obsequij necessitatem imponunt?

Neque fortasse minus ad *Hispanæ*

maie-

maiestatis gloriam spectat loquentis cadaueris, quam tacentis authoritas, plausumq; meretur in hac officina eloquentiæ prodigiosa cordis oratio, quæ initio auditores experta contumaces, mox cum deferbuisset irarum furor, recurrente memoria cordatæ facundiæ de Americana barbarie triumphauit.

Rocchus Gonzalez Hispanus è Societate Iesu Sacerdos in Vrugaia regione Paraquariis finitima primus Christianæ Religionis sementem fecit. Iam optimi cultoris industriæ, actis altè radicibus fidelis respondebat seges, cum hominis improbissimi odio conflata tempestas, in tanti muneris authorem debacchata est, & felicia germina in spem pulcherrimæ messis adolescentia, cuius irrigata sudoribus creuerant, sanguine redundarunt. Nam proximæ regionis Dynasta, qui augustissimum diuinitatis nomen arrogabat sibi, cum egregii Sacerdotis doctrinam de vno rerum omnium Imperatore Deo, suam perditum ire cerneret vanitatem; innocentissimi vi-

ri

ri interitu, & sanguine stabiliendam, consecrandamque putauit diuinitatẽ suam. Cum altero igitur eius regioni præside, vbi curationi animorum vacabat Pater, per litteras communicato consilio, præmittuntur mancipio duce satellites, qui Gonzalium in erigendo campano templi ære occupatum, à tergo repentè adorti saxeas pilas fune suspensas, quod telum est gẽtis, in caput intorquent, repetitis ictibus comminuunt, bustumque à capite resectum longè deturbant. Postero die cum ad spectandam cædem conuenissent, res accidit plus admirationis habitura quam fidei, nisi ipsorum, qui tam nefario facinore polluti ad sanitatem postea redierunt, trium supra quinquaginta testimonio confirmata litteris monumentisque grauissimis memoriæ posteritatis commendaretur. Dum immanes illæ furiæ satiatis carnificina dexteris oculos pascunt, à capitis, & linguæ consortio disiuncti corporis inconcussæ personant fibræ. pectus, quod nunquam viuens optasset,

ſet, fit in morte facundum, per aperta vulnerum ora, non iam ſanguine, ſed verbis cauſam perorat veritatis extinctus, cordis eloquentiam in linguæ munus inuadentis, audijt attonita, obmutuitque natura. Ipſum enim, vt apparebat, claris, diſtinctiſque vocibus, ita cor cœpit. Hæccine ingrata gens, tot exantlatis per me, meoſque laboribus præmia retuliſti? Quòd vos à vitæ inhumanitate, rituque ferarum abduxi, quod infandæ cultum ſuperſtitionis aboleui, vos oppreſſæ feritati extinctæ ſuperſtitioni meo parentandum ſanguine exiſtimaſtis. Verùm dum tot lapidum ictibus obrutum iri ſperaſtis, animus ſua iam ſponte incitatus euolauit ad palmam. A corporis expuliſtis hoſpitio, potitus eſt Cælo. Vbi, quoquo modo de me meriti eſtis, non tamen veſtræ ſalutis fungi procuratione ceſſabo. Quin beneficiũ naturæ produxi, à qua conceſſum eſt cordi, vt poſtremum intereat, vt illo per ſe agente, quoniam vicariam interpretem cum capite linguam abſtuli.

ſtis,

ftis extremas hafce funderem voces perpetuæ meæ in vos obfides charitatis. Si viuo negauiftis aures, præbete extincto; fi minus linguæ, cordis vocibus habete fidem; nudato credite apertoque vulneribus cordi, quod non amare nequit, & mentiri nefcit, vel quòd amoris eft fedes, vel quòd regia veritatis. O animæ cæli capaces cur immortalia negligitis, adhærefcitis perituris? An laboriofam virtutis faciem, & cultum horretis? Quid fi laborandum eft quoque vitiorum vias difficiles, & iniquas calcantibus? Exiftimetis enim velim, vos in orbe terrarum, tanquam in alieno peregrinantes ad æterna domicilia contendere. Inter fuperos inferofque diu medios verfari non licet, aut enitendum ad sũma per arduum, aut per abruptũ in infima præcipitandum. Quamcumque infiftatis viam, occurfabit labor; hoc vnum in veftra eft poteftate, vtrũ Deo, & pro vita, an Dæmoni, & pro interitu laboretis. O felicem cordis eloquentiam fi vt olim vitam mihi

fan.

ſanguine, per membra fuſo ſuppedita-
uit, ita nunc vocibvs vitam vobis præ-
ſtantiori munere pariat ſempiternã.
Non ampliùs mihi vitam ſuggeret,
ſed coronam: erit mihi fons vberri-
mus gloriæ, non ſanguinis. *Sin* ad hos
quoque cordis amantis ſonos, natiua
obſtrepente feritate obſurduiſtis, quã-
to ſatius eſt mori, quam in hac tanta
immanitate verſari? Et licet, nec iraſci
velim, nec ſi velim queam; cum pro-
fuſo iam ſanguine, irarum cordi ali-
menta non ſuppetant, cæleſtis tamen
iram numinis imminentem vobis de-
nuncio, quæ cæde iniquiſſima compẽ-
ſatos labores meos, contemptumque
extremum cordis eloquium, maturo
veſtro, grauiſſimoque ſupplicio vindi-
cabit. Ad portentoſam orationem
cordis hæſit paululum non miſericor-
dia delinita, ſed ſtupore defixa crude-
litas. Vbi ſe collegit, cor ipſum (miſe-
rum me) quod adhuc neſcio quid fle-
bile perſonabat, ſanguinarijs manibus
excerpũt è pectore, ſpiculis iaculiſque
diſcerpunt, fodiunt, & cruentant. O
ſæuiſ-

ſæuiſſimæ belluæ, quæ figuram tantùm ad ſimilitudinem hominis reſeruaſtis, nihil ne vos illa miſerandi cadaueris figura, illa vox flebilis, quæ ſaxa tigreſque flexiſſet, ille calor ſpirantis adhuc, & palpitantis cordis, ille ſanguis qui è manibus illapſus in pectora, humanitatem exulantem requirere videbatur, nihilne veſtrorum duritiem pectorum, immanitatemque commouit? Vnde recens iſta fluxit irarum eluuio? An quod amorem in vos ſuum, quos odiſſe pietas eſſet, cordis eloquentia declarauit? Quæ nam vnquam hoc fecit in Hircaniæ ſaltibus tigris, vt amantium voces vulneribus compenſaret? At ſi pœnas meretur amor, pertulit iam pœnarum ſatis. Mors, quæ poſtremum eſſe malorum ſolet, in veſtra immanitate fuit primum. Sepulturam, quam nec mare naufragis negat, nec littus eiectis, denegaſtis. Buſtum à capite, cor à pectore miſerabiliter reuulſiſtis. Vulnera vulneribus, extincto non parcentes cumulaſtis. Iam

per vos habet, vt videri possit pia sola contenta morte crudelitas. erit n[on] sæuiendo modus? Non erit. Insepultum, lacerum, & supplex cor in flammas proijcitis, vt inauditæ miraculum charitatis, maiori feritatis prodigio superetis. Sed quid ego vos incuso, cum amanter in odio summo egeritis, dum cor in flammas coniicitis, quæ amicæ sunt cordi? Vestris istis glaciatis pectoribus erat admonendum, si extinctum volebatis omnino, cor illud ardentissimæ facibus charitatis incensum. Nisi fortasse perceptus iam calor timorem iniecerat, ne immane vestræ sæuitiæ gelu, potentiore amoris æstu dissolueret. Enim vero perturbatis iterum naturæ legibus, induentibus feritatem hominibus, degenerant in humanitatem flammæ. Clementissimæ flammæ! vos cordi omni cruciamentorum genere vexato pepercistis, in vestris habuit incendijs ab hominum inhumanitate perfugium. Vos innocenti tactu dum lambitis recreatis, fulgore

innoxio pompam repræsentatis non poenam, non rogum exhibetis, sed sepulchrum: Illustre splendidumque sepulchrum Mausolæo magnificentius, quod Phœnix inuideat vt nobilius suo, qui nonnisi combusti corporis cineribus pretiosam emit tumuli claritatem. Cum in vestris ardoribus intactum inuiolatumque cor inuenisse se gaudeat, vbi sui quondam hospitis animi fœlicitatem in cælestibus rogis perennantis æmuletur. Quem à corporis domicilio vi calamitosissima eiectum, Regia immortalitatis excepit, beatissimo diuinæ charitatis in sinu ardenti fruiturum vita, ardoreque vitali in perpetuam æternitatem.

Tam magnificis Hispanorum moribus, animisque consentit magnificæ facundiæ pondus, verba bene sonantia, figuræ non minùs quam vestes sumptuosæ, nomina, tituli, periodi, omnia magna: breuem verò orationem vario acuminum genere, & contracta in arctum sententiarum ma-

iestate compensant.

Ab Hispania soluentes in Italiam ad vltimum veniamus, si magnitudo regionum famæ amplitudinem exæquaret, mundo maiorem, & cælo parem imperij quondam fascibus, nunc Pontificiæ clauibus potestatis. Cuius facundiæ, ac stylo si aliquid attribuero P.P. non grauatè, vt opinor, communis parentis laudes excipietis. Quandoquidem Roma, & Italia colonijs in diuersa dimissis, & externis ciuitate donatis, sanguinem suum orbi terrarum communicauit, & miscuit. Quin rursus externæ facundiæ sobolem facundiam esse Italicam profitemur. Cum enim exteræ nationes in Italiam armatæ toties immigrauerint, & erepta suis maioribus spolia (quæ rerum vicissitudo est) in patriam reportauerint, sermonem suum nobis, & facundiæ partem reliquerunt. Sed vtcumque se habuerit fortuna bellorum (nam ista deplorare nostra non interest) illata certè à colluuione tot gentium Italiæ detri-

men-

menta Italicæ facundiæ profuerunt. Nam à Cimbris ac Teutonis, à Gothis, & Longobardis, neruos, & spiritus, venustatem à Gallis, grauitatem à Germanis, ab Hispanis maiestatem, alias ab alijs laudes oratio nostra contraxit, ita vt splendidi characteris notam omnium pulcherrimam coalescentem ex omnibus æris Corinthij fato conformaret. Quemadmodum videlicet in Corinthiaco excidio, cum innumeri ex ære, argento, atque auro signa, & ornamenta conflagrassent, in commune fluentes venæ metalli notam pretiosissimam effinxerunt, quod æs Corinthium appellatum, vt speciosæ vrbis nomen in prole viueret ab iniuria matris pulchriore.

Cum autem eam differendi rationem huc vsque tenuerimus, vt in quaque gente ingenij priùs animique vultum, dein facundiæ formam ab ijs non abhorrentem inspiceremus, celebratas hactenus aliarum gentium laudes in Italicis moribus recogno-

ſcere libet, vnaque opera eloquentiæ ſplendorem è ſplendore virtutum emicantem, vt Italia noſtra non minùs egregiè cordata, quam facunda, agendo æquè dicendoque potens, & calamis, & gladijs fortunata, principatum Orbis armis quæſitum, pectoris, & linguæ præſtantia meruiſſe videatur.

Primò itaque laudatæ initio Germanorum ſeu ſtili, ſiue animi grauitati, & ad extremum maieſtati Hiſpanicæ, habemus in Italia exempla tum antiqua, tum noua, quæ opponamus. Nam cuius altitudinis animorum fuit, Pyrrho Epirotarum Rege magnis certaminibus bis victore pacem à Romanis flagitante, bellum maluiſſe? Cum venalem in Regis capite medicus victoriam obtruderet, non ſolùm abominatos fuiſſe nefas, ſed proditorem prodendo, beneuolentiam hoſti, quam familiares exuerant, repræſentaſſe? Cuius conſtantiæ, ſecundo Punico bello, poſt Cannas tertium vulnus, ac penè funus imperij,

perij, ne cogitationem quidem suscepisse pacis? Quin adhuc Italiæ suæ, ac libertatis incertos, in Siciliam, Hispanias, Africam ipsam Annibalis patriam, quæ tot armorum incendia vomuerat cum ingenti belli mole nauigasse. A qua sublimitate animorum, ne degenerare consecuta sæcula videantur, facit dignitas tot Romanorum Pontificum, Leonis, qui Totilam Hunnorum, Gregorij, qui Luitprandum Longobardorum Reges, alterius Gregorij, qui Henricum, Alexandri, qui Fridericum Cæsares, inermis Maiestatis oppositu exarmatos ex hostibus adoratores habuerunt. Sed his omissis, quæ in proximis diuino fastigio viris robur trahere videbantur è cælo, quanta Venetæ Reipublicæ grauitas, & maiestas? Quæ dum pacem indecoram recusauit, quam Turcicus legatus in Senatu verbis amplissimis efferebat, si pretium pacis Creta dederetur, Romanam magnanimitatem adæquauit

 præ-

præbito sæculis documento: Venetum Leonem ab antiquo assuetum cum potentioribus congredi, de magnis omnibus bellis redire coronatum seu lauro, siue olea gloriosa.

Hanc igitur morum grauitatem in Italis & maiestatem, grauis pariter aut magnifica dicendi virtus consequitur, hæc sereno cælo & placido similis, illa rubenti, & minitanti. Vtrique conuenit argumentum grande, peramplum, insignibus figuris tractatum; grauitatem magis conficit sermo virilis, & fortis, qui aurem interdum inæqualitate percutiat, stylus non docenti, narrantique, sed arguenti similis, aut approbanti: maiestatem conciliat sublimitas orationis, animus, & dicta grande spirantia, proximique audaciæ poeticæ spiritus, oratoria verecundia temperati.

Nemini est dubiũ, quin eloquentiæ Princeps Tullius in omni dicendi genere dominetur; ita vt difficile in eo sit iudicium notæ maximè excellentis. Quid enim grauius, aut subli-

mius illis de natura, & prouidentia diuina, de conſcientiæ pœnis, de optimo reipublicæ ſtatu, de legibus, de fato ſententijs? Quid vehementius, aut efficacius inuectiuis in Catilinam, Clodium, cœteroſque? Quid orationibus poſt reditum ad Quirites, & in Senatu, aut varijs narrationibus, egreſſionibuſq; ſuauius? Quid purius, & ſubtilius Tuſculanis? Quid pulchritudinis, & decori, nitoris, & gratiæ, in vllo ex eius monumentis deſiderari poteſt? vt meritò vnus extitiſſe videatur, in quo natura, doctrina, exercitatio, ars, quæ diuiſa magnos oratores facerent, coniuncta efficerent quodammodo in dicendo Deum. In cœteris Italis Scriptoribus, quamuis Hermogenis formæ pariter commiſceantur, aliæ tamen in alijs eminent magis, vt grauitas in Salluſtio. Cuius vt omittam exordia ſatis vulgata, doctrina morum, & ſenſibus valida, quàm grauis illa deſcriptio educationis priſcæ Romanorum? *Iam primum iuuentus ſimul ac bel-*

li

li patiens erat, in castris per laborem vsu militiam discebat, magisque in decoris armis, ac militaribus equis, quam in ludis & conuiuijs libidinem habebat. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus vllus asper, aut arduus, non armatus hostis formidolosus erat, virtus omnia domuerat. Mox eosdem deprauatos vituperat. *Operæ pretium est cum domos, atque villas cognoueris in vrbium modum exædificatas, visere templa Deorum, quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Verùm illi delubra pietate, domos suas gloria decobant, neque victis quidquam præter iniuriæ licentiam eripiebant, at hi contra ignauissimi homines, omnia ea socijs adimere, quæ fortissimi viri victores hostibus reliquerunt, proinde quasi iniuriam facere, id demum esset imperio vti.*

Quàm seuera apud eumdem illa Catonis apostrophe ad Senatores? *Sed per Deos immortales vos ego appello, qui semper domos, villas, signa,*

ta-

tabulas, pluris quàm Rempublicam feciſtis; ſi iſta cuiuſcunque modi ſint, quæ amplexamini retinere vultis, expergiſcimini aliquando, & capeſſite Rempublicam. Non agitur de vectigalibus, aut de ſociorum iniurijs, non bonis ne an malis moribus viuamus, ſed libertas, & anima noſtra in dubio eſt. Hic mihi quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? Quàm acris illa conceſſio ironica? *Sint ſanè, quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis, ſint miſericordes in furibus ærarij, ne illi ſanguinem noſtrum largiantur.* & paulò poſt. *Miſeremini cenſeo, atque etiam armatos dimittatis. Næ iſta miſericordia, vobis in miſeriam vertet.*

At quanta Liuij maieſtas non modò in nobiliſſimis primæ, ac tertiæ decadum initijs, verùm etiam in toto paſſim hiſtoriæ corpore, vt libro 2 dum exponit diſcrimen regiam inter dominationem & popularem. *Erant in Romana iuuentute adoleſcentes aliquot,*

quot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, aequales sodalesque adolescentium Tarquiniorum assueti more regio viuere, eam tum aequato iure omnium licentiam quaerentes, libertatem aliorum, in suam vertisse seruitutem conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres, vbi ius, vbi iniuria opus sit, esse locum gratiae, esse beneficio, & irasci, & ignoscere posse, inter amicum, atque inimicum discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem, melioremque inopi, quàm potenti, nihil laxamenti, nec veniae habere, si modum excesseris; periculosum, in tot humanis erroribus, sola innocentia uiuere.

Dum discordiæ Romanæ malum exaggerat. *In spem uentum erat discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesque in omnium Hetruriae populorum concilijs, fremebant: aeternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus saeuiant: id unum uenenum, eum labem*

ci-

ciuitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum partim patrum consilijs, partim patientia plebis, iam ad extremum uenisse: duas ciuitates ex una factas, suos cuique parti magistratus, suas leges esse. proximo bello in ipsa acie in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis: signa deserta, imperatorem relictum. profectò si instetur suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quam indici, ostendique bellum, cætera sua sponte fata, & Deos gesturos.

Hæc Liuius in obliquis concionibus, nam in rectis mortales cœlesti penè lingua loquentes inducit. Vt aliquas attingam, quam magnificæ sunt Annibalis ad Scipionem de pace sententiæ? *Melior, tutiorq; est certa, pax quàm sperata uictoria. hæc in tua, illa in Deornm manu est. Ne tot annorum fœlicitatem in unius horæ dederis discrimen. cum tuas uires, tum uim fortunæ, martemque belli communu-*

munem propone animo. utrinque ferrum, corpora humana erunt. Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet. maximæ cuique fortunæ minimè credendum est.

Aut Scipionis ad Antiochi Legatos. *In deteriore sua fortuna pacem faciet Rex, quia seriùs facit. Si nunc remoratus fuerit, sciat, Regum maiestatem, difficiliùs de summo fastigio ad medium detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari.*

Neque minor Cornelij Taciti sublimitas in concionibus, aut in elogijs Augusti, Germanici, Galbæ, & aliorum, Velleij quoque dum intra historiæ fidem se continet; vt de magno Pompeio. *In tantum in illo uiro à se discordante fortuna, ut cui modò ad uictoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam*. Flori pariter maiestas approbatur, præter quàm dum calore poetico nimis friget, vt in libro 2 de Decio Bruto. *Peragratoque uictor Oceani littore, non priùs signa conuertit, quam cadentem in maria solem,*

solem, obrutumque aquis ignem non sine quodam sacrilegij metu, & horrore deprehendit.

A Germania in Poloniam contendentes impetum illius gentis at vehementiam in factis, dictisque notauimus, ingenij vigorem parem, in Italis vel ducibus, vel scriptoribus licet deprehendere.

Ludouicus Bauarus Imperator Ioannis XXII. Pontificis hostis, ad Vaticanum cum exercitu sedebat. Cumque ad Principis Apostolorum valuas infame edictum penderet, quo Pseudopontifex (si Deo placet) legitimum Pontificem sacris interdicebat, nam principatum armis eripuerat non edictis: tantam diuini, humanique iuris violationem non tulit Iacobus Columna nobilissimæ familiæ inclitum decus, sed renouanda putauit exempla illius Romanæ fortitudinis, quæ vnius hominis virtute Reges, & exercitus obstupefecit. Ergo, vbi secum tempus, ac modum exegit iuuenis generosus, non dubitauit

tauit per medias Germanorum acies securo gradu vadere, tamquam si vnus animos exercituum gereret; tum inspectante cum globo armatorum Imperatore, superatis Vaticani gradibus, penetrauit se in templi fores, vbi dum ad prodigium inusitatæ audaciæ ignarus Cæsar hæret, dum stupore præpeditę torpent militum iræ, manusque, edictum reuulsit è valuis, discerpsit, pedibus conculcauit; eademque celeritate se proripiens, cùm iam Cæsareæ bilis vapor in violentissimas iras erumperet, iam innumerabiles tenderentur arcus, gladij stringerentur, Vaticanum campum, & Vrbem remensus, Præneste cum suis inuiolatum se recepit. Et sanè potuit illic fortunæ gentili suæ victor immolare, plus tamen virtuti debuit, qua fortunam, & impetum gubernauit. Prouidit enim iuuenis non minùs exercitati cordis, quam dexteræ Germanos ausus nouitate hæsuros inutiles, & suam celeritatem illorum viribus illusuram. Templi gradus,
fo-

ſorum, atque omnia circum armit horrentia, fiduciam aggreſſori dabans æſtimanti, ſe faciliùs, dum non timetur, occupaturum incautos, quàm ſi exercitum habuiſſet: aciem incogitantem, & imparatam, minùs quàm vnum ſtrenuum hominem valere. Dum igitur certus animi in pericula ſe induit, pericula ipſa diſcuſſit, & miraculi larua Germanos perterrefecit aduersùm veros metus inuictos. relicto poſteris documento, Italos vbi opus ſit, præcipitare ſed cautè, ruere cum conſilio, furere ſapienter. At Præneſtina arce non ſe tenuit ingentis nominis fama, quin per medios hoſtes egreſſa, exteras nationes impleret. Quot in vno Columnæ pectore Mutios, & Horatios adorauerunt? non ſine formidine reputantes: quanta fiducia Imperium Orbis retentari poſſet ab Italis ſi vniuerſi conſentirent, cum ſinguli tam feliciter magnis exercitibus inſultarent.

Hoc vehementiæ impetu, quo Italorum pectora incitantur, illorum ef-

feruefcit oratio. Non minùs vehementem, quam fublimem iudico Liuium fuas conciones quibufdam figurarum veluti fulminibus illuftrantem. Vt interrogationibus, non ad percontandum, fed vel ad reuincendum argumentis aduerfarium, vel ad affectus animi ebullientes effundendos. Qualis illa Campani Patris filium ab occidendo Annibale deterrentis. *Sed fi nihil fancti, non fides, non pietas audiantur, unus aggreffurus es Annibalem? Quid illa turba tot libertorum, feruorumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dexteræ? torpefcent ne? in amentia illa uultum ipfius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret Populus Romanus, tu fuftinebis? & fi alia auxilia defint, me ipfum ferire corpus meum opponentem pro corpore Annibalis? fuftinebis* Addit interrogationi pondus argumentum à maiori, vel minori, vt in concione Torquati contra Cannenfes milites. *Vt feruemini deeft*

uobis

uobis animus, quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium, sociorumque circa uos eo ipso die cæsa iacent; si tot exempla uirtutis non mouent, nihil unquam mouebit; si tanta clades uilem uobis uitam non fecit, nulla faciet. Vos redimam? Hæc vehementia obiurgantis, illa non minor se purgantis Cannensis militis apud Marcellum. *Si non Deum ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo seritur perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit militum, an imperatorum? Cannensem exercitum fugæ aut pauoris insimulare quisquam potest, ubi plus quinquaginta millia hominum cecidérunt? Vnde Consul cum equitibus quinquaginta fugit? Vnde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus reliquit?* & paulo post: *Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis urbibus experiri uirtutem, asperrima quæque deposcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit, quàm primùm fiat.*

At fortasse ingenuitatem, candoremque Belgarum Italis denegabit is author, qui sua in Icone animorum eos fingit nimium callidos, nunquam in simplicem, & non suspectam familiaritatem descendere, semper velut in specula, quid cœteri agant, arbitrari. Quod si tanto opere contendit, Italos esse non hebetes, & rerum momenta iusta æstimatione metiri, verum præconium agnoscimus, sin autem tristiori prudentia, vt ait, & suspicionibus prægrauat, quasi nihil ingenuè nos facere delectet aut dicere, seu factum dictumue ab alijs prout sonat interpretari, hoc enim verò ingratæ calliditatis crimen auersamur, & fugimus. Siquidem omni magnanimitate nos spoliat, quam simplicitas, & veritas vel antecedunt, vel sequuntur. Adde quòd superstitiosa prudentia timori, & odio esse solet, candor ingenuus amatur. At Italos natura finxit amabiles, maiorèque vitæ parte, cum superuacanea videlicet

cet calliditas eſt, apertos, & candidos: ſi verò negotium ingruat, acres, & moli curarum pares. Vbi vacat, nil ſolutius in feſtiuitates, & ioca, vbi res poſcat, ſolliciti, ſeueri, conſtantes. Quin in luſibus, & conuiuijs, quod in Germanorum ſympoſijs non ſine illorum querela palam factum eſt, ita ſui ſunt Itali, vt vel ebrij negotium curare poſſint, periti ad calices vigilanti ſtertere naſo.

Cum ab Hiſpania per Galliam in Belgium reuerteretur Marchio Ambroſius Spinula Imperator ſuæ ætatis facilè ſummus, à Rege bellicoſiſſimo, & triumphali Henrico perhonorificè exceptus, Regiæque menſæ adhibitus eſt. Inter epulas Henricus Gallica comitate, quæ per ioca ſæpe ſerijs velificatur, Spinulam de tota ratione belli, quod ea æſtate adornabat, interrogat. Senſit Dux non incallidus, quantum è Republica peteretur. Sed quid ageret? aperiret expeditionis conſilia? timebat, ne infidus Hiſpano Regi diceretur, cuius arcana

enuntiaret, ſpemque victoriæ quodammodo, admonito ad præcauendum hoſte præcideret. taceret? iniurioſum hoc percontanti Galliæ Regi videbatur, quaſi ſilentio iniqua quæſijſſe exprobraret. cui tamen indulgentia tanta erga ſe effuſo, nec ciuile putabat nec humanum, quidquam denegare, ne dum contumeliam referre pro gratia. Fingeret alia omnia, poſtmodum ſecus facta, mutationem conſilij interpretaturus? ſeruilis animi putabat eſſe mendacium, nec magnanimi occulere veritatem præſertim Regibus, qui licet ipſi (vt ait quidam) admodum religioſè non colant veritatem, & fidem, ſeuerè tamen à minoribus exigunt. His momentis momento temporis penſatis, (nam fuit Spinulæ volucre ingenium, & iudicandi vis præſens) ſtatuit gloriam confeſſionis amplecti pro certo reputans, Batauos hoſtium duci tanto ante vulneris locum denuntianti, fidem non habituros. Diſertè igitur fatetur, in Senatu Hiſpa-

nico

nico decretum vt Frisia eo anno inuaderetur. Frisiam futuram martis campum, sperare se, vnica æstate, nobilem prouinciam iuris Regij facturum. Proximam Frisiæ arcem, belli sedem destinauisse. Hæc super mensa Regis Gallorum, publicè à summo Hispani exercitus moderatore iactata, fama non tacuit, detulitque statim ad Batauos; vt scilicet cauerent finitimis circa Frisiam prouincijs, non Frisiæ, cui Spinula tam apertè minando, securitatem indixisse videbatur. Interea Marchio venit in Belgium, arma, commeatum vti prædixerat, ad belli sedem comportari iubet, eò pedestres legiones, equitum turmas conuenire, ipse profectus cum Ducibus contendere in Frisiam maturat. Verùm ista quo maiori strepitu administrabantur ab Hispanis, eò scenæ magis data putabantur à Batauis, tam obstinatè errori suo fauentibus, vt in finitimas arces cura, & præsidijs intenti, Frisiam penè incustoditam relinquerent: nec nisi postquam obsessa,

& expugnata demum est, attentandam à Spinula existimarent. Ita Italicus Imperator magnis Regibus magnas virtutes approbauit, Hispano fidem, Gallico veritatem, hostibus verò candorem, & fortitudinem; quorum superstitiosam prudentiam tempestiua simplicitate delusit. Par decus raritate gloriæ Fabio Maximo consecutus, in dispari facto. Namquemadmodum Fabius nouum pugnæ genus, vt Annibalem vinceret, commentus est, non pugnare: ita Spinula nouam excogitauit rationem hostis fallendi, non fallere. Si tyronem interrogas, quæ nam prima elementa militiæ? statim subijciet, caue hostibus credas; mutauit Spinula disciplinam, docuitque Batauos malo suo, hostibus, sed Italis, esse credendum. Et meritò, cum non haberet quo cresceret solertia militaris ad summum perducta per fraudes, & furta belli, horum loco Spinula substituit simplicitatem, & verborum fidem. Frementibus Batauis, hoc

vnum

vnum Italicæ genus artis superesse, vt experientissimos Duces fallacijs impenetrabiles, veritate deciperent. Vsque adeo ne nihil certi prudentiæ relictum in rebus humanis? cum nec amicis fides habenda sit semper, nec hostibus deneganda? Ita persæpe sincerè, ac sine fraude agere, ars summa est, ingenia verò vafra sua calliditate capiuntur.

Italicum animi candorem, suus vbi res exigit candidæ facundiæ stylus imitatur, oratio clara, illustris, & simplicitatis generosæ, munda sed sine delicijs, exculta, sed negligenter, ita vt idipsum deceat; figuras certas non habet, quia vt perspicua sit, ornatum figurarum respuit; illas probat, quæ rem demonstrant potiùs, quàm augent; vt hypotiposim, dialogismum, & similes. Talem censeo Cæsaris stylum, vti descriptionem illam acerrimæ pugnæ in l. 4. quam vt euidentiorem faciat adiuncta omnia ponderat, personarum virtutem, loci iniquitatem, modum certaminis,

ar-

armorum genus, tum omnia epiphonemate concludit.

At hostes etiam in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, vt cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent, his deiectis, coaceruatis cadaueribus, qui superessent, vt ex tumulo, tela in nostros conijcerent, pilaque intercepta remitterent; vt non nequidquam tantæ virtutis homines iudicari deberent, ausos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum, quæ facilia ex difficillimis, animi magnitudo redegerat. Talis Suetonij stylus A. Gellij, & Ciceronis vbi se ad notam tenuẽ demittit, vt in Tusculanis laude illa pulcherrima cæcitatis, quam argutiæ, sententiæ, verborum elegantia mirè concinnam faciunt. *Etiam ne* (inquit) *Si sensu carebit oculorum sapiens, beatus erit? etiam, nam ista ipsa contemnit. Primùm enim horribilis ista cæcitas, quibus tan-*

tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent, cæteras uoluptates in ipsis habitare sensibus, quæ autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iucunditate: animus accipit quæ uidemus. Animo autem, multis modis, uariisque delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor de docto homine, & erudito, cui uiuere est cogitare. Sapientis enim cogitatio, non fermè oculos adhibet aduocatos. Etenim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? Appium quidem ueterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cum quorum res esset, sua ipsi non uidebant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius, & in Senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & uidebat

in

in literis. Traditum est etiam Homerum cœcum fuisse, at eius picturam, non poësim videmus. quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, vt, quæ ipse non viderit, nos vt videremus effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse vnquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent: huic discendi, quærendiq; diuinæ delectationi toto se animo dedidissent? itaq; augurem Tyresiam quem sapientem fingunt poëtæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at verò Polyphemum Homerus cùm immanem, ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusque laudare fortunas, quòd quà vellet, ingredi posset, & quæ vellet attingere. Rectè hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quã aries ille prudentior.

Iam

Iam verò vt non minorem Italis, quam Anglis inesse vim mentis doceam, & quidquid imitari libeat, exprimendi solertiam, ingeniumque formarum dissimilium capax ex vna in alteram per imitationem immigrare paratissimum, omissis splendidioris generis exemplis, ex Italia nostra vnum afferam è plebe hominem, quoniam in eius generis hominibus, minùs disciplinæ assuefactis, genius magis & natura se prodit. Hic vt nuper accepimus, nescio cuius criminis reus Mediolani coniectus in carcerem, suo ingenio se absoluit. Nam cum fortè è contubernalibus vnus fato defunctus geminis è vinculis custodiæ, & corporis euolasset, illius cadauer de more compositum in feretro, libitinarios expectabat, vt carcerem mutaret in tumulum. Intellexit socius non hebes, quantum mors ad libertatem profuisset extincto. Igitur vt libertate potiretur ipse, statuit ad modicum tempus mortui personam ad-

sci-

ſciſcere. Nec mora: ſolitudinem nactus, mortuum ſacco diſpoliat, dein ſub lectulum coniectum, operimento multæ veſtis ſepelit. Ipſe funeream tunicam indutus, in ſandapilam ſe collocat, defunctum egregiè mentitus porrecto in longum corpore, complicatis ad pectus manibus, membris, ac vultu ob ieiunia carceris, in mortis pallorem albentibus. Intromiſſi portiores, qui parati ad funus veniſſent, perfunctoriè tantùm iacentem intuiti, attollunt feretrum, ſupponunt humeros, cum facibus, & cantu, viuentem nebulonem pro mortuo è carcere exportant. Cum interim ille audiens funebres nænias, & exequiale carmen, quod ſibi occinebatur, dirum omen auerſatus, toto itinere, capite nutante reſpueret. Vbi ad templum perueniſſe funus, & depoſito ferculo conſtitiſſe ſenſit, iamque humationem præparari; peracta feliciter fabula ratus, iam tutò perſonam mortui poſſe deponi, attollit ſe in ſeſſum, proximoſ-

quę intuens miraculo attonitos voce confirmat. Quid trepidatis amici, tamquam si extinctum reuocatum ad vitam videatis? Equidem nunquam perij, nisi fortè quamdiu sepultus in ergastulo fui. Nunc mihi opus non est sepultura è sepulchro carceris rediuiuo. Vos tamen operæ pretium fecistis liberatores mei, qui mihi pro tumulo liberum cælum reddidistis. Ite modò, & mihi mei relicta cura, aliud genus liberalitatis defuncto illi impendite, quem sub lectulo inter pannos satis modestè agentem reperietis. His dictis exilijt è feretro, ac deposita mortis larua in personam redijt, rediturus in domum suam. At sodales flebile officium metu interruptum, elapso in fugam cadauere, risu finierunt.

Huic animi multiformi virtuti respondent in stylo geminæ dicendi dotes, quæ, vt eruditè docet in tractatu de arte historica Augustinus Mascardus, à Scaligero confundun-

tur,

tur, fortasse quia sæpissimè associatæ cernuntur. energia quæ, ab ἔργον hoc est opere deriuatur, eò quod non sinit esse, vt Quintilianus loquitur, ea quæ dicuntur otiosa: & enargia quæ petitur ab ἐναργής, & euidentiam, claritatemque significat. Harum virtutum exempla in Cornelio Tacito frequentissima suppetunt, vt in libro 1. histor. vbi Galbæ Imperatoris exitum describit.

Agebatur huc illuc Galba vario turbæ fluctuantis impulsu completis vndique basilicis, ac templis lugubri prospectu, neque populi, aut plebis vlla vox, sed attoniti vultus & conuersæ ad omnia aures. non tumultus, non quies, quale magni motus, & magnæ iræ silentium est. Othoni tamen armari plebem nuntiabatur. Ire præcipites, & occupare pericula iubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum auito Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem suum inermem, & senem orucidare ent, disiecta plebe, proculcato

Se.

Senatu, truces armis, rapidis equis, forum irrumpunt. Nec illos Capitolij aspectus, & imminentium templorum religio, & priores et futuri principes terruere, quò minùs facerent scelus, cuius vltor est, quisquis successit.

In tertio dum ponit ob oculos Flauiani exercitus cùm Vitelliano intra Vrbem certamen. *Concurrere et in Campo Martio infestæ acies. Pro Flauianis fortuna, et parta toties victoria, Vitelliani desperatione sola ruebant, et quamquàm pulsi rursus in vrbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos modò, rursus illos, clamore, et plausu fouebat; quoties pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut si quam in domum confugerant, erui, iugularique postulantes, parte maiori prædæ potiebantur. Nam milite ad sanguinem, et cædes obuerso, spolia in uulgus cedebant. Sæua ac deformis urbe tota facies. alibi prælia, & vulnera, alibi balneæ, po-*

pinaque. Simul cruor, et strues corporum, iuxta scorta, et scortis similes, quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captiuitate scelerum, prorsus vt eamdem ciuitatem et furere crederes, et lasciuire.

In exemplum deniq; suauitatis Italicæ multum ex indole Gallica trahentis, referri potest Adelais Italiæ Regina Rodulphi filia Burgundionum Regis, qui aliquot annis in Italia imperitauit. Hæc sanguine, & virtutibus, quæ Reginam decent illustris, decore corporis, animi, & fortunæ dotes æquauit. Genitore Rodulpho Berengarij, & Germanorum armis ab Italiæ possessione pulso, ipsa in potestatem concessit Vgonis Comitis Prouinciæ, qui ab Rodulpho ad opem ferendam inuocatus, inter duos disceptantes alterum clade, alterum victoria fessum, tertius integer regnum occupauit, pretium auxilij. Mox vt imperium malis artibus partum bonis firmaret, per legatos Rodulphum orat, vt Lothario filio, Adelaidem

laidem

laidem ipſius filiam nuptui collocet, quam apud ſe perhonorifico famulitio ſtipatam Reginæ cultu captiuam habebat. Aſſentitur largiter Rodulphus, quod perierat, ſi negaret; dicit inſuper dotem Italiam, quam amiſerat. Prædicanda hic eſſet Adelaidis humanitas erga ſocerum, ſponſumque paterni regni raptores, niſi reuerentia qua captiuam coluerant, & obſequium, quo Reginam venerabantur, has vices meruiſſe viderentur. Interim alter Berengarius haud ſatis lætus, quòd regno vnde auitis armis æmulus exciderat, alius quàm ipſe frueretur, in Italiam tota Vngariæ mole ferebatur. Sequeſtri pacis intercesſere, ne regionem, cuius imperium affectabant, armis delerent, ſed florentis partem certam, pro euerſæ poſſeſſione dubia in lucro ponerent. Coitur ſocietas regni rarò tuta, ſuſpecta ſemper, altero facilitate, altero fraude peccantibus. Sed Lotharius breui cum vita regnum amiſit, Adelais libertatem. Ite-

rum ex Regina captiua, eò duriore seruitutis iugo, quo iniquiore, & inclementiùs habita sub tyranno; donec oborta cupiditate nuptiarum, procum agere cœpit per blanditias contumelijs grauiores. Nam oderat vt latronem, vt proditorem, vt homicidam, & post tot iniurias, oderat vt amantem. Cum ergo thalamum recusasset, carcerem subijt; cuius horrorem orbitati suæ congruentem plusquam fœminea audacia non effugisset cum socia consiliorum nutrice ab altissima turri se demittens, nisi supra carceris squalorem, & tenebras, maritales tedas exhorruisset. Profectò nihil mediocre patitur Regum fortuna: aut seruiunt, aut regnant, vincula vel in fronte, vel collo gerunt, secures nisi stringant in alios, ipsi pauent. Reddita libertati Adelais, tantum supra Reginam se extulit, quantum fuerat infra captiuam abiecta. Cum Otho Cæsar ab Agapito Pontifice aduocatus in Italiam cum quinquaginta millibus bella-

latorum, Berengarij tirannidem sustulisset, conciliatore nuptiarum Pontifice in victoriæ pretium, Adelaidem dixit Augustam, pro dote afferentem in regia forma, calamitosam virtutem. Qualis tunc fortunæ ludus, in Italiæ scena? Cum mutatis ab ea partibus, iam hoc esset Berengarius, quod fuisset Adelais. Cum ille regno eiectus, vitæ ambiguus clementiam, quam negauerat, exoraret: Hæc Italiæ, ac Germaniæ sceptris inclyta gauderet suæ trophœū benignitatis facere, qui eam fecerat tyrannicæ sæuitiæ documentum. Cum fœmina vindictæ amorem, cuius viri potentes non sumus, abdicaret.

Suauitas Italici moris in scripta redundat per verba lenia, venusta, florida, quorum compositio concursus neque asperos, neque hiantes habeat; sed dulcedinem, & quasi modulationem quamdam numerorum, cū earum explicatione rerum, quæ aut mentem oblectent, aut sensum,

Senſum demulcēt ſpectacula, pompæ, conuiuia, verni temporis gratia, iuuentutis decor, concentus muſici, ſaltationes, & ſimilia, quarum iucunditatum eæ, quæ auribus, oculiſq; percipiuntur nobiliſſimæ ſunt. Ad mentem referuntur noua, recondita, admiranda, exitus inexpectati, conuerſiones magnæ cum rerum varietate perpetua. Quibus hiſtoria Q. Curtij cum abundet, ſuauitate tanta perſudiſſe diciturAragoniæ Regis animum, vt à corpore inamabilis morbi moleſtiam exegerit. Quid enim? ſpectacula, pompaſque deſideras? habes in 3. luſtrationem innumerabilis Perſarum exercitus. *Patrio more Perſarum traditum eſt, orto ſole procedere. die iam illuſtri ſignum è tabernaculo Regis buccina dabatur, ſuper tabernaculum vnde ab omnibus conſpici poſſet, imago Solis criſtallo incluſa fulgebat. Ordo autem agminis erat talis. Ignis quem ipſi ſacrum, et æternum vocabant, argenteis altaribus præferebatur. Magi proximi patrium*

car-

carmen canebant. Magos trecenti, et sexaginta quinque iuuenes sequebantur puniceis amiculis velati, etc.

In 9. triumphalem habes Macedonum ex India reditum bacchantium in morem. *Igitur æmulatus patris Liberi non gloriam solùm quam ex illis gentibus deportauerat, sed etiam famam, siue illud triumphus fuit ab eo primùm institutus, siue bacchantium lusus, statuit imitari, animo super humanum fastigium elato. Vicos, per quos iter erat, floribus, coronisque sterni iubet. Liminibus ædium crateras uino repletos, et alia eximiæ magnitudinis vasa dispont. Vehicula deinde constrata, vt plures capere milites possent, in tabernaculorum modum ornari, alia candidis velis, alia veste pretiosa. Primi ibant amici, et cohors regia varijs redimita floribus, coronisque. Alibi tubicinum cantus, alibi lyræ sonus audiebatur. Item in vehiculis pro copia cuiusque adornatis commessabundus exercitus, armis quæ maxi-*

mè decora erant circumpendentibus, ipſum, conuiuaſque currus vehebat crateris aureis, eiuſdemque materiæ ingentibus poculis prægrauis. Hoc modo per dies ſeptem bacchabundum agmen inceſſit. Parata præda, ſi quid victis ſaltem aduersùs commeſſantes animi fuiſſet, mille herculè viri modò & ſobrij, ſeptem dierum crapula graues in ſuo triumpho capere potuerunt. Sed fortuna, quæ rebus famam, pretiumque conſtituit, hoc quoque militiæ probrum vertit in gloriam, & præſens ætas, & poſteritas deinde mirata eſt, per gentes nondum ſatis domitas inceſſiſſe temulentos, Barbaris quod temeritas erat, fiduciam eſſe credentibus.

Si amœnitas arridet regionum deſcribuntur in v. Perſica tempe: ſi noua placent & admiranda, ſi exitus inopinati, & magnæ rerum conuerſiones, oculis in 9. penè ſubijcitur fluctuatio Macedonicæ claſſis in ignoto flumine maritimis æſtibus conflictatæ; in eodem libro Dioxippi inermis

mis pugilis de armato gladiatore victoria, & Alexandri intra oppidum Oxydracarum memorabilis pugna, Philotæ in 6., Clyti in 8. tragicæ calamitates, aliaque passim id genus, quibus historicus prudens varios lætitiæ, doloris, irarum, & miserationis affectus cogit suauitati iucundissimi operis deseruire.

Sed non solùm orationis Italicæ splendor ab intima tot virtutum, quot superiùs enumerauimus pulchritudine efflorescit, verùm etiam ab externo fulgore rerum inter quas nascitur, & educatur. Quemadmodum Constantinopolitani Cæsaris liberos præter ostrum regale sanguinis à maioribus transfusum in venas, imperatoria quoque decora purpuræ trabeæ trophæa commendabant, inter quæ statim, vt lucem aspexerant, excipiebantur, & porphyrogeniti appellatione in spem imperij pulcherrimi adolescebant. Vbi verò tam crebra visuntur antiquæ, vel recentis magnitudinis documenta illustrandæ orationi

oppor-

opportuna quæ in Italia? tot arcus, colossi, theatra, sumptuosissimæ Diuorũ domus, & Principum, moles astris olim conterminæ, quarum iacentium ruinæ spirant adhuc veterem splendorem, & maiestatem. Vbi tot hodiernæ magnificentiæ prodigia? Romæ Vaticanum templum, tholus, ac porticus miracula orbis terrarum. Venetijs ad D. Marci basilicam, speciosissimum forum, cuius pulchritudinem ne pennicilli quidem assequi possit audacia: armamentarium magnis classibus ornandis sufficiens, cui par extruendo, imparem scias potentiam Regum, & Cæsarum. Quamquam nulla est Italiæ ciuitas clarior, quæ non aliquo insigni naturæ, vel artis ornamento resplendeat. Hinc Pausilipi amœnitates nunquam satis, verè semper laudatas, ac tepentes fontibus Baias, voluptatis, an salutis hospitia Neapolis pandit: illinc Mediolanum fertiles campos, regna Cereris, è candidissimo marmore templum, arcemq; inexpugnabilem cum

pro-

propugnaculis. Suas turres vel obliquè pendentes, vel ad nubes erectas Cremona iactat, Pisæ, Bononia. Sua mœnia Babylonicis æmula Genuensis Respublica, sua minora mole, non arte, vel decore, Luca, Patauium. Messana portum Graia venustate comptum vsque ad delicias: Ancona marmoreum, Traiani opus, *Romana* grauitate spectabilem. Senenses forum, cum templo principe, Florentia pontem, vias stratas è marmore, at D. Laurentij sacellum pro marmore gemmis pretiosum, & magnorum Ducum sepulchra instar thesauri: Lauretum denique Deiparæ domum, omnes mundi fabricas, vel hodiernæ opulentiæ, vel antiquæ paupertatis maiestate vincentẽ. Quid commemorem spectacula nullis ingentibus audita numero tam frequentia, pretio tam rara? Seu cum Romani scenas marmoreas, & christallinas excitauere, soliditate illas; has ipsa fragilitate pretiosas, seu cum arenam caueæ aureis illustrauere ramentis, seu

cum

cum populo tot centenis hominum millibus epulum dabant, inuectis pro annona Aegypti, Mauritaniæ, Siciliæ messibus, ad extruendas dapes depopulatis elementis, feris terras, mare piscibus, auibus aerem spoliantes. Quid commemorem, pro missilibus, dispersas in tesseris insulas, prædia, villas, agros in populum? vt velut in scena quodam fortunæ ludo modò egentes, repentè diuites citra fabulam fierent. An referam Circenses classes in Euripis vino plenis nauigantes! ne timerentur placidissimi pelagi tempestates, & optandæ naufragia inter delicias perituris? An referam veteres priuatorum cœnas sorbilibus margaritis, hoc est effusis patrimonijs sumptuosas? aut alias ridenda magnificentia famosas, in quibus nobile edulium innumeras lusciniarum linguas cum absumpsisset, tãtam musicarum auium cladem deserta rura, muta nemora indoluerunt. An excurrere hic potiùs libet Aud. & exorata venia, breui digressione de-

scri-

ſcribere Romanorum Cæſarum Domitiani præſertim,& Heliogabali ſplēdidiſſima conuiuia,vel amœna lethaliter, vel innocenter metuenda, rerum conuerſione mirabili,à lætis intriſtiā, à luctibus in voluptatem , conuiuis modò fictæ tragædiæ ſpectatoribus, modò veræ actoribus, per quæ ludibria coronatæ illæ furiæ Romanis proceribus illuſerunt.

Senatorij ordinis ipſa lumina Domitianus ad cœnam inuitauerat. Vt conuiuium Cæſaris agnoſceres, imperium illi fecerat vectigale, vt cœnam Tyranni eſſe ſcires, ferali apparatu conuiualis conſeſsus gaudia temerauerat. In tanta ciborum lautitia beatos conuiuas diceres, ſi palato tantùm viuentes, reliquorum ſenſuum iudicio caruiſſent. Namquæ tanta epularum dulcedo condire poterat amaritiem, quam vndique animis ingerebant parietes nigranti amictu ſquallentes,thori lugubri veſte conſtrati, cerei, & lumina emortuali cera nutrita, quæ lucem funderent

rent ex artificio mœſtiorem: atrati miniſtri libitinarijs, & pollinctoribus mixti; cum retroſpicientes ſuum in feretrum ſinguli oculis inciderent funebri ſtragulo coopertum cum inſcriptione ſepulchrali, qua cuiuſq; nomen, familia, honores, ſolatia mortalitatis cõtinebantur. Quid hic facerent Romulidæ miſeri? Quo ſeuerterent, cũ funeſta omnia intuerentur, mortis metum ſpirantia, morte peiorem? Quæ illæ fuere deliciæ tam ingrato cogitationum felle reſperſæ? Cum ſingulos cibos ſuſpicione infectos, vt Claudij boletum timidè deglutirent, cum Falerni pocula, quaſi Britannici frigidam libitinæ propinarent, cum iam rigidos calces extenderent vt moribundi, omniaque membra peruadente frigore, quod timoris erat, eſſe mortis gelu putarent. Funus quippe certum apparebat, genus mortis, incertum: an laqueus? an gladius? an venenum? quidlibet præter famem. Cum interim Tyranno iucundum eſſet ſpectaculum, quod omnibus

nibus luctuosum; cum cœteris tragœdi partes referentibus, vnus ille comœdiam ridens in sinu de tam splendida cœna tam magnifico funere sibi plauderet. At quàm inopinatum hæc fabula exitum habuit? Senatoribus timoris supplicio diù tortis, ad extremum insperata salus, & missio data est.

Heliogabalus autem non minùs in blanda sæuitie, quam Domitianus in horrida splendidus, at crudelis magis, aliquot pariter Senatores ad cœnam aduocauit. Quos lautissimis epulis cum impleuisset, sub conuiuij finem ex aureo imminente cœlo rosæ fluere cœperunt. Illi vt erant ad omne genus voluptatis improbè animati, blandiri florulentæ pluuiæ, offerre irrigandos sinus, & ora, admouere oculis, naribus osculis quoque, vt est

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,

mortis instrumenta fatalia. Cum ecce tibi rupto floridarum nubium

gre.

gremio, non amplius imbres, sed torrentes rosarum præcipitare de cœlo, obduci totum aërem caligine purpurea, lucemque, diemque eripi conuiuarum ex oculis. Illi attoniti amœnissimo malo, effugia circumspectare, amabiles nimbos, & gratas paulo ante procellas fastidire, execrari magnificam odorum pompam proximo funeri præludentem. Sed cum vanos experirentur in roseo mari natatus, obruti pondere, exhausti viribus, intercluso spiritu exanimantur in rosis. Ita ne verò pro aconitis, & cicutis rosarum innocentia inter lauta mensarum timeretur? Erant mites, erant innoxiæ donec suis versabantur in pratis, ex quo aulas frequentare cœperunt, euaserunt homicidæ. Iam gladijs, vncis, & securibus, alijsque carnificinæ ministerijs annumerabuntur & rosæ. Ecquæ noua sæuities occidere per instrumenta voluptatum? Sic experti sunt miseri splendidam Cæsaris crudelitatem in cœna, conditi odoribus ante-

quam

quam extinćti,immo florida perempti ſepultura.

Apage à recenti Italia tam odioſæ magnificentiæ gloriā. Equidem illi anteferre non dubitem Auguſtini Chiſij Senenſis Patritij ſplendidam, ſed innocentem in conuiuijs magnificentiam, qua vir magno genere, diuitijs maximis clarus, ſed animi magnitudine multò clarior, vt æquales illorum temporum Iouius, Aretinus, Scaliger, alijque teſtantur, Romanis Pontificibus munificum ſe præbuit, & priuatus Reges ſuperauit. Neque enim iſte, vt abominati ſuperiùs Cæſares barbarè ingenioſi, funerum, hortorumue pompis, ad ludicræ mortis obiećtu terrendos, aut seriò per delicias necandos conuiuas abuſus eſt, ſed quemadmodum Tullius requirit in iocis, vt aliquod ingenij probi lumen eluceat, ſic Auguſtinus ingenioſa elegantia, & ſcita ſemper aliqua nouitate conuiuia condiebat, vt non tam iudicio ſenſuum ſaperent, quàm palato,

quod longè eſt delicatius, animorum. Leo X. Medices, quem ob litterarum, & litteratorum patrocinium delicias generis humani ſalutabant, cum Auguſtinum ingenij, morumque ſimilitudine ſibi coniunctiſſimum eximiè diligeret, in domeſticum eius conuictum ſe vltro deſcenſurum promiſerat, ſi priuatum intra modum, vt amicus exciperetur in Principe. Auguſtinus, qui Pontificis ita beneuolentia gauderet, vt maieſtatem non obliuiſceretur, ratione excogitata, qua & illius voto pariter, & obſequio ſuo morem gereret, Leonem Pontificem cum Senatu purpuratorum in aulam, vt videbatur, induxit ſolo plano peramplam, cuius parietes periſtromata velauerant Babylonica auro intertexta, pauimentum verò aulæa ſerica, exquiſiti operis à Belgis aducta. In hanc ornatiſſimam ſedem, verno tempore, inter tibicinum, lyriſtarum, vocumque ſuauiſſimarum concentus, tanta epularum
præ-

præſertim piſcium lautitia inuecta eſt, vt peracto conuiuio Pontifex expoſtulauerit, non acerbè, & cum ſtomacho, vt olim Auguſtus à quopiam ad cœnam tenuem inuitatus, neſciebam (inquit) me tibi eſſe tam familiarem: ſed oppoſita planè querela, cum diceret: Putabam (Auguſtine) me tibi eſſe magis familiarem: Cui venerabundus ille, ac ſubridens: Vide Beatiſſime Pater, vt hoc tuum mihi præiudicium pro ſit. Ne forte mutata opinione cum ſcena, vbi loci humilitas apparebit, meam ex parendi ſtudio confidentiam damnes. His dictis, cum extremam periſtromatis oram ſummis digitis ſuſtuliſſet, latentia ſub auro, & ſerico præſepia detexit, caulamque pro aula, intactam illam quidem, vt recens conſtructam, & nondum vſui mancipatam equini pecoris regiam oſtendit. Non ſine admiratione conuiuarum, & riſu. Cum eodem loci ſe magnificè accubuiſſe cernerent, vbi accubitus erant

ſtabulaturis iumentis deſtinati. Ita vt ſatis egregiè factum maieſtati Principis, & voluntati à Chiſio faterentur. Neque Leonem Pontificem ſplendidiùs vnquam, neque familiariùs fuiſſe cœnatum. Immo neque religioſiùs, & maiori dignitatis gloria. Hoſpitium quippe ſortitum in eiuſmodi regia, qualem Pontificum Princeps prætulerat cœlo. Diuitiarum potentiam diuinæ æmulam nobilitatem dare ignobilibus locis, & rerum nomina, naturaſque mutare. An vanitatem quoque ſuperbiæ mortalium, ea in imagine Chiſium adumbraſſe? fucatam omnem humanam magnitudinem, pulchritudinemque, nec aliter, quàm ſtabula auro tecta, fronte tenus, & ſola ſuperficie ſpecioſam. Quid ſubeſſe micantibus ocellis? rubentibus genis? niſi ſuccum cibi macerati, ſaniem purulentam, æquandas ſtabulo ſordes. Quot Regum capita diademate, gemmiſque lucere, quorum pectora ſi recludantur, appari-
tura

tura libidinum fimo deformia, præsepijs, quàm folijs digniora. Alterum conuiuium per æſtiuos calores adornauit propè Tiberis ripam in porticu, quæ nunc ætatis,& fluminis eluuionibus diruta, olim adiuncta viſebatur hortis, quos Raphaëlis picturis illuſtres,quamuis in ditionem Sereniſſimæ Farneſiorũ gentis tranſlatos, adhuc ab authore Chiſio fama cognominat, conſtantior virtutis comitatrix quàm fortuna. Vbi ea fuiſſe perhibetur epularum magnificentia; & ſplendor, vt heröe Chriſtiano digna liberalitate pauperum populum reliquiarum amplitudine ſaturauerit, tantus argenteæ ſupellectilis numerus, vt poſt ſingulos miſſus inſpectantibus conuiuis pretioſæ patinæ deijcerentur in Tiberim, qui etiam ipſe famulari miniſterio, occultis exceptam retibus diuitem prædam, totoque abſterſam flumine nitidiorem Domino reſeruabat, poëtam Venuſinum exemplo conuincens, minùs auaras

 eſſe

esse vndas, quàm hominnm manus; inter quas vndecim ingentis ponderis argentea vasa furto sublata cum euolassent, paruitatem iacturæ demiratus Augustinus nouo prouerbio magnificentiæ Chisianæ locum fecit. Tertio denique conuiuio sub æstatis exitum in aula superiore domus celebrato Augustini coniugium præcessit Summo Pontifice nuptiarum sacra procurante venerandum: consecutum est testamentum, eiusdem Pontificis, & duodecim Purpuratorum subscriptionibus gloriosum. Illic verò non ipsi modò Leoni, sed Orbis terræ quoque Senatoribus, Regumque Legatis grata popularitate blanditus est. Cum enim Virgilianum illud meminisset:

Nec terræ ferre omnes omnia possunt.

Sed quemadmodum pomis, arboribusque, ita diuisas esse suas edulijs, & dapibus patrias, quidquid in re cibaria delicatum, cœnaque pontificali dignum conuiuarum patriæ

con-

condire consueuerant, id omne impetratis antea à Pontifice, dispositisque ad temporum, & locorum interualla cursoribus, longinquis ab oris delatum recens hora prandij ante singulos iussit apponi, argenteis in patinis celata vnicuique suæ familiæ insignia referentibus; ita vt in patria sua quisque, domi suæ, domestica in supellectile, vsitatos bolos esitare videretur. Immo & domi suæ pariter, & alienæ: cum sua simul, & aliorum fercula delibaret. Quare Chisianus epularum magnificentissimus apparatus Romano Pontifici extructus patinis tot nationum, non vnius familiæ, aut vrbis, sed vniuersi Orbis terræ conuiuium appellari merebatur.

Vt ad propositum vnde deflexeram redeam, illud esse videtur ad vltimum Italiæ, ac Romæ fatum, vt si quid splendidi exteræ gentes moliantur, hanc præcipuè vrbem deligant in theatrum magnificentiæ suæ. Testimonio sunt quæ

noſtris oculis vidimus, quando Polonus orator Georgius OſſolinsKi Vladiſlai inuictiſſimi Regis nomine obedientiam Vrbano VIII. Pontifici detulit; in cuius comitatu tanta opulentia gemmarum, aurique fulgebat, vt non ſolùm Sarmatæ nobiles cultu pretioſo circumfluerent, verùm etiam ipſi equi aureis frænati torquibus, velatique attalicis trabeis quæ grandioribus adamantibus vnionibuſque erant refertæ, ſuperbirent, vngula argenteis vel aureis laminis reſonante. Eò iam ſeculi luxu progreſſo, vt adorata hominibus metalla, iumentorum pedibus conculcanda ſubſternat. Non improbandus fortaſſe, ſi faſtidientium diuitias, non oſtentantium is animus eſſet, & in eo ſpectaculo ſapientia potius, quam faſtus triumpharet. immo & laudabilis, cum per eam pompam ſapientia Principum veræ religioni faſtum, ſuperbiamq; ſubmitteret. Vidimus Echembergij Principis à Ferdinando II. Ceſare ad eundem Ponti-

tifi-

tificem Legati post hominum memoriam magnificentissimum apparatum. qui vt reliqua silentio inuoluam ad miraculum sumptuosa in ornatissima domo, in supellectile, in comitatu, in pedissequis, & ephebis, ingentem currum è solido argento ædificauit auro gemmisque illuminatum: qualem certè nec Romani triumphi viderunt, neque pulchriorem fabulæ apud Sulmonensem poetam serenissimo aurigæ lucis excitarunt.

Sed nihil æquè splendorem, vt reliquis rebus mortalium, sic etiam orationi affundere solet, ac opum maiestas & imperij. Regnãte Græcia artes decoræ, & eloquentiæ palmæ viguere. Tunc athletæ præstantes, cursores indefessi, inuicti bellatores, neruorum, & vocum cantus, qui occasionem fabulis darent, sculpturæ, picturæque, à summis artificibus penè animata opera ipsam naturæ veritatem æquantia, iudicio volucrum, & ferarum, tum honor æternus

nus panegirycorum, hiſtoriarum, & carminum,quæ Græciam omni æuo inclitam reddidere. Quid facundia Romana, non ne imperij curſum conſequi, immo ſuperare viſa eſt, quando armatos terrarum orbis domitores per Tullium, alioſque inermis ipſa perdomuit.

Quod ſi hæc fuiſſe quis autumet, tranſiſſe imperij Deos, & volaticam illam cæcam, reſumptis alis, globoque fatali è Capitolio demigraſſe: Perijſſe Italicæ potentiæ,& eloquentiæ ſplendorem imperio collabente: cum barbari congeſtos in hac vrbe omnium gẽtium theſauros diripuerint, Romam alibi potiùs quam Romæ conſpici, videlicet in exuuijs ſuis, non ſine ingenti excidij pompa, cum orbem terrarum diſſipato etiam cadauere occuparit. At miſerandis nunc reliquijs, & deformi molium clade nos admonere: Ne imperatricem gentium fuiſſe hanc patriam nimis gloriemur dignitate ſine viribus tumentes. His planè

vocibus ego respondere non dubitem, Romæ, & Italiæ nostræ gloriam non concidisse. Vt, vt Romanas opes compilauerint barbari, licet immensum Imperij corpus in frusta distraxerint, ipsam vrbem marmoreis in populis, ære, argento, auroque aliò transportarint, num Romanum solum, num Romanum cœlum auferre potuerunt? Certè hos montes, è quibus Roma subiectum terrarum orbem despectabat, hanc vallem olim Reginæ gẽtium solium, nunc sepulchrum, hunc aërem, quem tot heroum animæ reciprocarunt, nobis reliquerunt. Hic oratores, & poëtas flexanimos peperit, parietque; hic inuictos bellatores. Huius cœli genius, solique semper humanitatem indigenis elegantiam splendorem insinuabit. Quamobrem etiamsi Scythia, & Hircania conuulsæ à sedibus suis in nos transfunderentur, futurum audeo dicere, vt clementia nostrorum siderum victæ mansuescerent, & Italicos
mo-

mores,hoc eſt ſplendidos, cultos,generoſos induerent. Teſtes Gothi, qui ſuper omnes gentes immanes, vbi occupata Italia, in hac Principe vrbe imperij domicilium collocarunt, Romano cœlo ceſſere, & vſurpatum violentia regnum æquitate, ac legibus temperarunt. Teſtis Annibal, quem inhoſpitalem, & ferum, quia hoſtis erat, vſque ad fœmineam mollitiem fregimus in Campania. Teſtes ipſi leones, ac tygres, qui vbi venere in has terras iraſci minùs, & placabiliùs ſæuire didicerunt. Hæc terra,hæc illa eſt fæcunda frugum, & virtutum parens, numine Deum electa,vt ait ille,quæ cœlum ipſum clarius faceret, inter ortus,occaſuſque media, nobilis ſalubritate cœli, atque temperie, benigno ventorum afflatu, littoribus portuoſis, acceſſu cunctarum gentium facili, & tamquam ad iuuandos mortales auidè in maria procurrens. Quidquid eſt, quo vita carere non debeat, nuſquam eſt præſtantius.

tam

tam fertiles messes, tam munificæ siluæ, tanta ferarum innocentia, tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla, tot amnes, tot lacuum fontiumque vbertas totam perfundens, vt meritò Italia gaudentis opus naturæ insigni præconio salutetur. Quare si omnibus artium, & fortunæ muneribus orbaremur, si non possessionem solùm veteris gloriæ, sed memoriam quoque perdidissemus, licet nulla superessent vestigia antiqui decoris, nulla recentis monumenta; ipsa tamen amœnitas amabilis regionum in collibus amicta vitibus, in campis frugum viriditate vestita, in pratis floribus colorata, confusa pulchritudine, & suauitate sermonem afflaret, ipse aëris Italici spiritus dulcior, permeans in pectora vocesque temperans, canorum illud efficeret in oratoribus, & poëtis; sol denique iste Romanus orationem illustraret, & astra cœli Italiæ cuncta propitia benignis aspectibus ad victoriam animorum

fortunarent. Verùm cum iſta præſidia Italicæ facundiæ à natura ingenita eſſe fateamur, non idcirco repudiamus illa, quæ hominum induſtria, ſeu fortuna ſuppeditauit. Quin antiquitati cedentes in paucis, in multis pares, in nonnullis ſuperamus. Quid enim? de veteri Roma, atque Italia cecinere, imperium terris, famam ſideribus terminaſſe? Hodie pariter Pontificis Imperium Romæ in Italia fundatum, terris & ſideribus circumſcribitur. Ex orbe exeundum eſt ei, D. inquit Bernardus, qui volet explorare, quæ non ad Pontificiam pertinent curam. Quod ſi veterum ædificiorum ruinæ paſſim cernuntur, viſuntur quoque ſtantia recentis decoris eò magnificentiora, quò ſanctiora monumenta. Euoluite orationem Conſtantinopolitani antiſtitis, cui diues oris facundia cognomentum inaurauit, ſplendidiorem vocat Romam Petri, & Pauli ſepulchris, quàm triumphis ſuis. Et ſanè quantus hic ſplendor

ho.

hodiernæ vrbis innumeris Diuorum exuuijs nobilitatæ, præ veteris gloria paucos Cæſares mendaci apotheoſi tranſcribentis in Deos? Quantum hoc decus, quod diuiſis quodammodo partibus, ſanctiſſimorum heroum animos cœlum poſſidet, Roma corpora? vt poſt occaſum rerum, quando mortales renaſcentur ad vitam, magna pars cœlitum iſthinc ad immortalitatem migratura, patriæ propemodū iure ſit appellanda Romana? Quanta hæc dignitas? quòd vix pedem è limine efferimus, cum in aliquod veſtigium incidimus gloriæ, vel à priſcis bellatoribus relictum in ſtatuis, arcubus, ac trophœis: vel noſtræ religionis à Ducibus, qui theatra, fora, vias cruore ſuo, & cædibus conſecrarunt. Quamobrem dum hæc memoria repetentes incedimus, penè veremur, ne, vt olim ſanctiſſimus Pontifex piæ Reginæ miraculo comprobauit, latinum ſolum ſub ipſis veſtigijs ſanguine purpuraſcat. Quid? quod,

hæc

hæc ipſa loca tot heroum laboribus conſignata, non memoriam ſolùm nobis afferunt, ſed ipſos videntur propemodum in conſpectu ponere? Illa Chriſtianæ Reipublicæ lumina ne, an numina? Ignatios, Laurentios, cum denſis fortiſſimorum martyrum agminibus, quæ intra, & propè huiuſce vrbis mœnia trucidata, ad millia trecenta memorantur. Equidem vario locorum admonitu, non ſolùm acriùs intentiùſque de illorum ſupplicijs cogitamus, verùm etiam voces, & gemitus exaudire morientium videmur, nec non truncatos cernere artus, palpitantia membra, ſanguinemque ſtagnantem, aut decurrentem. Qua cogitationum mœſtitia labefactata pectora in lacrymas colliqueſcerent, niſi memoria cœleſtis palmæ, & magnarum animarum exuuijs excitata in terris Mauſolæa, tantis immortalitatis pignoribus erigerent, atque hilararent.

Cum igitur inter arcus, theatra

Im-

Imperàtorum & Pontificum moles, delubra Cœlitum, & Diuorum augustissimos cineres, facundia Italica adolescat; cum Italorum Principum splendor incurrat in oculos, & quotidiana pompa Pontificiæ aulæ, quam nitore, & magnificentia superat nulla terrarum, ecquid mirum si tot decorum, triumphorum, & aularum, sanctitatis denique fulgor in orationem irrepens, præter ingenium cœli, soliq ue splendidam faciat radijs vndique circumfusis? Regina apud Aethiopas colorem noctis gerens in vultu, enixa fuisse dicitur sobolem diei candore geminam, propterea quod inter iconas candidissimas versaretur. Et oratio pariter, si concipiatur animo inter clara, splendidaque versante, caliginosa nasci non potest. Crescit enim, vt ait in dialogo de claris oratoribus Tacitus, cum amplitudine rerum, vis ingenij. Cum Romana potentia culmen attigisset, eloquentia Tullij adoleuit inter fulgores trabearum, &

fascium. Educauit Poëtice Virgilium insinu Augusti, Cæsarem poëtarum. Neque degenerant recentia sæcula, vrget etiam nunc, seu Principes Italos, siue oratores, & poëtas, idem genius, hos vt splendida dicant, illos vt faciant. Splendorem itaque ex Hermogenianis formis, propriam Italico characteri notam seponimus, splendoris nomine intelligentes radium quemdam pulchritudinis, non sine gratiæ nitore, ac venustate. Haud sum nescius discriminis pulchritudinem intercedentis, & gratiam. Nam illa in apta membrorum compositione consistit, cum coloris suauitate. Quare in statuam, & pictam imaginem cadit, vtramque artis beneficio viuentem. At gratia quamdam actionis illecebram, motumque desiderat, qui animum intùs latere significet, vimq; diuinã, siue per oculos fenestras animi, siue per linguam vicariam cordis, siue per gestus corporis eloquentiam foras erumpat. Ad hæc, ratio exigitur, seu

pro

pro ratione instinctus quidam naturæ, atque impetus, qui omnia ita moderetur, vt deceant. Nam & in sordidissimo brutorum inconcinnè gradiente animam esse conijcimus, quæ illi scilicet pro sale data fuit ne putresceret; nemo tamen, nisi sit stoliditate pari, venustatem probauit, aut gratiam. Hinc Nero Cæsareæ domus vltimum probrum ore fuisse magis pulchro, quàm venusto à Suetonio perhibetur, quoniam licet moles corporis bene compacta non indecora membrorum descriptione teneretur, oris colore iucundo; anima tamen nigra, fœda, degeneri informabatur. Quamobrem siue histrionem ageret in theatro, siue post scenam populo pro palma seruiliter supplicaret, siue cythara ludicrum in modum cantaret in cœna, laudem à Cicerone Bruto attributam suum in dedecus detorquebat. Brutus enim cum nihil gratiæ causa faceret, omnia erant grata quæ faciebat: Nero cum ad gratiam cuncta

referret, accidebant ingrata, eo quod Neronem, & Cæsarem dedecerent. Vt ad rem redeam, quemadmodum in homine duo ista distinguimus, sic in litteratis hominum monumentis. Itaque pulchram illam orationem appellauerim, quæ decora partium compositione coagmentetur: venustam quoque, si spiritus, acumina, viuidos sales, quasi animæ vim, ac motum adiunxeris. Ex hac styli pulchritudine, & venustate in vnum coalescente, nescio quid admirabile in oratione vel carmine existit, quod cum illustriori nomine decorari nequeat, cum recentiori sacræ eloquentiæ infulato magistro ad Hermogenis mentem splendorem appellamus. Hunc splendorem peculiarem Italicæ eloquentiæ characterem asserimus; ita vt facilè quidem patiamur alias gentes aliјs rebus, & singulas singulis excellere generibus dicendi, Itali splendidum facundiæ genus è probatissimis formis conflatum, pulchrum pariter, & venustum,

per-

perfectum, absolutissimum, hoc est styli, & eloquentiæ principatum vindicamus. Quid expectatis momenta rationum, si rem clarissimis firmant exemplis gemini oratorum & poëtarum Principes, quorum altero Arpinum, & Latium, altero Mantua, & Insubria, Italiæ regna gloriantur?

Reliquuum est A. A. vt cum Homerico Vlyſse peregrinati variarum gentium eloquentiam, et quoniã hæc prudẽtiæ succo vacua esse nõ potest, etiam sapientiam comparetis. Quàm opima laboris iucundissi mi merces! cum lingua etiam pectu, & mentem ditauisse. Venerunt Salomoni omnia bona pariter cum sapientia, quam per eloquentiam sine fraude populis communicauit. vos per sapientiam facundiamq; peregrinando quæsitam beabitis in præsentia animos vestros, beatam olim rempublicam facturi. Existimetis enim velim, quamuis in priuata fortuna, non priuato fato vos genitos. Sed quo-

quoties in hoc theatrum pedem infertis cogitate, vos agere negotium feculi,fore,vt hæc ſtudia veſtra quandoque per tempeſtiuos fructus in rempublicam redundent. Sic Alexander Parmæ Dux mars ille Belgicus, tyronem non approbabat, qui vel inter infima militiæ, de ſummis non cogitaret. Quid enim? non videtis quamuis reſpublica æterna ſit, illius partes per momenta diſfluere, & vetuſtis ſenio dilabentibus, ad illas reparandas veſtram ætatem, veſtram iuuentam deſtinari? Nimirum vt in ſcena alij abeunt, alij ſuccedunt, ita ex ijs qui ſuperiori ſeculo ab hoc licæo egreſſi rempublicam ſuſtentarunt, pars magna nunc ſilent, ſcena mortalitatis expleta. Succeſſere,qui nunc agunt, vobis lampada tradituri. At priores illos quanti nunc plauſus conſequuntur ob bene geſtam rempublicam? quàm grata poſteritatis prædicatio? quàm proſpera memoria? quanta apud homines merita, præ-

mia

mia apud Deum? Paria & vobis, si spei tantæ responderitis, sunt responsura. Neque tamen illud ago, vt immatura ambitione vos inflem, quasi omnes regendæ reipublicæ destinatos. Eritis (fieri ne minus potest) eritis qui litteratum otium in publica commoda conferatis. An obscurum est æquè rempublicam conseruari per eos qui benè parent, quàm qui bene imperant. Nisi fortè animalis felicitas vnius capitis, non reliquorum etiam membrorum sanitate continetur. Sed mihi credite, sapiente facundia præditis vobis otioso frui obsequio diu non licebit. Nam cordis, & oris vestri egens respublica vos eliget in instrumenta regni, facietque, vt seruiendo imperantibus imperetis. Denique quidquid eritis, nam cum litteris non eritis nisi magni, siue parēdo siue imperando, siue vtrumque miscendo, priuatas fortunas, communes omnium, Christianam rempublicam

con-

conseruabitis per collectam vndecunque gentium facundiam prudentem, & eloquentem sapientiam.

ELOQVENTIA
SACRARVM
LITTERARVM

IOANNI PAVLO
OLIVAE
SOC. IESV VICARIO GENERALI

Gulielmus Dondinus Fel.

PROLVSIONEM de eloquentia Sacrarum literarum Rhetorici magisterij fructum extremũ, idemque sanctioris disciplinæ, quam annum quintum profiteor initium, tibi offero nostri Ordinis moderator sapientissime. Cuius nimirum facundiam summam in exponendo Dei verbo ijs, quos pagina sancta compellat Deos, nostrũ seculum admiratur. Dum Hieronimi, & Augustini acumina misces, & argumenta, cum austeritate

Gre-

Gregoriani salis, mellis Ambrosiani suauitatem, Ioannis Chrysostomi aureum orationis flumen, cum igneo spiritus Apostolici fulmine! Accedit, quod exempla probitatis, quæ Sacrum eloquium describit in chartis, tu transcribis in vitam; pietatis thesauro ingenij, iudicijque opes illustrante, quarum pretia ex virtutũ consortio vitiorumue, aut splendent, aut deteruntur. Neque verò tanti ad te audiendum publicè, vel priuatim concursus fierent, nisi splendori eloquentiæ opera præclara sociares, in æstimandis æqua lance rerum momentis prudentiam miram, parem in consulendo libertatem, dictorum, factorumque constantem fidem, tum infestam nemini propitiam cunctis in magnanimo pectore aram perfugij. Salutaria quippe Solis, & Iouis

Iouis lumina æmulatus, amicitijs Principum ad hominum vtilitatẽ, non in detrimentum abuteris; vt malefica illa Sidera Martis, & Saturni, quæ inperniciem mortalium cœteris astris abominandos fulgores adiungunt. Tam grandia bona animi tui animaduertens congregatio vndecima generalis, vt in domesticos vsus effluerent, Gosvino NiKel Præposito Generali Te Vicarium successorem designauit, non sine magno, difficilique cum modestia tua certamine. Cum tenuitatem valetudinis causatus, diuturnamque à Societatis gubernaculis vacationem, atque hæc facundia qua polles augens in maius, vehementer Patrum studijs obluctareris. At sapientes viri arte intellecta virtutis, quam & ipsi vsu callerent, pios tuæ submissionis cona-

na.

natus, & religioſam induſtriam eluſerunt. Quorum alij Gregorij Magni dictum vſurpabant: Eum potiſſimum imponendum honorum faſtigio, qui longiſsimè ab honoribus abhorreret. Tullianam alij de magno Pompeio ſententiã; quo minùs diuturna ſit, eò magis rempublicam debere frui ſummi hominis vita, atque virtute. Vicerunt igitur vota noſtra modeſtiam tuam, & victoriæ teſtes lacrimas dedimus nos gaudij, tu doloris. Quãquam, quia nos diligis, vt diligeris à nobis, communi omnium lætitia priuatum mœrorem temperares. Neque enim ordinis noſtri finibus gratulatio electionis tuæ ſe tenuit, quin vniuerſam Romam peruagata tam ſingulares, atque inuſitatas beneuolentiæ ſignificationes elicuit, vt confluentibus ad gratulan-

dum

dum tibi ſplendidiſsimis viris, facilè appareret, cum honori tuo tantũ ex ingenita benignitate tribuerẽt, plus tamẽ illos de iſtius mentis altitudine, & capacitate ſentire. Deum ad vltimum precor, vt curriculum magiſtratus tui fortunet, tibique noſtræ reipublicæ bono tuendæ valetudinis ingerat curam. Nam ſi Seneca affirmabat, ex quo ſuis caram eſſe intellexerat, fore ſibi cariorem ſalutem ſuam, quanto id magis præſtandum eſt tibi, qui non domeſticis modò, ſed & externis, atque ſummis mortalium te acceptum eſſe non ignoras? Cuiuſque à ſpiritu Societas Ieſu pendet, deuota ſeptemdecim millium virorum acies vbique terrarum Cœlo ſub auſpicijs militans Tuis. Vale.

ELOQVENTIA SACRARVM LITTERARVM

A CANORIS poetarũ mendacijs, à fucatis lenocinijs oratorum, à fide hiſtoricorũ ſepius infida, ad interpretanda volumina euocatus, quæ cum prima ſumma veritate nitantur, nefas eſt credi non vera, quo minùs huiuſce ſanctitatẽ loci ſtatim contingere auderem prohibuit maieſtas auguſtiſſimæ facultatis, quæ dignitatem immenſam ab authore ſortita, tanto interuallo præſtat cæteris, quanto humanis diuina præcedunt. Reputabam enim celebres illos Academicæ, vel Peripateticæ ſcientiæ fontes, & decantata in ſcholis Atticæ, Latiæque facundiæ flumina perennantis iam tot ſecula famæ claritate conſpicua, nimiũ quantum ſordeſcere, Iordanis aquis

auro

auro ſapientiæ, & eloquentiæ Cœleſtis fulgurantibus,comparata. Neque Parnaſſi, Pindique culmina, quantauis carminum granditate ſublimia, ad altiſſimos vertices adſpirare Sinai, Sionis, aliorumque ſanctorum montium, ob monumenta Diuinitatis illic appropinquare mortalibus, & iudicia ſua manifeſtare dignatæ, verè proximos Cœlo. Fn (aiebam) puteum aquarum viuentium! vbi latet veritas fruſtra Democrito ſuſpirata. Quæ interpretum omnes ætates, deſudantium ingenijs perpetuò hauritur, exhauritur numquam. En Sacramentorum pelagus, vbi, vt ait quidam, omnis humana ſapientia deuoratur! Mare humile, & profundum. In quo, vt cum magno Gregorio loquar, elephantes natant, agni ſimplices ambulant, ſuperbi gigantes immerguntur. En adumbratum in Apocalypſi Diuinum librum! Intus, foriſque deſcriptum, hiſtorica narratione præſentium, myſtica ſignificatione futurorum. Quandoquidem humana conſuetudo verbis,Diuina potentia factis loquitur, teſte Auguſtino; ijsdem-

ijſdemque ſermonibus in more habet (inquit Gregorius) acta deſcribere, agenda nunciare. Librum veterem, & ſemper nouum! qui ſeculis conſeneſcentibus iuueneſcit, Cœlo firmior, quod tranſibit, & Mundo pereunte non periturus. Quin in ruinis Mundi, quas multo ante denunciat, vt inquit Ambroſius, ſuam conſtabiliet veritatem.

Verùm nocturni contemplantibus Cœli ſpeciem, multiplex ipſa claritudo ſiderum officit. Pratum ingreſſis pendet animus, quem potiſſimũ deligant florem. Recreat oculos, at confundit innumerabilium lux pretioſa gemmarum. Ecquam in hodierna proluſione Celeſtium oraculorũ claſſem aggrediar? quam omittam? cum omnia Deum ſpirent, Chriſtum loquãtur. Cum, quæ videntur minima, maxima ſint, nomina, ſyllabæ, iota vnum, vel vnus apex myſterio non vacent. Quemadmodum in hac rerum vniuerſitate, teſte Auguſtino, quę molis minus plus admirationis habẽt apes, formicæ, quàm elephantorum corpora, & balenarum

narum. Sic in intelligibili mundo (vt Origenes loquitur) Scripturarum, minima ſapientiam conditoris prędicant, poteſtatem maxima, tam maxima, quã minima bonitatem.

Sed quoniam ab eloquentiæ humanæ curriculis ad interpretanda eloquia Diuina gradum facimus, dubitatio omnis (vt opinor) facilè præcidetur, ſi ſermonem noſtrum artibus, quas huc vſque tractauimus, definientes, eloquentiæ gloria, cuius eſt proprium regnum animorum, florere maximè ſacras literas doceamus; vnde fiat, vt vetus magiſterium non reliquiſſe, ſed conſecraſſe, ac de prophano Celeſte feciſſe videamur.

Vt verò quàm pauciſſimis diſputem & perorem, autoritate ne agam? an ratione? an vtraque? Auguſtini, & Lactantij teſtimonijs, & argumentis. Eloquia ſacra (inquit Auguſtinus) per ora ſanctorum vatum à Deo, & ſapienter fuſa ſunt, & eloquenter. Non intenta in eloquentiam ſapientia, ſed à ſapientia, vt domina, eloquentia, vt famula non recedente. Audite La-

ctan-

ctantium in hanc fermè fententiam differentem. Num igitur Deus mentis, & vocis, & linguæ artifex disertè loqui non poteſt? Qui femel intra ſe tota æternitate locutus eloquentiæ viuæ flumine perenni, immenſo, beato redundauit. Extrà ſe verò Mundum condidit, cum loqueretur. Terra priùs aquis obruta, & deſerta, poteſtate Diuinæ vocis emerſit plantis, atque animalibus celebrata. Mare ſolis ferax procellis, Diuina facundia fœcundatum, ſuos ex aquis cultores accepit, & aeri dedit. Celeſtes orbes Diuinæ vocis periodo tornati ſunt. Stellæ vocatæ, quæ nullæ erant, audierunt tamen, perque radios linguas ſuas dixerunt: Adſumus. Ecquis vnquam orator ornatiùs dixit? quàm qui per vnum verbum luce ſtellas, ſtellis Cælum, Cœlo mundum ornauit. Adderem è recentiorum choro Aquinatem Thomam, & Picum Mirandulanum Phœnices ingeniorum ſeculi ſui. Quorum alter illud explicans Prou. 9. miſit ancillas ſuas vocare ad arcem: actuoſas pariter, & contemplatrices facul-

tates obſequijs doctrinæ ſacræ mancipatas agnoſcit. Intelligentiæ quidem quam litteralem vocant, quoniam prima è litera eruitur, Grammaticam, & Rhetoricen; ad indagandos verò effodiendoſque myſticorum ſenſuum theſauros, quod Hebræi verbum magnũ appellant, reliquarum omnium miniſteria diſciplinarum.

Alter poſtquam probatos authores omnes euoluiſſet, ita vt ſatietas humanarum literarum iam caperet, in Diuinis opportunum leuandæ ingenij ſiti nactus eſt fontem aquæ viuæ in Cœlum ſalientis. Quare in l. de exam.doctr. gen. affirmat: laudatum à Tullio in Tuſculanis Aeſchinis locum in Demoſtenem inuehentis, tamquam vim magnam, atque artem contineret, legiſſe diligenter, & obſeruaſſe. Mox aſſumpto in manus Eſaia celeſtes iras Hebræis populis minante, toto Cœlo Atticam ab Hebræa facundia diſtare viſam. Humi ſerpere, frigere, balbutire Aeſchinem; Iudæum vatem in altos tendere nubium tractus, ſpirare turbines, micare fulgetris, ciere toni-

toni-

tonitrus, fulminare.

Verùm his ego autoritatibus, & rationibus opus non habeo, vbi exemplis causa conficitur. Cum enim omnis eloquentia id agat, vt doceat, vt delectet, vt moueat, comparatis ad docendum scientijs, & argumentis, varij generis ornamentis ad oblectandum, ad permouendum incendiis animorum suscitatis: tripartitæ huiusce facultatis documenta scripturarum facundia suppeditabit.

Dies me deficiat, si quæ in ethnicorum bibliothecis dispersæ sunt scientiæ, artes, in vno bibliorum volumine comprehensas cum Romano Clemente velim indicare. Prudentiam iuris, & reipublicæ regendæ requiris? fontem Græcarum Romanarumque legum, scias (inquit Clemens) in Pentateucho scaturire. Canonicas sanctiones ab authoritatibus veteris, ac noui testamenti deriuari Innocentius tertius pronunciauit. Licurgi, Dracones, Zauleuci, aliique gentium institutores, heri aut nudius tertius nati videantur, si cum Hebræo Legislatorum

ante-

antesignano,& magistro comparētur, qui vel ipsos gentium Deos, Iouem ,& Saturnum seculis antecedit. Physiologiam cupis ? in primis Geneseos capitibus , in Ecclesiaste , in Iobo æraria naturæ contemplabere, thesauros grādinis , atque niuis , fulminis ortum , progressum,eruptionem instar prœlii, gemmarum, ac metallorum origines , quadrupedum, piscium , auium generosissimas , Rhinocerotis indomitam telis, & iugo fortitudinem , dominantia in profundo mari cete, & quacunque incedunt, commouentia fluctuum tempestatem .

Si cum Geographis terræ situm , & figuram noscere optas , non dum grauissimum elementum , nutibus in se vndique suis conglobatum, in media Mundi sede Aristoteles argumentis constituerat: neque rotundam illius figuram mathematicorum vetustissimi demonstrauerant contra Anaximandrum qui columnæ,Anaximenem, qui mensæ,Leucippum, qui timpano similem asserebant, cum lyrista coronatus quingentis ante annis fundatam terrā

super

ſuper ſtabilitatem ſuam, nullis in clinandam ſecu lis decantabat; vateſque nobilis Eſaias ſedentem ſuper terræ gyro, prouidentiam Numinis adorauit.

Si grauia Ethicæ grauiora Theologiæ ſtudia, vel Poeſeos, Hiſtoriæ, oratoriæ amœna deſideras: è Cœlo ſapientiam ore Socratis in Græciam nondum deuocauerat Plato, cum iam illa Paleſtinæ, vicinarumque regionum inquilina, Salomoni, Syracidi, aliiſque agiographis, documenta ſuper auri millia, & argenti pretioſa dictabat. Nondum antiquiſſimi Græcorum poëtæ, ac theologi, Minus, Orpheus, Muſeus hymnos celeſtes effuderant: neque cœcus Argo oculatior viam viderat, qua iretur ad epici carminis gloriam, ad tragici, Sophocles, & Euripides: nondum Herodotus, ac Thucidides immortali ſtylo ſuæ gentis bella conſignauerant, neque Aeſchines, & Demoſthenes eloquentiæ ſuguribus Græciam miſcuerant: quando Iſraelitarum poëſi erithrei gurgites vadati ſicco veſtigio ſonuerunt, Diuino Spiritu, decies centenis

tenis hominum millibus euchariſticum carmen inſpirante: ſuam Iobus tragœdiam argumentum idem, & actor repræſentauerat, ſoluente nodum de turbine, non de machina Deo, neque fabulæ, ſed veritatis exitum explicante, Diuinas in pſalmis laudes, Rex leonum & gigantum interfector, ſaltator non minùs, ac fidicen glorioſus, quàm Dux & præliator occinuit; eiuſque ſoboles Rex pacificus, in paſtorali cantico amores ſacros. Primordia verò, Cœli, terræ, humani generis, & Hebræorum Principum Moyſes contexuit, hiſtoricus idem, & pòëta, theologus, & vates, paſtor, & legislator, Sacerdos, & Imperator. Tum Prophetæ duodecim, qui minores, quatuor, qui maiores pro magnitudine concionum ſunt appellati, diuinæ eloquentiæ fulminibus, Hebræos, Aegyptios, Aſſyrios, vniuerſum genus humanum, præſentia, futura ſecula terruerunt.

Verùm ego nimis anguſtè de ſacræ ſcientiæ maieſtate ſentirem, ſi cœteras in eo doctrinas contineri tantùm pronunciarem, neque confidenter adiun-

gerem, ſcientiarum, atque artium decora in huius veritatis luce lucere; qua olim deſtituta errorum tenebris, & ignorantiæ nocte premebantur. Primam doctrinæ facem generi humano experientia ſenſuum excitauit: ſed hęc teſte Principe medicorum eſt fallax. Alteram aperuit ratio naturæ lumen; ſed hoc ex ſe modicum (inquit Auguſtinus) perturbationum nebulis obſcuratur. Tertiam in ſcripturis ſanctis lucernam longè clariorem pedibus noſtris accendit verbum Dei. Neque modò Scholaſticæ Theologiæ partes omnes hoc lumine colluſtrantur: Natura Diuina, eiuſque dotes, illa magnitudo, & ſapientia, cuius non eſt finis, non eſt numerus, potentia firmantis verbo Cœlos, & Spiritu ſui oris ornantis, inennarrabiles diuitiæ bonitatis, quæ nihil odit eorum quæ fecit, neque continet in ira ſua miſericordias ſuas: Iuſtitia, cuius oculi mundi ſunt ne videant malum, & reſpicere ad iniquitatem non poſſunt, ſed philoſophorum ſcholæ ad veritatem, non ad opinionem permulta, vt Angelicus Doctor

aſſe-

afferit, didicerunt: initio à Domino terram fundatam, & opera manuum eius Celeftes orbes, illam ftare, hos moueri, factas angelos, & miniftras numinis mentes, fupereffe funeri hominum animos, neque vitam, fed mortalitetem morte finiri, portare omnia verbo virtutis fuæ, ac præfidere rebus humanis Deum rectè, aut perperam factis vicem redditurum, aliaque fexcenta.

Quoties occafione fimilitudinum arcana naturæ deteguntur? Quoties in hiftoriæ litera allegoricè defignantur? vt in vefte facerdotali poderis tefte fapientia c. 18. vniuerfi terrarum orbis imaginem, Hebræo rum Pontifex, ipfe Diuinæ Maieftatis imago circumferebat; atque, vt Hieron. in epiftolis aduertit, totus Mundus in tabernaculi defcribltur facramento. Nequè verò, fi liber Sanctarum Scripturarum illius mentis eft partus, quæ interiore verbo à tota æternitate innumerabiles mundos effinxit, eodem exteriùs refonante, Mundum hunc pulcherrimum initio tẽporum excitauit à mirari debemus nimio opere, fi eodem

in

in literarum monumenta transfuso, sententiarum mundum amplectitur? vt non ex falso Rabbini glorientur, non esse literam, de qua non pendeant magni montes doctrinarum. Huic rerum, & scientiarum amplitudini attemperatur sacrorum voluminum stylus, ita vt nec deficiat, nec redundet. In prophanis mare verborum, & guttæ rerum; in sacris mare rerum, verbis adæquatur. Sermo perspicuus, & grauis, creber sẽtentijs, & simplex, qualis à Seneca ob sapientiam philosopho, Regi ob potentiam attribuitur, quanto magis conuenit omniscio, & omnipotenti Deo?

Verùm si magnifica est, & venerabilis sacra facundia, propterea quod abissum Sapientiæ continet ad docendum, non iucunda erit, & amabilis; quod secundo loco proposui, cum legentes mirum in modum oblectet? Dum grandia, dum inaudita, dum inopinatos rerum euẽtus exequitur, multa figurarum suauitate. Vt enim omittam idem sacrorum voluminum principium ac mundi, & admirandam ex nihilo in omnia metamorphosim, cum in-

instituto rerum cursu,quem naturam appellamus,à quo paululum declinare prodigium est; tam inusitata, tam noua in sacro eloquio perleguntur, vt rerum vniuersitas fuisse prodigiorum scena videri possit. Intuere Cœlum,& Solem, hunc recordaberis in curriculi meta consistentem immotam diei facem sustinuisse, vt sub Hebrei Ducis imperio stipendia lucis mereretur, cũ subeuntem àuxilio Gabaonitarum noctem toto Mundo propulsaret. Eumdem, vt Iudæo Regi signum redonatæ valetudinis daret, retro iter cum horologij publici vmbra reuocasse; triplicata per appendicem octo, & viginti horarum, in Palestina & finitimis terris die, in oppositis nocte,vnde generis humani stupor, dein fabulæ pòëtarum de trinoctio partus Herculei.

Aèrem interroga: cellam penuariã se præbuisse dicet, & concreti, candidique roris dulcedinem copiosam, in peregrinas Deserti turbas distillasse. Eumdem armamentarium suffecisse, vnde ad incendendas infames libidine sterili ciuitates vltrix naturæ flamma de-

descendit. At infidum mare seruasse fidem Israelitis profugis gloriabitur, suspensisè Mosaica virga naufragijs, idemque inhumanis Aegiptijs humanitatem denegasse, quos procelloso sepulchro priùs quàm perimeret, tumulauit. Nequè minùs in miraculorum partem tellus venisse testabitur; siue deserti rupes in latices mellifluos eliquaret, seu stabilitatis oblita, ad tubarum quasi vẽtorum flatus commota in sicco tempestate, Iericuntinas fluctuare turres, ac suis immergi ruinis, pateretur.

Verùm his delibatis, vt reliqua cursim attingamus, ecquis comicę fabulæ iucundior exitus, illa Iosnphi, & fratrũ agoitione dulcissima? Isaaci iam iam immolandi, in gaudium vertente tragedia? Goliathi, vel Holofernis cæde, qui puerili, & fœminea manu obtruncati docuerunt, armatam superbiam, in trophęum cedere inermis innocentiæ? Tot conuersionibus fortunæ, à, prospera, in calamitosam, vt in Saule. Achabo, Amano, alijsque: aut miseræ in felicem, vt in Iosepho, Iobo, Dauide Quàm horribilis potentia sceptri Mo-

saici

ſaici, virgam inter, & ſerpentem ambigui ? Quàm vltra fabulas progeſſa veritate Samſonis fortitudo ? Quam æmulanda viris audacia Iudithæ ? fœminis, Suſannæ caſtimonia? pueris ſimplicitas, & ſolertia Samuelis ? Quid dicam de narrationibus rerum tantarum res alias longè maiores in altero gratię, vel gloriæ mundo futuras adumbrantibus ? Nonne Chriſtus (vt ait Ireneus) inſeminatus eſt vbique in ſcripturis ? eiuſq; ſponſæ fata ſeu militantis Eccleſiæ ſeu triumphantis ? Hinc ab initio mundi per omnia ſecula agnus occiditur: in Abele ab inuido fratre percuſſus, ab inuidis fratribus venditus in Ioſepho, in Dauide ab inuido Rege vexatus, multipliciter ſaucius in Iobo, flagellis conciſus in Ieremia, in Iſaaco, & Iephtæa virgine immolatus, in Samſone aduerſarios occiſus occidit, de ſepulcri triduani ventre reuiuiſcit cũ Iona, nube curuli cum Elia Cœlum inuehitur. Quid dicam de vaticinijs prophetarum, ſe in omnes æui,& mundi partes extendentibus ? Quorum pars maxima cum iam finem in Chriſto

ſer-

ſeruatore habuerint, non eum tamen qui vulgo hominum, ac Demonum credebatur, hunc ſeculorum errorem agnoſcentes quanta voluptate perfundimur? Et ludere dignatam in orbe terrarum cum filijs hominum vſque ad delicias maieſtatẽ Numinis adoramus. Accedit, quod res tam iucundæ flore vario figurarum veſtiuntur ad vſum, non ad luxum, ad pugnam, non ad pompam, inſtar gladij vagina nudati, qui ſplendore delectat, ſed mucrone vulnerat. Quid, vti lucis munere, ſic appellatione ſuauius? Hæc ad vitam, ad gratiam, ad felicitatem, ad ipſam diuinitatem ſignificandam adhibetur in ſcripturis. Contra, tenebræ, caligo, nox mortem, peccatum, malum Demonem notant. Hinc ſepulcrum, terra caliginis dicitur, & vmbræ mortis: via peccatorum, tenebræ, & lubricum, tyrannis Demonum, poteſtas tenebrarum.

Quam illę ſplẽdidæ a Cœlo, & ſideribus accerſitæ? Cum ſecreta ſit, quieta, omnia contineat celſitudo Diuinitatis teſte Bonauentura, dicitur Cœlum, in Deuter. Reſpice de Sanctuario tuo, &

de

de excelſo Cœlorum habitaculo . Ornamenta Cœleſtium orbium Sol,& Luna felicitatem ſplendorem deſignant. Eſai. Non occidet vltra ſol tuus,& Luna tua non minuetur. Obſcuratione miſeriam, Amos; Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram terram in die luminis. Quid amœnius translationibus ab igne aere, aqua,terra mutuatis? Dauid Angelos vocat ignem vrentem, ob celeritatem, amorem, claritatem. Ab aere ducta metaphora, ſectari eurum, paſcere ventum dicuntur Hebræi, hoc eſt vanitatem amplexari. Aquarum receptacula, torrentes,flumina, maria, pro copia & abundantia bonorum, malorumue ponuntur. Ierem. Aſcendit ſuper Babilonem mare, multitudine fluctuum operta eſt. Vt Cœlum ſublimia,ſic humilia terra indicat apudIo:Qui de terra eſt, de terra loquitur.Quã lepidæ illæ ab homine accerſitæ,vel à rebus humanis? vt dum quęcunq;ab altero pendent,aut mutuò ſunt connexa, filij dicuntur, filij areæ frumenta, filiæ pharetræ,ſagittæ, filij olei, colles pingues, filiæ cantici, omnia canora, filius auroræ lucifer

fe r, filius doloris, Bononi matre genitus moriente. filij roboris, filij Dei, lucis, & regni, vocantur probi, contrà improbi, filij Belial, filij tenebrarum, iræ, perditionis, & gehennæ. His similia: viri cordis belli vìri, viri virtutis, quibus opponas virũ rixæ, virũ mortis, virũ fànguinũ, virum dolorum: De balena canit Iob: ficut ftipulam æftimabit malleum, & deridet vibrantem haftam. Exultatione colles accinctos, montes, vt arietes exultantes prædicat Dauid, dum viderunt te aquæ Deus, & timuerunt. Irati Numinis nomine Mofes tonat Inebriabo fagittas meas fanguine, gladius meus deuorabit carnes. Dauid pariter: Iuftus manus fuas lauabit in fanguine peccatoris. Qualem Nabalis terrorem depingit Regum Hiftoria? Et mortuum eft cor eius in medio eius. Iudæorum mæftitiam hiftoria Machab. Ablata eft voluptas à Iacob, & defecit ibi tibia, & cithara.

Hæ, aliæque troporum deliciæ, ludus fortaffe, iocufque videbuntur, fi cum vehementibus figuris conferantur ad permouendos animos (tertium, &

fu-

ſupremum munus) accomodatis, quæ ſanè grauiſſimis perturbationum concitatæ motibus, veluti naues in turbulento oceano, impetu abreptæ furentium aquilonum, velis maioribus nauigant.

Sacræ ſcripturæ conciones præſertim in Prophetis legatione pro Deo fungentibus, non mouent, non perſuadent (inquit Mirandulanus) ſed cogunt, agitant, vim inferunt; verba flammea, aculeata, ad imum ſpiritum penetrantia; ita vt verum appareat illud Ieremiæ: *Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis, dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram?*

Cuius enim pectus terrore non quatiant illæ Ioelis minæ, an tonitrua? ſub aduentum exercitus Aſyriorum? *Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ. Venit dies Domini, prope eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis. Quaſi mane expanſum ſuper montes, populus multus, & fortis. Ante faciem eius ignis vorans & poſt eum exurens flamma. Quaſi aſpe-*

spectus equorum, aspectus eorum, sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient. A facie eius contremuit terra, moti sunt Cœli, Sol, & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

At Ieremias vt doceat excidium ineuitabile iam iam imminere, quàm artificiosè futuris præterita subiungit? *Ecce, vt nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius, velociores aquilis equi illius, væ quoniam vastati sumus!* Idem emphasim, & hyperbolem crebrò vsurpat: *Sion quasi ager arabitur Ierusalem in aceruum lapidum erit.* Et Amos. *In omni loco proÿcietur silentium.* Inquem Hieronymus: cum ex occidione (inquit) desolatio, ex desolatione solitudo, ex solitudine silentiũ, in toto orbe terrarũ modò prouectũ est silentium Iudæorum; vbicunque enim fuerint, mussitant potiùs, quam loquuntur. Cum verò sit filia contemptus ira, & in scelestos homines, maximè in ingratos inflammetur, hæc Iudæorum flagitia redarguens Esaias, initio c. 1. vt in atroci-

bus

bus rebus fieri solet Cœlum cum terra testes inuocat: tum commemoratis diuinis beneficijs Iudæos ingratos belluis confert tanquam stupidiores: enumerat deinde scelera, & exaggerat per allegoriam:tandem in furorem minarum erumpit, paucis horrenda quæque complexus.

At quantos lacrymarum imbres excitat Ieremias dum Hyerosolymæ excidium figuratè deplorat. *Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion? Proiecit de Cœlo in terram inclitam Israel!* Ipsam querentem per prosopeiam inducit. *Tetendit arcum suum posuit me signum ad sagittam, misit in renibus meis filias pharetræ suæ.* Quam exprimit ad viuum dolorem per comparationes? *ecce peruenit gladius vsque ad animam, vocem quasi parturientis audiui, angustias vt puerperæ: filiæ Sion intermorientis, expansisque manus suas.* Ad audaciam deniděq; pòèticam accedit illa apostrophe *Mucro Domini vsquequo non requiesces? ingredere vaginam tuam, refrigerare, & sile.*

Quan-

Quanta facundiæ arte idem vates Iudæos varijs calamitatibus obrutos, ad agnitionem criminum, & dolorem inducit? exprobans primò ingratum animum, per comparationes pœnitentiam ex amore suadentes. *Numquid obliuisci potest Virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ Populus autem meus oblitus est mei diebus innumeris. Si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt Dij; populus autem meus mutauit gloriam suam* (hoc est veri Dei cultum) *in Idolum*. Indignitatem facti auget per exclamationem: *Obstupescite Cæli, & portæ eius desolamini vehementer! duo mala fecit populus meus, dereliquerunt me fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas*. Quia reprehensionis fulmen est odiosum, in ipsosmet reijcit. *Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te. Scito, quia malum & amarum est, reliquisse te Dominum Deum tuum*. Ipse expansis misericordiæ vlnis inuitat. *Fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me dicit Dominus*. *Frons meretricis facta*

facta est tibi, noluisti erubescere: ergo saltem amodo voca me, Pater meus, Dux virginitatis meæ es.

Tam vehementi facundiæ, cum sancti vates persępè conuenientia facta coniungerent, cum Esaias per vias, & fora vagaretur nudus, catenas captiuitatis indices traheret Ieremias, Ezechiel sordidè, ac malignè pastus, cilicium circumferret, Osea vxore de stabulo ducta, filijs nomina diuinam indignationem significantia, & abdicationem populorum imponeret, aspectu ipso, & corpore toto, non minus quàm vocibus perorabant. Postquam naufragum vatem de sepulcro ventris in Assyrium littus cetus euomuit, cum pedore squalens, ac illuuie marini carceris Ionas horrendum carmen intonare cœpisset: Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur, ciuitatem delicijs innatantem, è lasciuia in continentiam, è voluptate in luctum ita commutauit, vt ipse immutabilis Deus ex irato in misericordem, abolita euersionis sententia mutaretur. Manente tamen Ionæ vaticinanti fide, vt asserit Au-

gustinus : Cum pro Niniuitarum tectis Niniuitarum corda, nobiliorem Niniuen, pœnitentia subuertisset.

Sed hi populos, aut Reges : Abrahamus, & Moses Regem Regum, Cœlitum, ac mortalium Principem Deum, flexanima facundia, quæ sanctis extat in paginis, commouerunt. Quorum alter in Hebreæ gentis excidium incitatum Numen tam violento sermone continuit, vt se dimitti frustra postulauerit: alter, cum pro sceleratis vrbibus deprecaretur, eò paulatim paternam numinis indulgentiam prudentissima oratione perduxit, vt, si decem tantùm iustos viros habuissent, adhuc Gomorrha, & Sodomæ starent.

Iam verò intelligitis A.A. quanto in pretio apud vos esse debeat sanctarum eloquentia literarum, quæ docendo, delectando, permouendo, regnum obtinet animorum, quòd viua, quòd vera, quòd immortalis, quòd lucem, salutem, beatitatē parit. Sermo Dei viuus est (inquit Apostolus) eodem quippe spiritu; quo Diuinitas animatur. Quemadmodum in humana Christi natura, sic & in

Sa-

facris paginis teſte Origene maieſtas Diuinitatis occulitur. Quamobrem olim in templis cum auguſtiſſima Euchariſtia pari propemodum veneratione ſacri Bibliorum codices aſſeruabantur. Sermo profanus plurimum probabilibus, falſis interdum, & mendacijs graſſatur ad victoriam animorum, ingenuè fatente Tullio, ſe in orationibus aliquando tenebras iudicibus offudiſſe. Eloquia Sacra funduntur à Deo veritatis: ac proindè vna veritate nituntur rerum potentiſſiſima, & ſempiterna. Nàm meritò queritur neſcio quis, humanæ facundiæ gloriam præteruolare tum vocibus præteruolantibus, perituram cum literis perituris. Verbum Dei Cœlo, terraque t,anſeuntibus, non præteribit. Ec quando ſermo mortalis eò potentiæ venit, vt ſalutem, vt lucem, vt ſaturitatem, vt felicitatem impertiret? Hæc ſunt eloquij Diuini celebrata miracula. Miſit verbũ ſuum, & ſanauit eos: eerbum tuum lumẽ ſemitis meis, canit vates purpureus. Et in Euangelio Chriſtus hominẽ in omni verbo Dei viuere affirmat; quin audien-

tium

tium illud,& cuſtodientium beatam ſortem prærogatiuis Diuinæ matris anteponit. O nos beatos, ſi bona noſtra nouerimus! ſcientiam illam tractantes, quæ vt principium, teſte Hieronimo, ſic & terminum habet in Cœlo. Si peregrinantibus in regione vmbræ mortis lucernam fidei verbum Diuinum accendet, donec immortalitatis in patria gloriæ lucifer oriatur. In die ambulamus comparatione infidelium, inquit Auguſtinus; comparatione illius diei, quando reſurgent mortui, adhuc nox ſumus. In die igitur ambulemus inter tenebras mortalitatis, perpetuò verſemus in pectore, in ore, & inter manus cum ſcripturis ſanctis, veritatis lucem, vitæ beatitatem, æternitatem, Deum.

INDEX

Panegyricorum.

INDEX
Rerum quæ in Panegyricis continentur.

*E*x Orat. 4. in funere Ferdinandi Tertij Imper.

Ex Orat. 5. in funere Vladislai Poloniæ Regis.

Con-

Ex Orat. 6. In laudem Francisci Card: Boncompagni

In Parentalibus quæ optime de se meritis societas Iesu celebrauit

Lauretana Domus aula Cæleſtis

B.

Lauretana Domus Celum terestre

Lauretanæ domus cum veteri Roma comparatio 172

Re-

B. Aloysij Laudatio

Deliberatio de Immolanda Iephte filia.

Eloquentia variarum gentium

Bel-

Hi-

Ita-

Eloquentia sacrarum litterarum

Di-